

REET HENDRIKSON

Kas sõjasõna sünnib sõtta?

Erialakeele tõhusus sõjandusterminoloogia näitel

DISSERTATIONES PHILOLOGIAE ESTONICAE
UNIVERSITATIS TARTUENSIS

42

DISSERTATIONES PHILOLOGIAE ESTONICAE
UNIVERSITATIS TARTUENSIS

42

REET HENDRIKSON

Kas sõjasõna sünnib sõtta?

Erialakeele tõhusus sõjandusterminoloogia näitel

TARTU ÜLIKOOL
kirjastus

Tartu Ülikooli filosoofiateaduskond, eesti ja üldkeeleteaduse instituut

Väitekirja on filosoofiadoktori kraadi saamiseks kaitsmisele suunanud Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna eesti ja üldkeeleteaduse instituudi nõukogu 28. juunil 2018.

Juhendajad: dr Arvi Tavast
dr Ann Veismann

Oponent: dr Walter Wintschalek (Austria Riigikaitseakadeemia tõlkimis- ja terminoloogiaosakond)

Kaitsmine toimub 25. septembril 2018 kell 14.15 Tartu Ülikooli senati saalis (Ülikooli 18–204).

Doktoritöö valmimist on toetanud keeleteaduse, filosoofia ja semiootika doktori-
kool, rahastanud Euroopa Sotsiaalfond ja Euroopa Regionaalarengu Fond (Tartu
Ülikooli ASTRA projekt PER ASPERA).

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti
tuleviku heaks

Euroopa Liit
Euroopa
Regionaalarengu Fond

Eesti
tuleviku heaks

ISSN 1406-1325

ISBN 978-9949-77-828-7 (trükk)

ISBN 978-9949-77-829-4 (pdf)

Autoriõigus: Reet Hendrikson, 2018

Tartu Ülikooli Kirjastus
www.tyk.ee

SISUKORD

PUBLIKATSIOONIDE LOETELU	6
EESSÕNA.....	7
1. SISSEJUHATUS.....	11
1.1. Uurimuse taust, eesmärk ja olulisus	11
1.2. Töö ülesehitus, materjal ja meetod	14
1.3. Mõisted, kasutatavad terminid ja teoreetilised lähtekohad	18
1.3.1. Mõiste, sõna ja termin.....	18
1.3.2. Terminoloogia ning klassikaline ja sotsiokognitiivne terminoloogiateooria	22
1.3.3. Probleemsed terminid ehk pesast pusaks	25
1.3.4. Erialasuhtluse tõhusus ja koodi mõiste	27
1.3.5. Termini(variandi) tunnetusväärtus.....	29
1.3.6. Diferentsimine ja ülediferentsimine.....	30
1.3.7. Erialakeele kujundlikkus ja toorlaenu mõiste	32
1.3.8. Eestikeelse sõjandusterminoloogia arendamisest ja hetkeseisust	37
2. UURIMUSE ALUSEKS OLEVATE ARTIKLITE ÜLEVAADE	40
3. ARUTELU JA JÄRELDUSED	48
4. KOKKUVÕTE.....	68
SUMMARY	79
KIRJANDUS.....	92
LISA 1. Küsimustik.....	98
LISA 2. Isikuandmete leht	103
ARTIKLID	105
ELULOOKIRJELDUS.....	249
CURRICULUM VITAE	250

PUBLIKATSIOONIDE LOETELU

[A1]

Hendrikson, Reet 2012. Keelesõjas sõjakeel? Ohvitseride oskuskeelevaadetest. – Kaitseväe Ühendatud Õppeasutuste toimetised, nr 16, lk 15–39.

[A2]

Hendrikson, Reet 2013. Sõjanduskeelee ja kujundkeelee ristteel ehk Kas kujund (oskus)keelt pigistab? – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat, nr 9, lk 61–73.

[A3]

Hendrikson, Reet 2014a. Tõhususe tahud sõjandusterminoloogia näitel: ülediferentsimine või erinev tunnetusväärtus? – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat, nr 10, lk 107–124.

[A4]

Hendrikson, Reet 2017. Mõist(mis)est terminini: erialakeele tõhususest sõjandusterminoloogia näitel. – Sõjateadlane, nr 5, lk 11–86.

EESSÕNA

Alates põhikoolist ja gümnaasiumist on mind paelunud keel selle mitmetähenduslikkuses ja -funktsioonilisuses. Gümnaasiumis reaalklassis õppides lisandus äratundmine, et keel, matemaatika ja (reaalteaduslik) loogika on tihedalt seotud. Mu algne huviobjekt oli ilukirjanduskeel ja laiemalt loominguline keelekasutus. Seda hakkasin uurima juba gümnaasiumipäevil, mil tegin emakeeleolümpiaadi raames algust kirjanik Mihkel Muti eripärase sõnavara uurimisega. Sama teemaringi käsitlesid mu bakalaureuse- ja magistritööd. Õpetajakoolituse lõputööna uurisin, kuidas gümnaasiumiõpilased tõlgendavad ilukirjanduslikke metafoore.

Hoopis uue vaatepunkti keele(kasutuse)le andis tööle asumine kaitseväkke¹ 2005. aasta sügisel. Ühtäkki avastasin enda jaoks kaks täiesti uut, minu jaoks seni ülikaugelt valdkonda – terminoloogia ja sõjanduse. Kaitseväe Ühendatud Õppeasutuste (KVÜÕA) toonane taktika õppetooli ülem, praegune KVÜÕA ülem kolonel Enno Mõts meenutab sõjandusajakirja Sõdur veergudel toonast aega järgmiselt: „Aastal 2006 astus minu juurde üks särtsakas tütarlaps, tutvustas end filoloogina ning uuris, kas taktika õppetoolil oleks anda terminoloogiakomisjonile tõlkimist vajavaid võõrkeelseid sõjandusalaseid termineid.“ (Mõts 2014: 8)

Terminoloogiatöö KVÜÕAs ja tegevus Kaitseministeeriumi sõjanduse ning julgeoleku- ja kaitsepoliitika terminoloogia komisjonis (sõjandusterminoloogia komisjon, terminikomisjon) on andnud mulle mitmekülseid enesearendamisvõimalusi. Terminitöö selle erinevates vormides, sõjandus- ja teadustekstide toimetamine, magistrikursuse terminiõpetuse seminarid-loengud, juhendamine – kõik need on olnud mu jaoks tegevused, mis nõuavad ühtaegu nii loomingulisust kui reaalteaduslikku loogikat. Mis vähemalt sama oluline: need nõuavad pidevat enesearendamist, samuti püüdu mõista nii teise inimese mõttemaailma kui ka teist eriala ja selle loogikat. Teisisõnu: uue, alternatiivse vaatepunkti võtmist. 2011. aastal, leides end taas Tartu Ülikoolis, sedakorda doktorandina, oli mu õpingute alustamise põhiajend sisemine vajadus kirjutada midagi erialal, mis on mind aastaid innustanud ja mis paneb kõneldes mu silmad särama. Võib kõlada pateetiliselt, aga oluline motivaator oli just nimelt tahe anda midagi vastu organisatsioonile, tänu kellele olin avastanud enda jaoks nii põneva valdkonna, nagu seda on (sõjandus)terminoloogia.

Üks olulisi äratundmisi, milleni KVÜÕAsse tööleasumisel jõudsin, puudutab termine, erialakeele ja eriala vahekorda. Nimelt: olulisim, mida peab terminoloogiaga tegelemisel teadvustama, on tõik, et terminoloogia ja laiemalt erialakeel on eeskätt *eriala* ja alles seejärel *keel*. See tõdemus võib näida erialainimesele naiivselt triviaalne, kuid ühe filoloogi jaoks võib see tähendada pettumust või ka senise maailmapildi kokkukukkumist: avastust, et gümnaasiumis

---

¹ Siin ja edasises kasutan sõna *kaitsevägi* väiketähelelisena seal, kus viitan riigi relvajõududele kui üldmõistele, suurtähelelisena kohtades, kus on esil organisatsiooni tähendus (*Kaitsevägi* kui organisatsiooni ametlik nimekuju alates aastast 2009).

või ülikoolis omandatud mustvalge, õige-vale- või tohib-ei tohi-vaatepunkt on elukauge ega aita kaasa tegelike (termini)probleemide lahendamisele. Nimetatud vaatepunktist on terminoloogil ja terminoloogiaga tegelevatel institutsioonidel samasugune toetav funktsioon nagu sõjanduses lahinguteenindusel vm toetusüksustel. Filoloogide seisukohavõttudest jääb mulje, et üldjuhul ollakse sama meelt, ent tegelikkuses, nt tegeldes reaalse tekstiga või tehes terminivalikuid, ei lähtuta sellest põhimõttest mitte just alati. Üks põhjusi on ilmselt seik, et süvitsi minekuks ei tunta piisavalt eriala või ei ole käepärast oskusteavet omavaid spetsialiste, samuti võib selle taga olla lihtsalt ajanappus. Mida spetsiifilisem on eriala, seda olulisem on astuda dialoogi erialainimes(t)ega.

Koostöö oma ala tippspetsialistidega on mind ajendanud iseendalt küsima põhimõttelisi, esmapilgul ehk naiivsetena näivaid küsimusi. Näiteks: kust läheb isikustiili, halva stiili ja erialasest vajadusest motiveeritud keelepruugi piir? Mis on see, mida me nimetame sõna tähenduseks, ja miks näib nii, et erialainimesed võivad saada oma eriala sõnadest erineval moel aru? Kas terminitest erinev arusaamine võib tekitada olukorra, et erialainimesed (nt ohvitserist ülem ja alluv) ei saa ajakriitilises situatsioonis üksteisest aru? Kas standardi kehtestamine lahendab terminiprobleemid ja kui, siis milline (nt kui üksikasjalik) see standard olema peaks? Kas terminikorrastusega peaks automaatselt kaasnema ka standardimine või kui mitte, siis mis peaks olema terminikorrastuse eesmärk? Kuivõrd tuleb terminikorrastuses arvestada kasutajate (oskus)keelevaateid ja terminieelistusi – arvestades asjaolu, et erialainimeste arusaamad võivad olla kohati vastandlikudki? Siinne kirjatöö puudutab otsesemalt või kaudsemalt põhiosa neist küsimustest.

Targad inimesed on öelnud, et teekonna käigus eesmärgid muutuvad. Nii on olnud ka minuga. Aastal 2011, doktoriõppesse astumisel, oli üks motivaatoritest saada taas suurem kokkupuutepunkt ülikooliga. Õpingute käigus adusin, et väärtuslikem, mille õpinguteajast kaasa saan, on inimsuhted. Olen tundma õppinud paljusid toredaid inimesi. Mis olulisim – olen saanud mitu väga head sõpra.

Neid, kellele olen uurimuse valmimise eest tänu võlgu, on nii palju, et nende ükskhaaval nimetamine nõuaks omaette peatükki. Ometi olgu vähemalt osagi neist siinkohal nimetatud ja tänatud. Mu tänusõnad lähevad esmalt kolleegidele Kaitseväest ja eriti KVÜÕAst, samuti sõjandusterminoloogia komisjonist ja selle tööd jätkavast sõjandusterminoloogia töörühmast. Just teie olete inspireerinud mu uurimistööd ning andnud mulle võimaluse tegelda südamelähedase teemaga. Eriline tänu kuulub KVÜÕA endisele ülemale kindralmajor Martin Heremile, kelle innustus ja toetus olid siinse töö tuuma, sõjandusterminoloogia tõhususe uuringu teokssaamisel määrava tähtsusega ning kes osales ka pilootuuringus. Täna oma kolleegidest kaitsevälasi, kellega on kõigi nende aastate vältel peetud põnevaid ja kirglikke terminoloogiateemalisi arutelusid ning loodud omakeelset terminivara. Eriline tähtsus on olnud mu jaoks koostööl praeguse KVÜÕA ülema kolonel Mõtsaga, kelle olulisust tänapäeva eesti sõjanduskeele reformija ja uuendajana võib võrrelda Johannes Aaviku rolliga eesti keele kujundamisel 20. sajandi algupoolel. Samuti aitas kindralmajor Heremi ja kolonel Mõtsa osalemine pilootuuringus ning nendelt saadud konst-

ruktiivne kriitika kaasa küsimustiku valmimisele. Tänan ka kõiki teisi piloot-uuringus osalejaid ning ohvitseridest kolleege, kes olid abiks küsimustiku välja-töötamisel ja andmeanalüüsil, eriti major Tõnis Metjerit, kolonelleitnant Tõnis Männistet, reservkapten Erlend Zirki ja major Jaan Kesselit. Aitäh kolonel-leitnant Sten Allikule, kelle eestvõttel sai eelnimetatud uuringust Kaitseväge uurimisprojekt („Sõjaväelise juhtimise terminoloogia“, RP nr E-001). Suur tänu teile, kes te aitasite uuringut korraldada ja teoks teha, eeskätt Kaitseväge struk-tuuriüksuste toonastele ülematele ja nende abilistele, samuti kõigile neile, kes osalesid küsimustiku täitmisel. Eraldi tänan kõiki oma keskastmekursuse õppureid. Põnevad arutelud teiega loengutes-seminarides ja teie magistritööde juhendamine-nõustamine on andnud mulle hulgaliselt inspiratsiooni ning olnud mulle tõeliselt väärtuslik kogemus! Aitäh retsensentidele doktor Walter Wintshalekile, doktor Peeter Pällile ja professor Pirkko Nuolijärvile kasulike viibete ja nõuannete eest.

Olen tänulik oma juhendajatele Arvile ja Annile innustuse, heade nõuannete ja eeskätt kannatlikkuse eest. Eriline tänu kuulub mu kallitele sõpradele, eeskätt Kristiinale, Epule, Andrale, Arvile, Priidule, Kaidole, Karenile, Erlendile, Tõnisele, Andresele, Siretile, Tarmole, Marjule ja Tiinale. Aitäh teile, et kogu selle aja jooksul mu kõrval seisite. Tänan Tartu Ülikooli Sihtasutust, kes pidas väitekirja keskmes olevat sõjandusterminoloogia uuringut 2015. aasta terminoloogia sihtstipendiumi vääriliseks. Teie tunnustus andis mulle uuringu jätkamiseks uut energiat ja motivatsiooni, mida sel hetkel hädasti vajasin. Suurim tänu kuulub aga mu emale. Ema, just Sina olid see, kes äratas minus huvi keele vastu, lugedes mulle ja õele alates lasteaiaaegsest ajast ette raamatuid. Aitäh Sulle, ema! Aitäh kõigile mu kaasteeliste!

Fuerteventura, november 2017

1. SISSEJUHATUS

1.1. Uurimuse taust, eesmärk ja olulisus

Siinse väitekirja kontekstis on kõnekas, et aastat 2018 saab pidada Eesti sõjandusterminoloogia arendamise juubeliaastaks. Täpselt saja aasta eest, aastal 1918, ilmus eesti-vene oskussõnastik „Eesti Kamandu sõnad jalaväele“. Sõjandustermineid sisaldavaid sõnastikke oli ilmunud ennegi, ent siin sõnastatakse esimest korda põhimõtted, millest lähtudes tuleks sõjandustermineid luua. Neile on alla kirjutanud „sõjawäeliste oskussõnade komisjoni“ nimel „leitenant“ Karl Tulmin. Nimetatud komisjoni näol on tegu esimese eestikeelseid sõjandustermineid loonud ja korrastanud kehamiga. Arvatavalt oligi sõjandus Eestis esimene eriala, mille arendamiseks terminikomisjon loodi (Raag 2008: 168). Sellisena on järgnev uurimus omamoodi kummardus omakeelse oskussõnavara arendamisele ja arendajatele. Eestikeelse sõjandusterminoloogia arendamisest ja hetkeseisust tuleb ülevaatlilikult juttu alapeatükis 1.3.8.

Väitekirja teemavalik ja probleemipüstitus on ajendatud siinkirjutaja ligi 13-aastasest töökogemusest KVÜÕAs, samuti osalemisest sõjandusterminoloogia komisjoni töös nii KVÜÕA esindaja kui keele- ja terminoloogiaekspertina. Lisaks aruteludele ja kohati tulistele vaidlustele eelnimetatud komisjonis on andnud uurimuseks ainet juhendatud magistritööd, magistriõppe ohvitseride terminiõpetuse loengud-seminarid ning magistrantide erialakeele valikkursus, kus on aset leidnud elavad arutelud, samuti Kaitseväge õppematerjalid ja eravestlused.

Erukindral Ants Laaneots leiab: „Sõjalised terminid peavad olema üheselt mõistetavad, et *igaiüks*, kes tegeleb sõjandusega või osaleb riigikaitstes ja satub näiteks sõjalist tegevust nõudvasse olukorda, *saaks* [neist] *ühte moodi aru*“ (Riigikaitsekomisjon 2017; siinkirjutaja esiletõste). Sõjaedu ja inimeste säästmise üheks esmaseks alustalaks on nii (Eesti) ohvitserid kui erinevate riikide sõjateadlased pidanud ühtset terminikasutust ja terminite ühtset mõistmist (vt nt Lind 1985: 72; KV MLA 2010: 57; vt ka KVÜÕAs kaitstud terminiteemalisi magistritöid, nt Paimla 2007: 13; Tameri 2009: 22; Jürnas 2013: 22). Samavõrd oluliseks kui sõjapidamises on ühtset terminikasutust ja -mõistmist peetud ka sõjapidamise ja sellega seotu uurimisel: alates 2016. aastast Eestis ametlikult tunnustatud teadusalal – sõjateaduses. KVÜÕA ja kogu Kaitseväge üks olulisimaid väljaõppematerjale, 2010. aastal välja antud „Eesti kaitseväge maaväge lahingutegevuse alused“ (maaväge lahingutegevuse alused, KV MLA 2010) rõhutab: „Teooria vajab ühtset terminoloogiat, sest kui sõnu mõistetakse erinevalt, ei saa tekkida ühist arusaama ega teooriat edasiviivat arutelu“ (KV MLA 2010: 29). KVÜÕA arengukava aastateks 2015–2022 nimetab sõjanduskultuurist kõneldes selle esimese põhiosana ühist oskuskeelt, mis on koos ühiste hoiakute, väärtuste ja traditsioonidega igasuguse koostöö aluseks (KVÜÕA arengukava 2015–2022: 4).

Väitekirja eesmärk on sõjandusterminoloogia näitel välja selgitada, kuidas mõjutab terminivalik, sh terminite varieerumine, mõistmist ja seekaudu erialasuhtlust. **Kesksed uurimisküsimused** on, kas ja kuivõrd erinevalt ohvitseride seas sõjandustermineid mõistetakse ning millised on mõistmis(erinevust)e tagamaad. Viimasega seoses selgitan terminimõistmise seost keeleliste ja keeleväliste teguritega. Selleks et neile küsimustele vastata, tulevad töö aluseks olevates artiklites vaatluse alla erinevad erialakeele² ja selle kasutamise tahud. Sedamööda kajastab väitekirja põhimõttelisi probleemkohti, mis on alates terminoloogia kui teadusvaldkonna sünnist olnud terminiarutelude, ent laiemalt ka (rakendus)lingvistiliste arutelude tulipunktis. Põhilised neist on sünonüümia (samatähenduslikkuse), polüseemia (mitmetähenduslikkuse), kujundlikkuse ja võõrkeele analoogile tuginevate terminite otstarbekus erialakeeles. Eraldi põhimõtteline teemaring seostub standardimise vajalikkusega, kuna uuemates terminoloogiakäsitlustes on teema taas päevakorral.

Töö **probleemipüstitus** johtub tõsiasjast, et terminoloogia ei ole kantilik *Ding an sich*, vaid vahend, mis peab olema võimalikult funktsionaalne – seda eriti nii kõrgete panustega erialal, nagu seda on sõjandus (vt ka Hendrikson 2014b: 48–50). Riigi relvajõudude ja sõjateaduse eesmärk on kindlustada riigi julgeolek ja nagu kaitsevägigi, on ka sõjandusterminoloogia selle teenistuses. Eesti elanik eeldab, et riigi kaitsjad oleks võimelised kriisisituatsioonis tõhusalt ja kiiresti tegutsema. See omakorda eeldab, et kaitseväelased üksteist mõistaksid ja seda võimalikult kiiresti, kuna üleküsiminegi – mis iseenesest peegeldab mõistmisraskust – võib maksta inimelusid. Kas ja kuivõrd toetab kaitseväelaste üksteise mõistmist erialane terminoloogia? Mida peaksid (sõjandus)terminite loojad-korrajad oma töös silmas pidama? Selleks et aidata kaasa oma keelse terminisüsteemi kujundamisele, peavad terminiloojad esmalt tundma sihtgruppi, sh erialainimeste mõistestusviisi ja selle tagamaid. Sellesse teevad – erineval määral ja erineva rõhuasetusega – sissevaateid kolm esimest artiklit [A1], [A2] ja [A3], andes ühtlasi aluse artikli [A4] hüpoteesidele. Terminite sünonüümia, sh mittestandardijärgsete³ terminivariantide kasutamine, polüseemia, kujundlikkus, uudsus ja laenuandva keele⁴ mõju on märksõnad, mis on erialakeele headusest kõneldes olnud nii eriala- kui ka keeleinimeste arutelude ja vaidluste keskmes. Kas ja kuivõrd nimetatud oskuskeelenähtused (termini)-mõistmist mõjutavad ning kuivõrd erinevalt ohvitseride seas sõjandustermineid

² Termineid *oskuskeel* ja *erialakeel* käsitan uurimuses sünonüümidenä, kusjuures neist viimast olen eelistanud kontekstides, kus tähendusrõhk on seotusel erialaga.

³ Siin ja edasises eelistan täienditena variante *standardijärgne-mittestandardijärgne*, mitte nt lühemaid ja tavapärasemaid *standardne-mittestandardne*. Viimane paarik sisaldab vaikivat hinnangut (midagi olemuslikult ja aprioorselt õiget *versus* midagi loomuosaselt hääbelist). Esimese paariku puhul on tähendusrõhk kokkuleppelisusel: standardi kui millegi kokkuleppelise järgmisel või mittejärgimisel. Nimisõnalis positsioonis, terminiomadusele viitavana kasutan siiski erandlikult, Zipfi seadusest lähtudes, lühikujusid *termini(variandi) standardsus-mittestandardisus*.

⁴ *Laenuandev keel* on siinses samatähenduslik terminiga *lähtekeel*.

ikkagi mõistetakse? Nendele küsimustele otsib sõjanduskeeles näitel vastust artikkel [A4].

Mõistetavus- ja standardimisvajadusega seotud küsimusteringi lisab keerukust erialane aspekt: sõjaväeliselt korraldatud süsteem ja selle vajadused ning ohvitseride oskuskeeleshoiakud. Viimaseid iseloomustab kohati äärmuslikkusse kalduv konservatiivsus, sh arvamus, et sõjanduskeeles ei tohi olla mingit variatiivsust ja et standarditud terminid tuleb muuta käsuga kohustuslikuks. Sellised vaated on vastuolus tänapäevase, kognitiivse keelekäsitusega, mis seab küsimärgi alla standardi vajalikkuse ja standardimise võimalikkuse ning rõhutab variatiivsuse rolli oskuskeeles. Seega: kas ohvitseride oskuskeelevaadete konservatiivsus lähtub kaitseväelaslikust mõtteviisist ja peegeldab nende üldist konservatiivset maailmavaadet? Või on sõjanduskeelel teiste erialakeelte hulgas eristaatus ja tegu on valdkonnaga, kus on otstarbekam lähtuda klassikalisest terminoloogiateooriast? Isegi kui selgub, et erialainimeste konservatiivsetel oskuskeelevaadetel ei ole alust (nt et variatiivsus ei põhjusta mõistmisraskusi), jääb alles küsimus, kas ja kuivõrd tuleb erialainimeste vaateid terminitöös arvestada. Bernard Spolsky (2009), kelle käsitlus lähtub klassikalisest terminoloogiateooriast, võtab põhjalikuma vaatluse alla erinevad keelekorralduse ja terminikorrastuse valdkonnad. Ta leiab, et sõjandusel (ja sõjaväeliselt korraldatud struktuuridel laiemalt) on teiste erialadega võrreldes teistsugused vajadused ning et valdkonna eripära tõttu on sõjandus eelisolukorras: keelenormimine on siin hõlpsam kui mujal, kuna keelekasutajate vastupanu on hõlpsam ületada (samas, lk 143). Ometi ei viita ka Spolsky oma seisukohavõttudes mõistetavusuuringutele ja normimisest kõneldes võtab temagi seda aprioorse eeldusena.

Töö **uudsus** seisnebki selles, et siinkirjutaja andmeil ei ole seni empiirilistel meetoditel uuritud, kuidas terminikasutus oskussuhtlust mõjutab. Alates terminoloogia kui teadusharu sünnist 1970ndatel võib leida täiesti erinevatele järeldustele jõudvaid kirjutisi. Üldistades võib öelda, et terminoloogia mõttelugu iseloomustab liikumine konservatismist liberaalsemate vaadete suunas. Ometi ei ole siinkirjutaja teada kvantitatiivsele analüüsile rajatud käsitlusi, kus mindaks kaugemale introspektsioonist (viimase alla tuleb lugeda ka tekstianalüüsi, isegi kui see põhineb mitmel erineval allikal). Muljepõhiste väidete ületamiseks ongi vaja uurida, kuivõrd ühtselt erialainimesed oma ala termineid mõistavad ja kuivõrd mõjutavad mõistmist sünonüümia, polüseemia jt terminiomadused, mille suhtes on erinevate terminoloogiakoolkondade esindajad võtnud vastakaid seisukohti. Sõjanduses on iseäranis oluline, et ülem ja alluv saaksid käsust – eriti selle tuumtermineist – ühtmoodi aru. Sestap annab sõjandusterminoloogia eelnimetatud oskuskeelenähtuste ja suhtlustõhususe uurimiseks väärtuslikku ainet. Töö uudsuse üks tahke on ka sotsiolingvistiline: lisaks terminiomadustele võtan vaatluse alla ka keelevälised, suhtlusosalistest tulenevad tegurid. Uurin terminite mõistmise seost erialainimeste (väljaõppe)tausta ja teenistuskogemusega, sh teguritega, mida kaitsevälased ise mõistmisega seostavad.

Eelnenust lähtudes on uurimistulemustel mitmetahuline **rakenduslik väärtus**. Neid saab kasutada terminiarenduses nii sõjandusterminoloogia tööühm kui

teised terminiarenduse ja -korraldusega tegelevad kehamid. Tulemused on rakendatavad ka (oskus)keelekorralduses, samuti võib neist kasu olla nii terminoloogidele, keeleteoimetajatele kui tõlkijatele. Lisaks (rakendus)lingvistilisele väärtusele saab uurimistulemusi kasutada ka sõjanduses, eeskätt sõjaväelise juhtimisega seotud valdkondades ja Kaitseväge väljaõppes.

Siinkohal olgu lisatud veel üks üldine kommentaar, mis puudutab nüüdseks juba oma tegevuse lõpetanud sõjandusterminoloogia komisjoni tegevust ja otsuseid. Nimelt on uurimuses kohti (nt otsuste ümbervaatamise ja standardi ehk seisukohtade muutumisega seotu), mida ületõlgendaja võib käsitada kriitikana komisjoni tegevuse suhtes. Selline järeldus on vildakas juba seetõttu, et terminikomisjon on oma pikaajalisuses olnud arenev institutsioon – ja teisiti ei saakski see olla. Tsiteerides taas kord kolonel Mõtsa (2014: 8): „Vähesed näevad terminivalikul väeliikide seoseid, sh sõjapidamistasandeid läbivalt. See nägemine on aga vaieldamatult parim eelnimetatud terminoloogiakomisjonis.” Terminikomisjonist on selle aja jooksul läbi käinud hulk oma ala tippspetsialiste, ent nagu erialane mõte, nii on pidevas arengus ka inimeste teadmised. Teiseks on siinkirjutaja ise osalenud põhiosa nende otsuste vastuvõtmisel (kuigi, tõsi küll, mitte ehk kõigil juhtudel olnud otsuse poolt, aga demokraatia on demokraatia ja vastutusest see ei vabasta). Rõhutan siinkohal veel kord, et lisaks inspiratsioonile sinse uurimuse valmimisel, pikaajalisele väärtuslikule kogemusele ja võimalusele õppida oma erudeeritud kolleegidelt oleks kõnealuste otsusteta olnud võimatu uurida terminikorrastuse mõju ja sellest tulenevalt teisi töö seisukohast olulisi tahke.

1.2. Töö ülesehitus, materjal ja meetod

Ülesehitus. Uurimuse keskme moodustavad neli artiklit, mis on ilmunud aastatel 2012–2017. Neist esimesed kolm on olemuselt kvalitatiivsed ja loovad aluse neljandale, kus vaadeldakse esimestes artiklites eritletud nähtusi kvantitatiivsete meetoditega. Üldistatuna otsivad väitekirja aluseks olevad artiklid erinevatest vaatenurkadest vastust küsimusele, millele on terminoloogia ja erialakeele kontekstis kas otsemalt või kaudsemalt vastust otsitud: milline on tõhus erialakeel?

Väitekiri koosneb neljast põhipeatükist. Esimeses, sissejuhatavas peatükis käsitlen väitekirja üldtausta, probleemi, uurimismaterjali ja -meetodeid. Seejärel tutvustan töö seisukohalt keskseid mõisteid ja täpsustan terminikasutust, mis ühtlasi aitab avada uurimisprobleemi tagamaid ja taustsüsteemi. Peatüki lõpus on lühidalt juttu eestikeelse sõjandusterminoloogia arendamisest pärast Eesti taasiseseisvumist. Teises osas annan ülevaate väitekirja aluseks olnud artiklitest ja nende tulemustest. Kolmas peatükk keskendub väitekirja seisukohast olulisematele järeldustele ning teeb nende põhjal üldistusi, mis võivad huvi pakkuda nii (oskus)keelekorraldajatele, terminikorrastajatele, terminoloogidele ja keeleteoimetajatele kui ka sõjaväelise juhtimise ja väljaõppe vaatepunktist. Väitekirja põhiosa lõpetab neljas, kokkuvõttev peatükk. Lisadesse on paigutatud

küsimustik (lisa 1), millel põhineb väitekirja keskmes olev sõjandusterminoloogia tõhususe uuring, ja selle juurde kuuluv isikuandmete leht (lisa 2). Lõpus on ära toodud väitekirja aluseks olevad artiklid.

Uuritava materjali moodustavad artiklites [A1], [A2] ja [A3] põhiallikatena KVÜÕA magistrkursuse terminiõpetuse aineosas kirjutatud esseed ja magistritööd, mis olid kaitstud 2011. aasta seisuga⁵. Esseed pärinevad 1.–6. keskastmekursuse õppurite sulest aastatest 2007–2011 ja on kirjutatud terminiõpetuse aineosas, magistritööd aastatest 2007, 2009, 2010 ja 2011. Artiklites on tuginedud ka Kaitseväe õppematerjalidele (üks olulisimaid neist on KV MLA 2010) ning mõnele populaarteaduslikule kirjutisele, kus Eesti ohvitserid on esile tõstnud konkreetseid terminiprobleeme või arutlenud terminivariantide sobilikkusesobimatuse üle. Kuna nimetatud magistritöödel on siinses uuringus nii suur roll, tutvustan järgnevas lühidalt nende sisu ja koostamispõhimõtteid.

Magistritööde autorid on KVÜÕA keskastmekursuse ohvitserid – kõik kogunud sõjaväelised juhid ja oma ala tunnustatud spetsialistid. Tööde ühisjoon on seegi, et kõik need käsitlevad maaväe relvaliike ehk erialasid. Õhu- ja mereväes praeguseks selliseid töid kaitstud pole. Siin on erinevaid põhjusi, muuhulgas nt see, et Eesti riigikaitse on maaväekeskne ja KVÜÕA magistrkursuse õppekava keskendub sõjaväelisele juhtimisele maaväes. Jalaväe-, logistika- ja pioneeritermineid korrastava töö (kaitstud vastavalt aastatel 2007, 2009 ja 2011) tuuma moodustab ühe maaväe relvaliigi ehk eriala (jalaväe, logistika ja pioneerinduse) selliste mõistete analüüs, mille eestikeelne vaste kas puudub või tekitab kasutajate seas mingil põhjusel erimeelsusi⁶. Selliste mõistete seas eristub kolm põhigruppi:

- (1) mõisted, millele pole tööde autorite või varasemas küsitluses osalenute hinnangul veel omakeelset tähistajat või pole see veel juurdunud (nt logistikatermin *emergency burial*, vrd pakutud *välimatus*; pioneeritermin *deception*, vrd pakutud *pettetegevus*; jalaväetermin *contain*, pakutud *siduma*);
- (2) mõisted, mille kohta kasutusel olevat või siis sõjandusterminoloogia andmebaasis Militerm esinevat eestikeelset terminit on peetud eksitavaks ja mõistele mittevastavaks või keeleliselt ebasobivaks (nt logistikatermin *kannibaliseerima*, ingl *cannibalize*, vrd pakutud *osandama*; pioneeritermin *takistus*, ingl *obstacle*, vrd pakutud *tõke*; jalaväetermin *kokkupõrge*, ingl *engagement*, pakutud *lahingukontakt*);
- (3) mõisted, mille tähistamiseks on kasutusel mitu terminit, mis on sageli pärit erinevatest perioodidest ja laenatud erinevatest keeleruumidest ning mille vahetõrge (sünonüümsus) tekitab erialainimeste seas lahkmeelsusi (nt

⁵ Aastal 2013 kaitsti KVÜÕAs ka õhukaitsetermineid korrastav magistritöö (Jürnas 2013), mida on seetõttu osundatud vaid artiklis [A4]. Kõik terminikorrastustööd on saanud hinde A (suurepärase) või B (väga hea).

⁶ Artikli [A4] fookuses olnud probleemsed terminid vastavad eeskätt punktile (3), millele sekundeerivad sageli erimeelsused nende mõistelise ja keelelise sobivuse üle (vt punkti (2)). Probleemsetest terminitest on pikemalt juttu mõisteselgituste peatükis (alaptk 1.3.3).

õhukaitse – õhutõrje, moondamine – maskeerimine, hävitusala – löögiala). Selliste erimeelsusi tekitavate, sassis mõistepesade kohta võtsin kasutusele termini **mõistepusad** ja vastavaid termineid nimetan **terminipusadeks** (täpsemalt vt alaptk 1.3.3).

Analüüsi tulemusel pakuvad tööde autorid iga käsitletud mõiste tähistamiseks välja eestikeelse terminivariandi, mis osutus nii mõisteliselt kui keeleliselt sobilikemaks. Pioneeri eriala ühte valdkonda – pettegegevust – käsitletud töös (Põder 2010) oli terminikorrastus töö üks alaeesmärke.

Kõigis terminikorrastustöodes on analüüsi ja terminivaliku üks olulisi lähte-kohti – kuid mitte määrav otsustuskriteerium – valdkonna asjatundjate seas korraldatud küsitlus. Küsitluste eesmärk on olnud selgitada välja spetsialistide terminieelistused: milliseid terminivariante mõistete tähistamiseks seni on kasutatud ja kas mõnda neist saab pidada juba juurdunuks. Kõigi küsitluste puhul oli peamine valimikoostepõhimõte see, et tegu oleks oma eriala ekspertidega: arvestati nende erialast haridust ja teenistuskogemust. Lisaks küsitlustulemustele lähtusid tööde autorid oma terminivalikutes ka mõiste- ja keeletasandist ning teadmistest, mis nad olid omandanud teadustöö aluste kursuse terminiõpetuse aineosas⁷. Eksperdirühmade keskmine suurus oli 39 inimest ja vasteid otsiti keskmiselt 28 mõistele⁸. Nii pioneeri- kui ka õhukaitsetermineid käsitletud uurimuses (vastavalt Afanasjev 2011; Jürnas 2013) korraldati kaks küsitlust. Neist esimese eesmärk oli selgitada välja, milliste terminitega on ekspertidel olnud senises teenistuses probleeme, teise otsiti neist enim probleeme tekitavatele lahendusi. Jalaväe- ja logistikaterminite töös (Paimla 2007; Tameri 2009) piirduti ühe küsimustikuga. Neist esimeses koostati ühistöös KVÜÕA taktika õppetooliga probleemsete terminite loend. Logistikatermineid korrastavas uurimuses jäi terminiallikana sõelale Kaitseväes kasutatav ingliskeelne materjal „Combat Service Support Battalion Battle Task Standards”, kuna tegu oli logistika ühe alusdokumendiga, mis vajab toona tõlkimist eesti keelde ja sisaldas erinevaid terminiprobleeme.

Lähtekeeleks on töodes peamiselt inglise keel kui sõjanduses põhiline laenuandev keel alates Eesti taasiseseisvumisest ning liitumisest NATO ja Euroopa Liiduga. Erandiks on pioneeritermineid korrastav töö: siin on lähteks ka soome keel, kuna pioneerinduses on see inglise keele kõrval teine põhiline laenuandnud keel. Pärast Eesti kaitseväge taasloomist omandas suur hulk pioneeriohvitseri erialase hariduse Soomes, lisaks olid kaitseväes pikka aega kasutusel pioneerinduse õppematerjalid valdavalt tõlgitud soome keelest (olulisemad neist „Moondamisõpik”, 1996, ja „Pioneerirühma õpik”, 1999). Kõik see tõi kaasa

---

⁷ Kõik õppurid olid töö koostamise ajaks läbinud terminiõpetuse aineosa, mille raames toimunud loengutes-seminarides tutvustasin muuhulgas termininõudeid ja arutlesime harjutustekstikatkete abil terminivariantide sobilikkuse üle.

⁸ Eksperdirühmade täpsemad suurused: jalaväeterminite töös 20, logistikaterminite omas 51, pioneeriterminite töös 61 (1. eksperdirühm) ja 55 (2. eksperdirühm) ning õhukaitsetermineid korrastavas töös 27 (1. eksperdirühm) ja 33 (2. eksperdirühm). Käsitletud terminite arv oli vastavalt 35, 30, 21 ja 26.

hulgaliselt soome tõlkelaene (pikemalt vt nt Afanasjev 2011: 25, 33; Pöder 2010: 45).

Uurimismeetoditena kasutan artiklites [A1], [A2] ja [A3] kvalitatiivset meetodit, täpsemalt dokumendianalüüsi. Artikkel [A4] põhineb kvantitatiivsel analüüsil. Eelduspäraselt annab nende meetodite kombineerimine reaalsuslähedasemaid ja tõsiseltvõetavamaid tulemusi, kui võimaldaks vaid neist ühe eelistamine.

Järelduste tegemise aluseks on artiklites [A1], [A2] ja [A3] erinevate relvaliikide terminoloogiateemalised magistritööd, magistrikursuse esseed, Kaitseväe õppematerjalid jt ohvitseride sulest ilmunud kirjutised. Nimetatud artiklite materjali- ja meetodivalikut põhjendab hästi Rita Temmermani (2011b: 109–110) tähelepanek, et terminivarieerumise ja selle tagamaade uurimisel on üks parimaid allikaid erialainimeste metakeelelised, termininäidetega varustatud arutelud terminite sobilikkuse-sobimatuse üle. Temmermani arvamust kinnitavad artiklites esitatud tekstinäited ja mõttekäigud. Need tõestavad, et kvalitatiivsete meetoditega on võimalik saada erialakeele kasutuse kohta andmeid, mida statistilisel moel oleks kas keeruline või üldse võimatu dokumenteerida.

Artikli [A4] andmekogumismeetod on kolmel lahingustsenaariumil põhinev küsimustik, mis sisaldab nii avatud kui suletud küsimusi (küsimustiku näidet vt lisast). Stsenaariumide keskmeks on eelnevalt kaardistatud, erineva probleemtaseme ja terminiomadustega sõjandusterminid. Küsimused uurivadki nende mõistmist ja on esitatud probleemipõhiselt (viisil, mida eeldab reaalne väljaõppe- või konfliktiolukord). Vastuseid kodeerisin vastava valdkonna sõjandusspetsialisti kaasabil. Andmeanalüüs põhines andmetöötlusprogrammil SPSS (versioon 20). Kirjeldavatest statistikutest kasutasin vastuste *mõistab õigesti* – *mõistab hägusalt* – *ei mõista*-sagedusjaotusi (keskmiste väärtuste võrdlust). Otsustusalus oli erinevus standardist, milleks lugesin Kaitseväe väljaõppematerjali „Eesti kaitseväe maaväe lahingutegevuse alused“ (vt KV MLA 2010) ja sõjandusterminoloogia andmebaasi Militerm. Statistilise järeldamise meetoditest tarvitasin peamiselt ühefaktorilist dispersioonianalüüsi (Anova testi) ja sõltumatute valimite T-testi, olulisusnivoo väärtuseks lugesin $p < 0,05$.

Siinse töö üks keskseid teemaringe koondub niisiis küsimuse ümber, kas ja kuivõrd ühtselt Eesti ohvitserid sõjanduse põhitermineid mõistavad. Nimetatud küsimus on seda intrigeerivam, et nüüdisaegsetes termini- ja laiemalt suhtluse toimimise käsitlustes seatakse terminoloogia korrastamise mõttekus kahtluse alla. Leitakse, et terminoloogia kui uurimisvaldkonna eesmärk peaks olema terminikasutuse ja mõistestusmodelite kirjeldamine ning selleks vajalike juhiste väljatöötamine, mitte standardimine (vt nt Temmerman 2000: 86; 2011b: 118; vrd Tavast, Taukar 2013: 31–32). Nimetatud seisukoha omaksvõtt tähendaks valdkonnas põhimõttelist vaatepunktinihet: fookuse nihkumist preskriptiivsusele deskriptiivsusele. Terminoloogia kui teadusharu ja rakendusteaduse sünni taga oli teatavasti eeldus, et termineid on vaja mõistatavuse huvides korrastada ja standardida. Eelmainitud alustala on hakatud küsimärgi alla seadma alles pärast seda, kui kognitiivteadused olid saanud paljudes teistes valdkondades juba pea-

vooluks. Ometi pole nende ridade autori andmeil siiani uuritud terminite standardimise ja mõistmisraskuste seost reaalses erialasuhtluses (sama leiab ka Tavast 2012: 227–228).

1.3. Mõisted, kasutatavad terminid ja teoreetilised lähtekohad

Järgnevas alapeatükis võtan vaatluse alla töö seisukohalt olulisemad mõisted, mis ühtlasi aitab avada uurimisprobleemi tagamaid ja luua uurimuse taustsüsteemi. Samuti selgitan terminikasutust juhtudel, kus see on vajalik pisut pikemalt kui äramainimisena (viimasel juhul eelistan termini esmamainimisel joonealust märkust). Alapeatüki lõpus iseloomustan põgusalt eestikeelse sõjandusterminoloogia arendamist rõhuasetusega taasiseseisvumisjärgsel perioodil ja hetkeseisu. Alapeatükis peatun pikemalt teemadel, mis on väitekirja aluseks olnud artiklites leidnud kajastamist kas vähem või teistest vaatenurkadest. Viimaste hulka kuulub ka sõna, termini ja mõiste vahekord, millest tulebki kohe järgnevas juttu.

1.3.1. Mõiste, sõna ja termin

Arvestatav hulk terminivaidlusi näib – küll erineval moel – taanduvat mõiste ja termini vahekorra mõtestamisele ja siit edasi üldistele (keeles)filosoofilistele, uskumuslikele tõekspidamistele. Samuti osutub probleemseks sõna ja termini piir (millal saab lihtsalt sõnast termin) ning küsimus, kuidas ja mille põhjal selle piiri üle otsustada. Nimetatud küsimustele sinne alapeatükk keskendubki. Nendele vastamiseks tuleb esmalt selgeks teha fookuses olevate mõistete – sõna, termin, mõiste – olemus.

Lähtun eeldusest, et mõiste on mõtlemistasandi üksus, mis eristub terminist kui keeletasandi üksusest. Küsimus, kust läheb piir (tavalise) sõna ja termini vahel, on keerukam. Uurimistulemused viitavad tõigale, et selle üle otsustamine sõltub erinevatest kontekstuaalsetest teguritest. Nende seas omandavad määrava tähtsuse võimusuhted. Otsus, milline sõnakuju saab termini staatuse, millist/milliseid loetakse aktsepteeritava(te)ks sünonüümi(de)ks ja milliseid taunitakse, sõltub võimupädeva institutsiooni valikutest.

Mõistet määratlen sotsiokognitiivsest terminiteooriast lähtudes niisiis mõistmisüksusena (*unit of understanding*). Sellisena lahkneb sotsiokognitiivse teooria klassikalisest teooriast. Viimase järgi on mõiste vajalike ja piisavate tunnuste staatiline kogum. Lihtsustatult tähendab see mõistetunnuste määramist nn plussmiinus-meetodil (kas mõistetunnus on või seda pole; vt nt ISO 2002: 2). Klassikaline terminiteooria keskendub mõiste sünkroonilisele küljele, mistõttu jäädakse hätta mitmete erialakeele nähtuste, sh mõistemuutuste ja termini-varieerumise kirjeldamisega. Viimased on aga erialase mõtte arengu ja eriala-

keele (kirjeldamise) seisukohast üliolulised. Mõistemuutuste ja terminivarieerumise roll erialakeeles leiab erineval moel kinnitust ka siinses väitekirjas.

Sotsiokognitiivses teoorias aset leidnud vaatepunktinihet klassikalise teooriaga võrreldes aitavad iseloomustada märksõnad *mõistemuutused ajas ja ruumis, mõiste prototüübistruktuur, mõistepiiride hägusus, sõnumi saatja suhtlustaotlus ja assotsiatiivsete suhete olulisus* (vt nt Temmerman 2000 ja 2002; Faber 2011). Nimetatud märksõnad on omavahel tihedalt seotud ja osutavad põhimõttelisele maailmavaatelisele lahknevusele, eristudes seeläbi klassikalise koolkonna käsitusest. Mõistet ei peeta sotsiokognitiivses teoorias reaalsuse üksüheseks peegelduseks. Selle asemel rõhutatakse mõiste subjektiivset mõõdet, millest tuleneb terminite diakrooniline ja sünkrooniline varieerumine. Varieerumise tingivad sõnumi saatja suhtlustaotlus jm kontekstuaalsed tegurid.

Siinkohal on paslik eraldi esile tõsta märksõna *mõistepiiride hägusus* ning seda muuhulgas ka seetõttu, et mõistepiiride hägususega seostub terminoloogilise diferentsimise ehk terminite eristamisvajaduse problemaatika. Viimane on üks väitekirja olulisi teemaringe, millest on pikemalt juttu alapeatükis 1.3.6 ning mida eritleb artikkel [A3]. Nagu sõna ja termini, nii on ka mõistepiiride paikapänemine kokkulepe: otsus, mis on langetatud kindla, piiratud hulga (eriala-) inimeste osavõtul ja kajastab seega vaid üht võimalikest otsustusvariantidest. Siingi on oluline erinevus klassikalisest terminiteooriast, kus käsitatakse mõisteid ja mõistesuhteid kui reaalsuse üksüheseid refleksioone. Klassikalise ja sotsiokognitiivse terminiteooria erinevast lähenemisest *mõistele* on erinevatest vaatepunktidest juttu väitekirja artiklites [A2] ja [A3], ülevaatlilikult ka artiklis [A4], mistõttu eelmainitud märksõnadel siinkohal pikemalt ei peatuta.

Nagu eespool viidatud, tekitab põhimõttelisi probleeme mõistete ***mõiste ja termin vahekord*** ning seda isegi teadlaste-uurijate jaoks. Tüüpiline on, et mõistet mõtestatakse keeletasandi üksusena ja peetakse lähedaseks terminiga. Mõtlemapanev on, et taolisele käsitusviisile osutavaid definitsioone-selgitusi leidub isegi uurimismeetodeid käsitlevates õppematerjalides jt soliidsetes väljaannetes. Näiteks ütleb sotsiaalteaduste kvalitatiivseid ja kvantitatiivseid uurimisviise põhjalikult eritlev õpik, et „Mõiste on termin, mis annab tähistatavale nähtusele kindlapiirilise teoreetilise tähenduse“ (Õunapuu 2014: 46). Seda, mida tähendab „kindlapiiriline teoreetiline tähendus“ küll ei selgitata, kuid võib aimata, et kõneldakse üldistusest ja millestki, mida on vaja piiritleda ehk defineerida. Sellisena peegeldab toodud näide taoliste lähenemiste üldsuunda: mõistet kaldutakse pidama millekski, millel on terminist suurem abstraktsusaste, kusjuures nii mõistet kui terminit käsitatakse keeletasandi üksusena. Vastuseta jääb küsimus, kuidas saab sõnal või sõnaühendil olla abstraktsusaste, kuna abstraktsus-konkreetsus iseloomustavad mõiste- või mõtlemistasandi nähtuseid, mitte keelendeid endid. Mõistagi ei pruugi sellist vahet teha argisuhtluses, kuid teaduses ja erialakeele kontekstis võib samastamine viia vildakate tulemusteni. Sama probleem esineb ka teistes keeltes. Nii arvavad nt Roger D. Wimmer ja Joseph R. Dominick (2006: 44), et mõiste (*concept*) on termin (*term*), mis peegeldab abstraktset ideed (vrd ka Hoy 2010: 12). Sarnasel arvamusel on

Nancy Burns ja Susan K. Grove (2001: 132), kes lisavad, et termin „tähistab ja kirjeldab objekti või nähtust abstraktselt, andes sellele iseseisva identiteedi või tähenduse“.

Jättes kõrvale selliste defineerimiskatsete ähmasuse ja kasutuse mõiste-termini eristamisel, näib, et mõistet kaldutakse käsitama mingi tunnuse poolest sarnaste üksiknähtuste grupi *tähistajana* (see, mida terminiõpetuses on nimetatud *terminiks*), seega keeletasandi üksusena. Keeletasandi üksusena mõtestatakse ka terminit ja nende erinevust nähakse mõistest madalamas abstraktsustastmes: seda peetakse kas üksiknähtuse nimetuseks (see, mida on tavaks nimetada *nimeks*) või üksiknähtuseks (see, mida on tavaks nimetada *ainikmõisteks*). Matemaatiliselt väljendatuna: mõiste = termin + abstraktsioon. Ometi jääb – lisaks keele- ja mõistetasandi samastamisega seotud probleemidele – selgusetuks, kuidas kirjeldatud teadmist mõistete-terminite eristamisel ikkagi kasutada ning kuidas selline eristamine keeleuurijat või -kasutajat aitab. Kui pidada neid mõlemaid keeletasandi üksusteks, jääb tähelepanuta mõtlemistasand, millest omakorda tuleneb oht hakata mõjutama uurimistulemusi.

Hea näide põhimõttelisest segadusest on teine üliõpilasi nende uurimistööde koostamisel abistav ja kõrgkoolididaktikaski hinnatud-soovitatud tõlke-teos „Uuri ja kirjuta“ (Hirsijärvi jt 2005). Siin jäetakse *mõiste* üldse defineerimata (ehkki kirjutajaid manitsetakse, et kõik töö seisukohalt kesksed mõisted tuleb defineerida, ja sedastatakse, et „uut uurimust alustades selguvad uurijale tavaliselt üsna pea raskused mõistete seletamisel“, samas lk 139, 142). Küll aga defineeritakse mõiste alaliigid: *konkreetsed mõisted* ja *teoreetilised mõisted*. Siinkohal kaotan lugejana täielikult järje, sest „igasugune teoreetiline mõiste on paljude konkreetsete tõsiasi-jade põhjal tehtud *üldistus*“ (samas, lk 138; kursiiv originaalis). Tekib küsimus: mis on siis mõiste? Teisal tõdetakse, et „definiitsioon loob mõiste kasutamise normi ja seob ühte mõiste ja selle nimetuse (termini)“ (samas, lk 143). Sealsamas kõneldakse mõistete *kasutamisest* ja paralleelselt ka terminite kasutamisest, samuti mõistete tähendusest ja uute mõistete loomisest (samas, lk 137–141).

Eelesitatud põgusad näited viitavad põhimõttelisele segadusele ja sellele, et isegi uurimismeetodeid käsitlevates soliidsetes teostes on mööda mindud *alusmõistete* ja nende vahekorra läbimõtle misest.

Tuleb rõhutada, et mõiste ja termini eristamine ei ole – nagu mis tahes teiste asjade-nähtuste kategoriseerimine – asi iseeneses. Teaduse ja eriala(keelte) kontekstis peaks mis tahes nähtuste eristamine teenima mõttetäpsuse huve, aitama kaasa (teaduslikule) tunnetusele ja uurimisobjekti kirjeldamisele ega tohiks tuua juurde põhimõttelisi probleeme. Mõiste ja termini kui keele- ja mõtlemistasandi samastamine ei näi mainitud kriteeriumidele kuidagi vastavat. Esiteks tekitab see põhimõttelise probleemi terminiloome, terminoloogia kui teadusharu ja laiemalt rakenduslingvistika seisukohalt. Kui nt terminite vastendamisel lähtuda vaid võõrkeelest, arvestamata mõistetasandit ehk tähenduskomponenti, võivad erialakeelde tekkida sellised sõnaühendid nagu *depressiooninurk* (pro *kaldeenurk*, vrd ingl *angle of depressioon*; ’õhufotograafias nurk, mis jääb kaldasendis õhukaamera optilise telje ja horisontaaltelje vahele’), *relvakaadri kandja* (pro

soomustransportöör, vrd ingl *armoured personnel carrier*; 'ratastel või roomikutel soomuk, mis on mõeldud jalaväelaste transportimiseks lahingusse') või *pöörav haaramine* (pro *süvahaaramine*, vrd ingl *turning movement*; 'haaramise vorm, mille puhul rünnakuüksused liiguvad ümber või üle vaenlase peamiste kaitsepositsioonide, et hõivata ründeobjektid sügaval tema tagalas'). Pärast mõningast nuputamist võib erialainimene küll taoliste keelendite osutust mõista, kuid see on kognitiivselt töömahukam kui harjumuspäraste keelekujude töötlemine. Ehk teisisõnu: mõistmiseks kulub rohkem pingutust ja/või aega.

Kui lähtuda eeldusest, et keelemärgid on olemuselt rohkem või vähem arbitraarsed, ei ole põhimõtteliselt oluline, kas see miski, mida nimetame mõisteks, ja see, mida terminiks, oleks tähistatud just nende sõnakujudega. Siin polegi õigupoolest muud piirangut kui kõnelejate seas kujunenud konventsioonid. Siit edasi on ehk ka mõeldav kasutada *mõiste* ja *termini* tarvis sama keelekuju, teadvustades seejuures, et kontekstist lähtudes mõistame siin kas mõtlemis- või keeletasandit. Kui lähtuda kognitiivsest (kujundkeele)teooriast, ongi keel olemuselt kujundlik ja tegu on niisiis tavapärase keeleomase metonüümiaga (ülekanne külgnevus- ehk esilduvussuhte alusel). Nii märgivad ka George Lakoff ja Mark Turner (1989: 108), et kui erinevus sõna ja mõiste vahel on selge, siis pole vastava metonüümilise ülekande SÕNA MÕISTE ASEMEL (WORDS STAND FOR THE CONCEPT THEY EXPRESS) pruukimises midagi halba, sest see on osa keelestruktuurist. Metonüümiast tuleb lühidalt juttu erialakeele kujundlikkust käsitlevas alapeatükis (1.3.7).

Termini ja mõiste vahekorrast kõneldes on olukord siiski teistsugune, sest mainitud eeldus on pahatihti täitmata: nagu eelnenust nähtub, ei teadvustata nende erinevust vahel sageli isegi mitte õppemetoodilistes materjalides. Terminiloomes kehtib põhimõte, et kui tegu on lähedaste, kergesti sassi minevate (raskesti eristatavate ehk diferentsitavate) mõistetega, siis vastukaaluks peaksid vastavad keelekujud olema võimalikult erinevad (vt nt Saari 1981: 207; Erelt 2007: 68–69). Niisiis on ebatõenäone, et probleemi aitaks lahendada see, kui pidadagi keelendit *mõiste* mitmetähenduslikuks ja kasutada seda ka kohtades, kus kõneldakse keeletasandist ehk terminist. Ka Tavasti uurimistulemused lubavad eeldada, et *mõiste* kasutamine *termini* tähenduses vaid peegeldab juurdunud ja harjumuspärast keelekeskset maailmapilti ning tuleneb sellest, mitte vastupidi (vt Tavast, Taukar 2013: 71; vt ka Tavast 2000).

Erinevalt *mõistest* on *termini* suhtes olnud rohkem üksmeelt. Nagu alapeatüki algul mainitud, on terminiks peetud ja peetakse ka siinses töös mõiste keelelist kuju. Keeletasandist lähtudes on terminit tavaks defineerida kui sõna või sõnaühendit, millele antakse erialakeeles täpsem, piiritletud tähendus (vt nt Saari 1983: 251; ISO 1999: 22; Cabré 1999: 39; Mereste 2000: 54; Erelt 2007: 62; NATO Terminology Guidance 2007: 5–6). Siin kerkib kohe aga analoogne probleem: nimelt **vahekord lihtsalt sõna ja termini vahel** ning küsimus, kus läheb nende piir ja kes selle ikkagi määrab (loe: kelle pädevuses või vastutusalas selle määramine on). Niisiis on lihtsalt sõna ja termini piir suuresti kokkuleppeline ning haakub võimu temaga: küsimusega, kellel on voli nende-

vahelist piiri kehtestada. Näiteks on sõjanduses termin *ülema kavatsus* (*commander's intent*), millega paralleelselt kasutatakse ka *ülema tahet*. Sõjandus-terminoloogia komisjoni otsusega seda terminivariandiks ei peeta, kuid selle terminilisuse kasuks olen siiski dokumenteerinud oma ala tippasjatundjatest ohvitseride arvamusalaldusi⁹.

Näib iseenesest mõistetav, et keelendi terminilisuse üle otsustamisel peab olema määrav erialane vajadus. Tiiu Erelt (2007: 123) on seisukohal, et termini-variantide juurdemõtlemisest tuleks hoiduda neil juhtudel, kui tegu on juhutuju või maitseotsusega. Ometi on konkreetsete terminiotsuste langetamisel keeruline teha vahet ühelt poolt erialase vajaduse ning teisalt juhutuju ja maitseotsuse vahel. Lisaks sellele, et esimese suhtes ollakse sageli erinevatel seisukohtadel, sõltub erialane vajadus (kon)tekstist, sh suhtlussituatsioonist, -eesmärgist ja teksti spetsiifilisusest. Kolmandaks ja siit edasi on ilmne, et ka erialase vajaduse üle otsustamisel ei saa mööda minna võimu teemast: otsuse langetaja(te) otsustus-autoriteediga ei pruugi ilmingimata kaasneda suurem erialane pädevus. Seega lähtub siinne uurimus arusaamast, et keelendi terminilisus ei ole binaarne suurus (lihtsalt sõna *versus* termin), nagu on vaikiv eeldus paljudes teadus-, sh terminoloogiakäsitlustes. Reaalsuslähedasem ja uurimistulemuste valiidsuse seisukohast otstarbekam on kujutada keelendi terminilisust hädusate üleminekutega pidevus-tikuna (lihtsalt sõna – natuke-nagu-termin – natuke-rohkem-termin – termin).

1.3.2. Terminoloogia ning klassikaline ja sotsiokognitiivne terminoloogiateooria

Siinses alapeatükis selgitan lühidalt sõnakuju *terminoloogia* kasutust töös. Samuti kirjeldan ülevahtlikult kaht terminoloogia põhisuunda – klassikalist ja sotsiokognitiivset teooriat –, millega väitekirja ja selle tulemused ühel või teisel moel läbivalt suhestuvad. Sellega seoses põhjendan ka vastavat terminikasutust. Pikemalt ja erineva rõhuasetusega olen mainitud teooriatel peatunud töö aluseks olevates käsitlustes, eeskätt artiklites [A2] ja [A4].

Laskumata siinkohal poleemikasse termini *terminoloogia* „õige“ osutuse ja mitmetähenduslikkuse üle (vt Mereste 2000: 57–62; Erelt 2007: 11–12; vrd ka Nemvalts 2013; Tavast, Taukar 2013: 49–52), tähistan sellega nii termineid käsitlevat teadusharu kui ka valdkonna terminikogumit. Põhiosa uurijaid on piirdunud *terminoloogia* mitmetähenduslikkuse¹⁰ nentimisega, ent on ka neid,

⁹ Olgu siin näitena tsiteeritud üht neist: “/.../ siinjuures rõhutan ma sõna ‘tahe’, mitte kavatsus, sest ülema tahe on operatsiooni täideviimise n.ö viimane juhik, kui miski muu enam ei toimi. Aga kui ma plaanin minna päikest võtma või äkki õlut rüüpama või, mine tea, jalgpalli vaatama, siis see on kavatsus. Kavatsus on plaan, mis sisaldab endas ebakindlust ja muutlikkust, ülema tahe ent ei ole tingitav – see kuulub vastuvaidlematule järgimisele.” (KV MLA 2009: 64)

¹⁰ *Terminoloogia* neljätähenduslikkuse kontseptsioon pärineb Uno Merestelt (2000: 59; esmaversion 1969), kelle sümmeetrilist, tabeli kujule viidud nelikjaotust tavatsetakse valdkonnast kõneldes refereerida. Mereste järgi tähistab termin nii oskuskeelt ja vastavat õpetust

kes on siit sammu edasi astunud ja üritanud mitmetähenduslikkust kõrvaldada. Viimaste sekka kuulub Nemvalts (vt nt 2013: 143–145), kes on püüdnud juurutada *terminoloogia* kasutamist vaid teadusharule viitavana. Mõõndes selle taga olevat loogikat (kr *logos*-tüvi viitavana teadusalale või õpetusele), on siinkirjutaja hinnangul siiski võrdlemisi keeruline ette kujutada olukordi, kus teadusharu ja terminikogumi tähenduse sassimineks saaks tekitada mõistmisprobleemi. Mis veel olulisem: nii tõsiseltvõetavate teadustulemuste kui ka heade terminiotsuste langetamisel ja terminiandmebaaside loomisel ei saa tõmmata teooria ja praktika vahele ranget piiri. Igasugune töö terminitega eeldab teoreetilise taustsüsteemi olemasolu ja teoorial pole väärtust, kui see ei seostu otseselt praktikaga. Seega ei ole siinkirjutaja arvates otstarbekas n-ö ümber juurutada liitsõna täiendosa *terminoloogia*- viitavana alati ja ainult teooriale (n-ö teaduse tegemisele) ning täiendosa *termini*- pelgalt praktikale ehk terminitööle. Lisaks on terminiloomes oluline lühidus ja kompaktsus, mistõttu tuleks jätta (eriala)teksti koostajale vabadus kasutada kuuesilbilise täiendosa *terminoloogia*- asemel poole lühemat keelekuju. Nendest kaalutlustest lähtudes olen väitekirjas kasutatud samatähenduslikena sõnakujusid *terminoloogiateooria* ja *terminiteooria*.

Traditsiooni järgides kasutan väitekirjas katusterminit ***klassikaline terminoloogiateooria***, viitavana ainuvaldavatele terminiteooriatele alates terminoloogia sünnist teadusharuna 1930ndatel kuni 1990ndateni, mil tõusid esiplaanile uuemad lähenemised. Uuemaid terminoloogiasuundi on nimetatud katusterminega *sotsioterminoloogia* (*socioterminology*) ja *sotsiokognitiivne terminoloogia*(teooria) (*sociocognitive terminology*). Esimest tarvitavad François Gaudini (pr *socioterminologie*) eeskujul nt Pamela Faber (2011: 113), eesti-keelsetes käsitlustes Tavast (vt nt Tavast, Taukar 2013: 60–61). Siinses eelistan uuemaid teooriaid hõlmavana Temmermani eeskujul läbipaistvamat, ehkki pikemat terminikuju ***sotsiokognitiivne terminoloogiateooria*** (*sociocognitive terminology*), kuna uuemate suundade keskne ühisnimetaja on siiski *kognitiivsus*. Termin(i)kasutuse) ja mõiste(käsituse) sotsiaalne aspekt ja muu sellega seotu (nagu termini kontekstisõltuvus, mõistete-terminite muutumine ajas, mõistepiiride hägusus) on siinkirjutaja hinnangul pigem kognitiivse mõõtme funktsioon või kaasnähe.

Klassikalise ja sotsiokognitiivse teooria erinevust aitab kirjeldada keelekorralduse ja terministandardimise vaikiv alustala: eeldus, et (eriala)keelt on vaja suhtlustäpsuse ja -tõhususe huvides korrastada ja normida. Nimetatud eeldus aimub ka oskuskeelekorralduse eesmärgipüstitusest, milleks on „selge ja ladus oskuskeel, milles saab mõelda, kirjutada ja rääkida kõigil erialadel“ (Erelt 2007: 14). Nii võib öelda, et (oskus)keelekorralduse ideoloogiline lähe on

---

kui ka oskussõnavara ja vastavat õpetust. Tiiu Erelt (2007: 12) leiab, et *terminoloogia* kasutamine oskuskeele tähenduses on „vähemalt tavatu, kui mitte võimatu“. Ka siinkirjutajale näib, et nimetatud nelikjaotuses on sümmeetriataotlus üles kaalunud muud argumendid.

klassikaline terminoloogiateooria. Nagu eespool mainitud, oli viimane ainuvaldav alates terminoloogia kui teadusharu sünnist 1930. aastatel¹¹ kuni 1990. aastateni.

Klassikaliste koolkondadena on tavaks nimetada Viini, Praha ja Moskva koolkonda, tuntumate autoritena lisaks teadusharu alusepanijale Eugen Wüsterile (vt nt 1979) Helmut Felberit (1984) ja Dmitri Lottet (1961). Klassikalise teooria maailmavaateline taust on positivism, millest lähtudes eeldatakse, et oskuskeeles ülesanne on maailma objektiivselt ja neutraalselt kirjeldada (vt ka Tavast, Taukar 2013: 54). Niisiis kätkeb öeldu eeldust, et selline kirjeldamine on võimalik. Teine oluline eeldus on, et mõistmist ja suhtlustõhusust on võimalik tagada standardiga, mis tähendab ühtlasi varieerumise (sünonüümia ja polüseemia) taunimist (vrd nt ISO 1999: 22, Tauli 1968: 94). Klassikalise ja sotsiokognitiivse suuna erinevust peegeldab hästi suhtumine kujundlikkusse. Klassikaline teooria käsib kujundlikkust igasuguse teadusliku ja loogilise mõtlemise komistuskivina: kujundlik termin ähmastab mõistepiire ja hägustab mõtlemist. Erialakeele kujundlikkusest on täpsemalt juttu alapeatükis 1.3.7. Kuna klassikalise teooria ideaal on selgelt struktureeritud mõistehierarhiad, mille iga lüli on defineeritav täpselt ja kontekstist sõltumatult, siis jääb klassikaline teooria hätta nii mõistemuutuste kui selliste mõistesüsteemide kirjeldamisega, mis ei ole esitatavad hierarhiatena (vrd Tavast, Taukar 2013: 57).

1990. aastatel hakkasid esile kerkima terminoloogia sotsiaalseid ja tunnetuslikke aspekte rõhutavad lähenemised. Vastupidi klassikalisele teooriale leiavad sotsiokognitiivsed käsitused, et terminoloogias peaks olema esiplaanil pigem kirjeldav, mitte normiv ja ettekirjutav alge. Teisisõnu: terminoloogia ülesanne on kirjeldada kasutajaskonnas juba olemasolevat, keele siseomast normi, mitte standardida. Klassikalise koolkonna objektivismile vastukaaluks rõhutavad uuemad lähenemised terminikasutuse kontekstisõltuvust, termini tunnetuslikku funktsiooni ja mõistepiiride hägusust (vt nt Cabré 1999: 112–114, Temmerman 2000: 15, Faber 2009: 114–115, 2011: 15, 25, Rey 1995: 99, 103, Gaudin 1993:

---

¹¹ Terminoloogia kui teadusharu alusepanijaks peetakse Austria inseneri Eugen Wüsterit (1898–1977). Siinses kontekstis on märkimisväärne, et Wüsteri tegevus lähtus praktilisest vajadusest: ta tegeles tehnikaterminite korrastamise ja rahvusvahelise standardimisega. Wüsteri lähenemist on hakatud nimetama klassikaliseks terminoloogiateooriaks (vt nt Erelt 2007: 15; Tavast, Taukar 2013: 53–65). Täpsuse huvides tuleb märkida, et nimetatud teooria lähtub vaid osast Wüsteri seisukohtadest ja eirab teisi, olles sel moel n-ö wüsterlikum kui Wüster ise. Tegu on omamoodi naïivteooriaga, millele on erinevates terminikäsitlustes tavaks viidata kui Wüsteri pärandile. Näiteks märgib Wüster (1970: 95–96), et nii homonüümia (eri tähendusega sõnakujude kattumine) kui sünonüümia (samatähenduslikkus) pole küll head, aga sealsamas täheldab, et mõlema kasutamine on nii mõnigi kord vältimatu. Siinjuures viitab ta homonüümide puhul keelemärkide piiratud hulga võrreldes tähistamist vajavate mõistetega, sünonüümidest kõneldes vajadusele tuua esile sama mõiste erinevaid aspekte (vt samas). Nimetatud seisukohtadest jääb vaid paar sammu sotsiokognitiivse käsituseni. Vägisi tundub, et Wüsteri osundajad ei ole nii mõnigi kord tema kirjutistega (põhjalikult) tutvunud. Põhjus võib olla proosaline: Wüsteri teosed ei ole tänapäeval kuigi hõlpsasti kättesaadavad ja need on saksa keeles.

216). Temmerman (2011b: 108–109, 117) läheb veelgi kaugemale, leides, et varieerumisel on erialainimeste jaoks sageli tunnetuslik põhjus ja harva on kaalutlused puhtstilistilised. Nii võib liigne ühtlustamispuue päädida ülestandardimisega (Bowker, Hawkins 2006: 180), sest erinevate terminikujude kasutamise taga võib olla vajadus viidata veidi erinevatele denotaatidele (vrd Temmerman 2000: 56). Sestap ei saa ka ükski sõnastik pakkuda terminite vastendamisel lõplikke lahendusi, kuna sobiva vaste valikul on oluline pidada silmas konteksti. Kõrvutava ülevaate sinise väitekirja seisukohalt olulisematest erinevustest kahe kõnealuse terminoloogiasuuna vahel annab tabel 1. Oluline on märkida, et alljärgnev tabel kajastab kohati äärmustesse viidud üldistust: suur osa käsitlusi jääb nende vahepeale.

Tabel 1. Klassikaline ja sotsiokognitiivne terminoloogiateooria¹²

Klassikaline terminoloogiateooria	Sotsiokognitiivne terminoloogiateooria
<ul style="list-style-type: none"> • Esiplaanil keele sünkroonne mõõde (terminid moodustavad staatilise süsteemi); • mõiste kui vajalike ja piisavate tunnuste staatiline kogum; • mõistete vahel on selged piirid; • tähenduse otsimine; • kujundlikkus kui hägus, erialateksti sobimatu väljendusviis; • terminikasutuse kontekstisõltumatus; • “EI!” sünonüümiale, polüseemiale ja homonüümiale; • terminoloogia ülesanne on eeskätt ühtlustamine ja standardimine. 	<ul style="list-style-type: none"> • Nii reaalsus, keel kui erialane mõte on pidevas muutumises (oluline on termini diakrooniline külg); • mõiste (ehk teadmusüksus) kui tähenduse loomise protsess; • põhiosa mõisteid iseloomustab prototüübistruktuur; • tähenduse konstrueerimine; • kujundlikkus kui mõtlemise hõlbustaja ja tähenduse looja; • nii termini valik kui tähendus sõltuvad kontekstist; • sünonüümia, polüseemia ja homonüümia kui keelele olemuslikud ja funktsionaalsed nähtused; • terminoloogia ülesanne on käsitleda variatiivsust, mõiste kujunemislugu ja kujundlikkust.

1.3.3. Probleemsed terminid ehk pesast pusaks

Mõistepesa moodustavad siinses käsitluses lähi- ehk naabermõisted: mõisted, mis on mingi(te) mõistetunnus(t)e poolest sarnased ja paiknevad mõistesüsteemis lähestikku. Sellistele mõistetele viitavaid termineid nimetan **termini-pesaks**.

¹² Tabeli koostamisel olen tuginenud esmajoones Temmermanile (2000, 2002) ning Faberile (2011). Tabeli algversioon on ilmunud artiklis [A2]. Eesti keeles on hea ülevaate andnud Tavast ja Taukar (2013: 53–65).

Probleemseteks terminiteks nimetan termineid, mille osutus (mõiste) ja mõistete seosed mõistepesa teiste mõistetega on põhjustanud ohvitseride seas erimeelsusi. Nimetatud kahele kriteeriumile lisandub põhiosa terminite puhul ka kolmas: sobilikkus mõiste tähistamiseks. Sellised terminid on sageli pärit erinevatest perioodidest ja keeleruumidest (nt *raskuspunkt*, ingl *centre of gravity*; vrd *põhipingutus*, ingl *main effort*, sks *Schwerpunkt*), võetud kasutusele erinevate autorite poolt, johtuvad kasutajate keele-eelistustest ja vaatepunktide erinevusest. Sellised terminid selgitasin välja, tuginedes oma varasematele uurimustele (Hendrikson 2012; Hendrikson 2013; Hendrikson 2014a) ja juhendatud magistritöödele (Paimla 2007; Tameri 2009; Afanasjev 2011; Jürnas 2013). Eelmainitud uurimis- ja vaatlustulemuste paikapidavuse kontrollimiseks kogusin andmeid Eesti kõigist jalaväe väljaõppega tegelevatest väeosadest. Fookuses olid väljaõppematerjalid, mis hõlmavad jalaväerühma ja -kompanii taset. Andmehankeaasta oli 2013 ning andmed pärinesid Viru ja Kuperjanovi jalaväepataljonist (vastavalt 40 ja 8), vahipataljonist (33) ja KVÜÖAst (63). Seda-mööda on ka probleemsete terminite näol tegu eeskätt jalaväeterminitega, kuna jalaväe eriala on teiste relvaliikide jaoks alusteadmine ning niisiis on seda ka vastavate terminite valdamine. Väljaõppematerjalide seas olid õpikud, käsiraamatud, taktikalised otsustusmängud (TOMid), lahingukäsud, slaidiettekanded, käsilehed jm.

Kogutud andmehulgast jäi sõelale 14 terminit. Valiku langetamisel jälgisin, et oleks esindatud terminoloogias keskseks kujunenud teemad ehk kesksed vaidluskohad, mille suhtes on erinevad teooriad ja autorid olnud vastandlikel seisukohtadel. Samuti arvestasin valikul termini eeldatavat probleemsusastet: seda, et esindatud oleks terminid, mille puhul võis tollaste vaatluste ja uurimistöö tulemusena eeldada erinevat probleemsumäära. **Terminiparameetrid** ehk termineid probleemseks muutvad tegurid ongi need termineid iseloomustavad tegurid, mille põhjal loen termineid probleemseteks ja mida on erinevates terminikäsitlustes seostatud terminite mõistetavusega. Siinses uurimuses olid need järgmised: sünonüümia, polüseemia, termini mittemotiveeritus inglise keelega võrreldes, termini mittestandardisus, viieaastane või lühem kasutusaeg selles tähenduses (arvestades aastast 2010), uudiskeelendilisus ja mittekujundlikkus.

Probleemsete terminite nn probleemsus tuleneb erinevatest seikadest, mis on sageli omavahel kombineerunud. Üks tüüpjuhte on, et sama terminit on kasutatud erinevate (nüansierinevusega) mõistete tähistamiseks. Siit tuleneb omakorda küsimus, kui suur peab nüansierinevus olema selleks, et vastavaid keelen-deid ei saa enam pidada sünonüümideks¹³. Mainitud küsimust käsitleb

¹³ Vrd nt terminipaare *seiskama* – *blokeerima*, *etapijoon* – *faasijoon*, *sisse piirama* – *ümber piirama*, *ülema tahe* – *ülema kavatsus*, *tiibama* – *haarama*. Toodud näited paigutuvad kujuteldaval sünonüümsusskaalal nii, et esimene paarik on siinkirjutaja jaoks selgeimalt samaviiteline ja näide-näitelt suureneb kahtlus, kas paarikuid on ikkagi otstarbekas pidada sünonüümideks. Samuti erineb nende nn terminilisus (nt ei käsitata terminitena enam keelen-deid *blokeerima* ja *ülema tahe*). Ühtlasi on näidetest näha, et sünonüümsuse hindamine pluss-miinus-skaalal on võimalik vaid tinglikult ja sõltub keelekasutaja keeletajust.

põhjalikumalt ja erinevatele sõjanduskeele näidetele tuginedes artikkel [A3]. Õeldule sekundeerivad dokumenteeritud metakeelelised arutelud nende osutuse üle. Erimeelsusi tekitavaid, n-õ sassis mõistepesasid nimetan *mõistepusadeks*, artiklites olen kasutanud samatähenduslikena ka termineid *mõistepuntrad* ja *mõistesegadikud*. Vastavaid termineid olen nimetanud *terminipusadeks*, artiklites ka *terminipundardeks* ja *terminisegadikeks*. Probleemsete terminite mõistetavust käsuandmissituatsioonis käsitleb artikkel [A4], mis annab ühes ka põhjalikuma ülevaate probleemsete terminite valikust ja neid iseloomustavatest teguritest.

Mõistmisraskusena käsitan varieeruvust standardi suhtes. Vastavaid termineid nimetan **mõistmisraskust tekitavateks terminiteks**. Varieeruvuse tuvas-tamiseks töötasin koostöös ohvitseridest spetsialistidega välja kolmikskaala (*mõistab – mõistab hägusalt – ei mõista*). Avatud vastuste paigutamiseks skaalale määrasime kõigile terminitele eraldi mõistetunnused, mis pidid vastustes kajas-tuma. Artiklis [A4] kirjeldatud uuringus analüüsisin ka seda, milliseid termineid uuritavad ise peavad mõistmisraskust tekitavaks, ja nimetasin vastavaid mõist-misraskusi (*vastajate*) *konstateeritud mõistmisraskusteks*.

1.3.4. Erialasuhtluse tõhusus ja koodi mõiste

Erialasuhtluse tõhusus ehk *suhtlustõhusus* on edasise seisukohalt võtmetäht-susega mõiste ja sellest lähtuvad ka järgmistes alapeatükkides (1.3.6–1.3.7) tutvustatavad mõisted. Kaitseväe kontekstis on tõhusust kui üht KVÜÖA kolmest põhiväärtusest (loovuse ja harituse kõrval) defineeritud võimena jõuda targalt tulemuseni (KVÜÖA väärtused, 2013). See definitsioon sobib oma liht-suses üllatavalt hästi siinsesse kirjatükki, täiendades mu varasemaid käsitlusi. Erialakeele kontekstis olen tõhususe määratlemisel lähtunud eeldusest, et tõhusus on hea erialakeele põhilisi defineerivaid tunnuseid (vrd Cabré 1999: 47; Mereste 2000: 224; Erelt 2007: 18; Tavast 2008: 134). Sedamööda olen oma senistes artiklites piiritlenud tõhusana sellist erialasuhtlust, mille puhul saavutab kõneleja oma kõneteoga suhtluseesmärgi.

Lõigu algul refereeritud määratluses viitab sõna *targalt* siinkirjutaja hin-nangul ilmekalt erialasuhtluse – ja veel enam sõjanduskeele – ühele üliolulisele tahule, mis polnud mu varasemas määratluses ehk piisava rõhuasetusega esil. KVÜÖA väärtusi kirjeldavast dokumendist inspireerituna täiendan oma algset määratlust järgmisel moel: **tõhus erialasuhtlus** on selline erialasuhtlus, mille puhul sõnumi saatja (sõjanduses nt käsuandja) saavutab oma kõneteoga suhtlus-eesmärgi nii, et see eeldab nii sõnumi saatjalt kui vastuvõtjalt (nt alluvalt) võimalikult vähest pingutust.

Täpsuse huvides olgu mainitud, et on erialasid, kus on eristatud *tõhusust* ja *mõjusust*. Nii näiteks leidsin kvaliteedijuhtimises kontseptsiooni, mille järgi on tõhusus (*efficiency*) arvsuurus, mis näitab suhet saavutatud tulemuste ja kasu-tatud ressursside vahel. Füüsikatermineis on seda tavaks nimetada kasuteguriks. Mõjusus (*effectiveness*, ka *efficacy*) on aga kvalitatiivne näitaja, mis iseloomustab

plaanitud tulemuste saavutatuse määra. Üldistatuna kajastavad sellist lähenemist tulemusauditi käsiraamat (1999: 25) ja riigikontrolli auditikäsiraamat (2008: 155–156), kus selgitatakse mõisteid võrdluslikult. Nende allikate järgi ise-loomustab tõhusus seda, kas asju tehakse õigesti, ja mõjususe seda, kas tehakse õigeid asju. Mõnes allikas on loetud nende katusmõisteks *efektiivsust* (nii nt ISO 9000:2007).¹⁴

Siinse töö käsituses hõlmab tõhususe mõiste mõlema eelnimetatu jooni: nii vähimate kulutatavate ressursside (vähima võimaliku pingutuse) kui eesmärgi täidetuse aspekti. Erialakeele tõhusus ei ole eeldatavasti midagi sellist, mis oleks kirjeldatav pelgalt arväärtuste abil, kuigi kvantitatiivse analüüsi kaasamine aitab saada nähtusest terviklikumat pilti ja annab aluse reaalsuslähedasemate järelduste tegemiseks. Erinevalt eelnenus refereeritud allikatest mõtestan niisiis *tõhusust* ja *efektiivsust* täissünonüümidenä ning kasutan järgnevas neist esimest.

Eelnenud võrdlus teiste valdkondadega on siinkohal paslik ka seetõttu, et see kajastab väitekirja üht olulistest lähtekohtadest, millega haakuvad omakorda järgmiste alapeatükkide märksõnad. Nimelt: **mõistete eristamisel ja terminiootsuste langetamisel peab olema määrav erialane vajadus** (vt ka Hendrikson 2014a, 2014b). Need aga on valdkonniti erinevad. Vastuväitjate kaalukamaid argumente on ilmselt tõdemus, et nii võib erinevate erialade terminite (või ka terminite ja üldkeelesõnade) vahel tekkida nn ristriid. Kummategi on ilmne, et keelevahendite piiratud hulk ei saa olla kunagi üksüheses vastavuses mõistete (nimetatavate nähtuste) hulgaga (MacDonald 2013; Ramscar, Baayen 2013). Seetõttu on mitmetähenduslikkus ehk polüseemia (sõnakujude motiveeritud, mõistete sarnasusest või seotusest tulenev kokkulangemine) ja samatähenduslikkus ehk homonüümia (sõnakujude juhuslik kokkulangemine) keeles põhimõtteliselt vältimatud. Öeldu kehtib nii üldkeelesõnade-terminite kui erinevate erialakeelte samade terminikujude suhtes.

Erialsuhtlust ja selle tõhusust käsitledes ning mõistmisprotsessis toimuva kirjeldamiseks kasutan väitekirjas koodi mõistet. **Koodi** käsitan Michael Ramscari ja Harald Baayeni (2013: 1–4) eeskujul ühisest taustsüsteemist johtuva mõistmisviisi ja teadmiste pagasina, mis moodustub siinse töö kontekstis eeskätt sarnasest väljaõppetaustast ja juhib sõnumi vastuvõtjat sõnumi sisu mõistmisel (vt ka joonist 1 ja selle selgitust alaptk-s 1.3.5). Mida sarnasem on suhtlusosaliste kood, seda suurem on tõenäosus, et (eriala)suhtlus on tõhus. Teisisõnu: sõnumi saaja mõistab vajalikes nüanssides saatja suhtlustahet. Koodi mõiste puhul on üks keskseid märksõnu *õppimine*, mida Ramscar ja Baayen (vt samas) määratlevad ühise ennustusliku koodi omandamisena, mis juhib sõnumi saajat selle sisu mõistmisel.

Väitekirja kontekstis on *kood* tihedalt seotud nähtusega, mida olen artiklites nimetanud ohvitseride koolkondlikuks kuuluvuseks. Koolkondliku kuuluvuse moodustab eeskätt väljaõppetausta erinevus, ent lisaks loen selle alla ka üldised (keelee)ideoloogilised-maailmavaatelised tõekspidamised (nt võõrsõnade taunimine või mittetaunimine, keeleuuenduslikud hoiakud vs. konservatiivsus ja

---

¹⁴ Tänan ka Tartu Ülikooli dotsenti Aavo Luuki asjakohaste viibete eest.

tuginemine laenuandvale keelele) ning keeletaju (sh nt individuaalsed kõrvalseosed). Nagu uurimistulemused kinnitavad, on neid faktoreid praktikas keerukas, kui mitte võimatu eristada ja need tingivad üksteist, kombineerudes erineval moel. Sellisena defineeritult ühendab kood eelmises alapeatükis käsitletud suhtlustõhususe ja järgmises alapeatükis tutvustatavat tunnetusväärtuse mõistet.

Koodi mõtestamisel rajaneb suur osa tänapäevaseid suhtlusteooriaid Claude Elwood Shannoni (1948: 379–423) matemaatilisel suhtlusteoorial. Sellest lähtuvad teatud osas ka Ramscar ja Baayen (2013), ent nii siinse väitekirja kui Ramscari-Baayeni tähenduses tuleb sisse oluline erinevus. Nimelt defineerib Shannon (vt samas) koodi üldise teisendusreeglina kahe hulga või süsteemi vahel, kusjuures fraas *üldine teisendusreegel* tähistab lihtsustatult öeldes valemit, mille abil sõnumi saaja rekonstrueerib algsõnumi. Väitekirja mõistes on *kood* defineeritav põhimõtteliselt samade sõnade abil, ent definitsiooni tuumfraas *üldine teisendusreegel* tähistab siinses mõistmist suunavaid kogemuspõhiseid, jagatud ja sarnaseid taustteadmisi.

Niisi on oluline tähele panna, et siinse väitekirja tähenduses erineb koodi mõiste põhimõtteliselt fikseeritud koodi mõistest, nagu seda on kirjeldatud fikseeritud koodi mudelis (põhjalikumalt käsitlust vt Tavast, Taukar 2013: 18–27). Fikseeritud koodi mudel iseloomustab saussure'likku lähenemist keelele ja suhtlusele. Selle järgi on keel abstraktne süsteem, mille toimimine põhineb keelendite tähenduste fikseerimisel. Tähendus on nimetatud mudelis midagi objektiivset ja seisab lahus keelekasutajast (vt samas), olles seega standardist otseselt tuletatav. Väitekirja tulemused osutavad vastupidisele. Samuti lubavad väitekirja tulemused järeldada, et tähenduste fikseerimine iseenesest ei taga mõistmist.

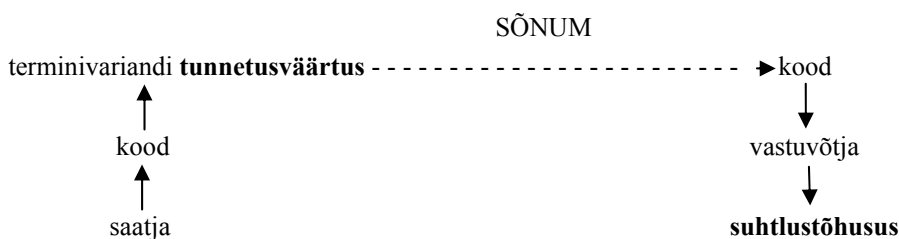
1.3.5. Terminivariandi tunnetusväärtus

Suhtlustõhususe ja koodi mõiste on tihedas seoses terminivariandi tunnetusväärtuse mõistega. Viimane lähtub kahest põhieeldusest. Esiteks: erialasuhtluse eesmärk on võimalikult tõhus infoedastus, millest johtuvalt langetab sõnumi autor valikuid. See võib tähendada uute, vastuvõtja jaoks tarbetuna näivate terminivariantide kasutuselevõttu. Teiseks ja eelnenust tulenevalt: terminite varieerumise üks põhjusi on mõistmise ja kategoriseerimise mitmetahulisus. Niisiis on (termini)variantidel veidi erinev tunnetuslik taust ja need peegeldavad nimevatavat mõistet veidi erinevate nurkade alt (vrd Fernández-Silva jt 2011: 51–52).

Terminivariandi tunnetusväärtuseks nimetangi siinses termini omadust, mis johtub sõnumi saatja suhtlustaotlusest ja mille eesmärk on peegeldada võimalikult täpselt hetkel olulisi mõistenüansse. Sõnumi saatja langetab (eriala)suhtluses olemasolevate keelendite seast valiku, lähtudes parasjagu fookuses ehk tähenduskeskmes olevast mõistenüansist. Seega võib näiliste sünonüümide asemel tegu olla lähimõistetele viitavate keelenditega, mille kasutamise taga võib olla erialasuhtluse täpsustatult tulenev vajadus eristada näiliselt kattuvaid, ent nüansierinevusega mõisteid. See, kas ja kui võrd on mõistenüansi erinevusi kandvaid termineid mõistlik pidada sünonüümideks, on eraldi

teemaring, mida käsitleb järgmine alapeatükk (vt 1.3.6). Samuti on eraldi teema see, kas ja millise piirini sellised nüansierinevused on sõnumi saajale mõistetatavad ehk teisisõnu: milline on selliste variantide suhtlustõhusus.

Joonis 1 näitlikustab seda, kuidas suhestuvad terminivariandi tunnetusväärtuse, koodi ja suhtlustõhususe mõiste. Sõnumi saatja kood juhib sõnumi vormi valikut, sh seda, millise terminiga ta mõistet tähistab. Sõnumi vastuvõtja lähtub sõnumi vastuvõtmisel omakorda enda koodist ning – Ramscari ja Baayeni (2013) järgi – välistab selle põhjal sõnumi tõlgendusvõimalustest need, mis on ebatõenäosed. Mida sarnasem on suhtlusosaliste kood või mida paremini osatakse teise koodi ennustada, seda tõhusam on suhtlus ning seda täpsemalt suudab vastuvõtja sõnumit selle nüanssides mõista. Niisiis lähtub tunnetusväärtuse mõiste sõnumi saatja vaatepunktist ega ole üksüheses vastavuses suhtlustõhususe kui sõnumi vastuvõtja atribuudiga.

Joonis 1. Kood, terminivariandi tunnetusväärtus ja suhtlustõhusus

1.3.6. Diferentsimine ja ülediferentsimine

Ka terminite (üle)diferentsimise ehk (üle)eristamise teema on tihedalt seotud suhtlustõhususe ja termini tunnetusväärtuse mõistega. Nimetatud teemal peatub pikemalt artikkel [A3], mistõttu toon siinkohalgi välja vaid olulisimad märksõnad.

Diferentsimisega seotud teemaring lähtub eeldusest, et tõhususe saavutamisel on erialakeeles nii mõnigi kord oluline lahus hoida mõisteid, mida pole üldkeeles tarvidust eristada. Teisalt on aga vähemalt sama tähtis mitte eristada mõisteid seal, kus seda ei nõua erialasuhtlusest tulenev täpsustaoitus. Nagu alapeatükis 1.3.1 selgus, taandub hulk terminivaidlusi erinevatele arusaamadele sellest, kus läheb mõistete piir. Millest lähtudes otsustada, kui suur võib olla mõisteperifeeria ehk mõistete n-ö varieerumisulatus selleks, et neid tähistavaid termineid saaks veel pidada sünonüümideks? Ehk teisisõnu: kuidas teha vahet mõistete ülediferentsimisel ja erialase mõttetäpsuse huve teenival eristamisvajadusel?

Diferentsimise ehk terminoloogilise eristamisena käsitangi erialasuhtluse täpsustaoitlusest tulenevat (lähi)mõistete eristamist nii, et nende tähistamiseks kasutatakse erinevaid keelekujusid. Oluline sõnapaar on siin *erialasuhtluse*

täpsustaotlus, kuna – nagu eespool rõhutatud – esmane peab olema erialane vajadus. Sedamööda nimetan **ülediferentsimiseks** ehk **terminoloogiliseks üleeristamiseks** nähtust, mille puhul kasutatakse mõiste(te) tähistamiseks erinevaid keelekujusid, kuigi mõistete eristamise järele pole eriala(keeles) vajadust, samuti selliste sõnakujude eristamist, mis keele üldseaduspärasuste põhjal tähendussisu ei muuda. Nende kahe definitsiooni sõnastamisel olen lähtunud Uno Mereste (2000 [1969]) määratlusest, kuid täiendanud seda olulise – siinkirjutaja hinnangul mõiste jaoks määrava – nüansiga. Mereste järgi on ülediferentsimine nähtus, mille puhul „püütakse teha terminoloogilist vahet selliste samatähenduslike sõnade vahel, samuti selliste sõnakujude vahel, mis keele üldseaduspärasuste põhjal tähendussisu ei muuda“ (Mereste 2000: 79). Mereste määratlus lähtub keeletasandist ja jätab erialase, mõistelise motiveeringu tähelepanuta. Siinse töö üks põhiteese on, et erialakeele arendamine ei saa kunagi olla eesmärk iseeneses. Seetõttu ei saa erialakeele arendamisel mööda minna erialast ja suhtlusosaliste erialastest vajadustest. Keeletasandiga piirdumine teeb otsustamise lihtsamaks, kuna sel juhul on määrav kirjakeelenorm¹⁵, seevastu mõistetasandist ja erialasest vajadusest lähtumine komplitseerib otsustamist. Nagu ilmnes artiklis [A3], tajuvad ohvitserid erialast vajadust sageli erinevalt. Samuti seavad erinevad suhtlusolukorrad fookusse erinevaid mõistenüansse, mis omakorda tingib ka terminivarieerumise. Eelmainitu tõttu ei hõlbusta mõistetasandist ja erialasest vajadusest lähtumine diferentsimise-ülediferentsimise piiri paikapanekut ega aita luua selle tarvis universaalset otsustusmudelit. Ometi pole siinkirjutaja hinnangul erialakeele arendamise kontekstis mõistepõhisusele alternatiivi. Niisamuti on selge, et erialaseid vajadusi ja erialainimeste mõistetusviisi teadmata-teadvustamata pole võimalik luua erialainimese jaoks funktsionaalset terminisüsteemi.

Lisaks sellele, et arusaamad mõistete eristamisvajadustest ja keelendi terminilisusest ei pruugi ka erialainimeste endi keskis kattuda, on ka diferentsimise puhul määrav faktor arusaadavus sõnumi saajale, teisisõnu suhtlustõhusus. Näiteks: kui kõrgem ülem käsib vastase karpida, aga alluv ülem ei mõista ülema suhtlustahet ja eeldab, et peeti silmas vaid vastase ära lõikamist¹⁶ tema teistest üksustest, võib tekkiv mõistmistõrge – isegi kui see on lühiajaline – põhjustada lahinguolukorra ajakriitilistes oludes segadust.

¹⁵ Sõnu *kirjakeelenorm* ja *norming* kasutan väitekirjas kontekstuaalsete sünonüümidenä. Neist viimast eelistan kohtades, kus on esil tegevuse tähendus (vastandina tegevuse tulemusele).

¹⁶ Sõjandusterminoloogia tõhususe uuringus, mida käsitleb artikkel [A4], selgus, et terminit *karpima* tõlgendati ka tähenduses 'vastast ümber või sisse piirama' (ingl *encircle*) või 'ära lõikama' (ingl *isolate*). Sellise tõlgenduse lugesime valeks, mitte nt hädasaks vastuseks, kuna ülesanne ei saa neil meetodeil toimides eeldatavasti täidetud. Lahingutoiminguga *karpima* puhul on keskmis määratud maa-ala (*hävitusala*), millega on omakorda seotud üksused ja ressursid vastase üksuse mõjutamiseks. Mõiste *ära lõikama* keskmis on vastase üksused ja nende vastastikuse toetuse takistamine. Paarist terminile *karpima* antud vastusest selgus ka tõlgenduse taga olnud loogika: *karpi* ~ *kotti võtma*, millest tuletati *ümber piirama*. Igal juhul näib selline tõlgendus nõudvat üksjagu loomingulisust.

Mõistepiiride üle otsustamise pädevus võib olla eriala terminikomisjonil vm standardimisõigusega organisatsioonil. Samuti võib selle seada (rohkem või vähem vaikimisi) keegi oma eriala tunnustatud (ja ilmselt ka kõrgemal positsioonil olevatest) spetsialistidest või siis kujuneb see erialasuhtluses vaikimisi. Oluline on siinjuures teadvustada, et igal juhul on tegu otsuse või kokkuleppega, mis on langetatud kindla, piiratud hulga erialainimeste osavõtul ja kajastab seega üht võimalikest tõlgendusvariantidest, millele antakse ametlik staatus. Siingi on oluline erinevus klassikalisest terminoloogiateooriast, kus mõisteid ja mõistesuhteid käsitatakse reaalsuse üksüheste refleksioonidena. Nii peegeldab terminoloogilise diferentsimise mõiste hästi terminoloogiateooriates toimunud vaatepunktinihet: objektivismilt ja selgete piiride manifesteerimiselt subjektivismi, märksõnadeks *kontekstisõltuvus* ja *suhtlusosaliste taustteadmised*.

1.3.7. Erialakeele kujundlikkus ja toorlaenu mõiste

Kujundlikkusel on väitekirjas oluline roll ja seda mitte üksnes siinkirjutaja subjektiivsest huvist ajendatuna. On märgilise tähtsusega, et pool artiklis [A4] analüüsitud terminitest (14 terminist seitse) olid kujundlikud. Sestap on paslik siinkohal nimetatud teemaringil peatuda. Laskumata kujundkeeleteooria detailidesse, toon järgnevas alapeatükis esile põhiaspektid, mis on edasise mõistmisel olulised. Juttu tuleb kognitiivsest kujundkeelekäsitusest ja sellega seoses metafoori ja metonüümia mõistest. Samuti toon kujundlike sõjandusterminite näiteid ja selgitan nende taga olevaid ülekandeid. Kujundlikkusega seoses peatun põgusalt ka terminil (loe: terminina kasutataval, hinnangulisust kätkeval sõnal) *toorlaen*, kuna see aitab avada väitekirja põhiseisukohti ja vajab artikli [A2] toestuseks mõningasi lisatäpsustusi.

Nagu tõdetud artiklis [A2], pole kujundlikkus ja n-ö asine keelekasutus teineteist välistavad nähtused, nagu on eeldanud klassikaliste käsituste pooldajad. Selgub, et erialasuhtluses on kujundlikkus sageli erialainimese intuiitiivne ja loomulik valik. Teiseks on märkimisväärne asjaolu, et kujund(likustamine) ja mõiste(stamine) on olemuselt ning toimimisviisilt sarnased nähtused. Kujundi loomuses on esile tuua või teataval viisil rühmitada nimetatava olulisi tunnuseid (vrd nt Black 1962: 37). Täpselt sama on mõistega: siingi on tegu abstraksiooniga, mille puhul tõstetakse objekti või nähtuse ühed omadused esiplaanile, teised jäetakse tagaplaanile. Mis olulisim: mõlemad on mõtlemis-, mitte keele- tasandi nähtused. Siinne väitekirja lähtub kognitiivsest (kujundkeele)käsitusest, mille järgi kujundlik keelekasutus peegeldab mõtlemise kujundlikkust (Lakoff, Turner 1989: 50–52; vt ka nt Gibbs 1994: 248; Kittay 1987: 4–5, 9–10). Analoogne on ka mõiste ja termini vahetõde: termin on mõiste keeleline refleksioon.

Kujundlikena käsitan väitekirjas termineid, mis põhinevad kas metafoorsel või metonüümilisel ülekandel. Nagu kujundlik keelekasutus üldiselt, nii peegeldab ka kujundlik termin mõtlemise ja mõistekäsituse kujundlikkust ning on erialakeele loomulik osa (vrd ka nt Temmerman 2011a: 48). Väitekirja lähte-

koht on niisiis kognitiivne (kujundkeele)teooria, mis iseloomustab kujundlikkust kui mõtlemisvahendit ja kujundiloomet kui inimmees toimuvat ülekannet kahe või enama valdkonna või alamvaldkonna vahel. Just see ongi määrav erinevus varasematest, võrdlusteooriateks nimetatavatest traditsioonilistest käsitustest, mis mõtestavad metafoori keeletasandist lähtudes ja kirjelavad seda varjatud võrdlusena. Traditsiooniline lähenemine peab kujundkeelt kõrvalekaldeks sõnasõnalisest keelekasutusest ja poeetika pärusmaaks. Nagu eelmises lõigus viidatud, vastandab kognitiivne koolkond end sellele otsustavalt, rõhutades, et keeletasandil ilmnev kujundlikkus on vaid mõtlemistasandil toimuvate ülekannete peegeldaja (lisaks eelosundatud allikatele vt ka Ortony 1993: 2; pikemat eestikeelset käsitlust vt Hendrikson 2002: 764–765). Veel enam: kujundlikkus struktureerib kognitivistika järgi inimkogemust ja vahendab meile reaalsust (vt nt Gibbs 1994: 248), pakkudes tunnetuslikku ligipääsu valdkondadele, mida oleks muul moel raske mõtestada ja keelestada¹⁷ (vrd Black 1962: 37; Boyd 1998: 486; Gentner and Jeziorski 1998: 447; Temmerman 2011a: 48; Temmerman 2011b: 167).

Kognitiivse lähenemise järgi võib ülekanne toimuda kahe valdkonna ehk domeeni vahel (metafoor) või ühe suurema, nn emadomeeni sees (metonüümia). **Metafoori** käsitleb kognitiivne teooria ülekandena allikdomeenilt sihtdomeenile, kusjuures sihtdomeen on tüüpjuhul abstraktsem ja seda mõtestatakse allikdomeeni abil. Metafoorile on iseloomulik, et domeenid paiknevad teineteisest suhteliselt kaugel. Metafoorne ülekanne on sõnastatav vormelina A ON B, kus A tähistab siht- ja B allikdomeeni. (Vt Lakoff 1993: 202–203) Näiteks peegeldavad terminid *kanaliseerima* ja *karpima* vastase mõtestamist vedeliku või füüsilise objektina ning on taandatud vormelile VASTANE ON OBJEKT.

Kui metafoor aitab üht valdkonda mõista teise abil või kaudu ja põhineb analoogiatajul, siis **metonüümiat** on kognitivistikas vaadeldud kui olulisele või iseloomulikule keskendumise vahendit. Metonüümia toob esile objekti või nähtuse parasjagu fookuses oleva või kontekstuaalselt olulisima tahu, mistõttu on seda defineeritud kui ülekannet külgnähtuse- või esilduvussuhte (*salience*) alusel (vt Gibbs 1994: 327). Antonio Barcelona (2000: 4) järgi leiab metonüümiline ülekanne aset suurema domeeni sees nii, et üks kogemusvaldkond (allikdomeen) võimaldab n-ö mentaalset juurdepääsu teisele (sihtdomeen). Seega asuvad metonüümia puhul ülekantavad valdkonnad lähedikkude. Metonüümilise ülekande vormel on B A ASEMELE (B STANDS FOR A), kus A on allik- ja B sihtdomeen. Näiteks peegeldab uuringus metonüümiliseks loetud terminis *löögiäla* ('ala, kus antakse vastasele otsustav löök') mõistestusviis TUNNUS TEGEVUSE ASEMELE.¹⁸

¹⁷ Sõna *keelestama* on fraasi '*keelekujule viima, keelepäraseks tegema*' lühikuju. Tegu pole terminiga, vaid siinkirjutaja loodud kompaktsama ja väitekirja autori hinnangul ka mõtet paremini edasi andva keelendiga.

¹⁸ Metonüümiat ja kognitiivset metonüümiakäsitust kõrvutatuna metafooriteooriaga olen põhjalikumalt eritlenud oma eelnevates kirjutistes (Hendrikson 2003: 21, 40–44). Metafoori mõtestamisest (keeleteaduse) ajaloos annab üksikasjalikuma võrdleva ülevaate Hendrikson 2002.

Temmermani (2011b: 118) järgi on terminite varieerumine üks keskseid nähtusi, mis aitab mõista keele kohta mõtlemises. Terminivarieerumine saab omakorda sageli teoks just kujundlike terminivariantide abil. Siinse väitekirja aluseks olevad artiklid [A2] ja [A4] kinnitavad seda tähelepanekut. Kujundliku keele- ja kitsamalt ka terminikasutuse taustaks on inimtunnetusele omane kategoriseerimisvõime ja analoogiataju. See tähendab võimet vaadelda objekte ja nähtusi – mõtte täpsema edasiandmise nimel – erinevatest vaatepunktidest ning mõtestada abstraktset ja võõrast konkreetse ja tuntu abil. Sel moel pakub kujundlik terminikasutus mittekujundlikuga võrreldes paremat tunnetuslikku ligipääsu keerukamatele või abstraktsematele valdkondadele (samas, lk 167).

Seega on nii kognitivismi kui ka tänapäevase terminoloogiateooria lähtepunkt maailma kategoriseeriv inimmeel. Kognitiivse arusaama järgi lähtub meel objektide ja nähtuste liigitamisel ning teadmiste konstrueerimisel prototüüpidest. See tähendab, et kogemuste ja uute teadmiste lisandumisel paigutame need varem omandatu ja koetuga samasse kategooriasse ning nimetame selle järgi. (Temmerman 2000: 61–71) Samal moel kirjeldatakse terminoloogias mõiste moodustumist. Inimmeel tuvastab koetus teatud ühisjooni ja konstrueerib nende põhjal mõiste kui mõistmisüksuse ning keele ja maailma vahendaja.

Sõjanduskeeles leidub kujundlikkust ohtraltki, kui arvata oskaks – kui eeldada, et kujundlikkus on midagi, mis pärsib erialasuhtlust.¹⁹ Valdav osa kujundlikest sõjandusterminitest on konventsionaalsed ehk kinniskujundid (nn surnud metafoorid), mille kujundlik taust on ähmastunud ning mille taga on üldkeeleski tuntud ülekanded. Eraldi alamhulga moodustavad metonüümilise taustaga kujundid, kus kombineeruvad erinevad ülekanded. Kognitiivses teoorias käsitleb selliseid kompleksseid ülekandeid blenditeooria, millel põhjalikumalt siinses väitekirjas ei peatuta (pikemalt vt Turner, Fauconnier 2000). Sõjanduses kuuluvad siia teiste seas sellised metonüümilise taustaga kujundid, mis mõtestavad lahinguruumi aja- ja ruumisuhetest lähtudes või esilduvuse alusel. Viimaste hulgas on ka eelnimetatud *löögiuala*, samuti *surnud ala* (vrd ingl *dead space*), *võtmeala* (vrd ingl *key terrain*) jt.

---

¹⁹ Selle arvamusega on vastuolus ka tõik, et kujundlikkus on omane erinevate keelte oskusõnnavarale. Nii kinnitavad Mall Lauri (2004) pangandus- ja börsitermineid käsitletud uuringu tulemused inglise erialakeele kujundlikkust (panganduses 84 terminist 33%, börsiterminite puhul 82 terminist 49%). Viie keele võrdluses osutus eesti keeles vastav protsent väikseimaks (vastavalt 5% ja 6%). Ehkki siinse töö eesmärk ei ole selgitada välja kujundlike sõjandusterminite osatähtsust eesti keeles, lubab siinkirjutaja senine praktika eeldada, et sõjanduses on see protsent suurem. Väitekirja koostades selgus ka, et praktikas, terminite liigitamisel kujundlikeks-mittekujundlikeks, on nende piir kohati vägagi subjektiivne. Kujundlikkuse tajumine sõltub nii sellest, kuidas kujundlikkust defineerida, ent ka keeletajust. Üks ohte on liigitamisel seik, et kinniskujundite puhul võib kujundlik taust jääda aimamatuks, kuna ülekanne on nii harjumuspärane, et seda ei märka (vt nt Lakoff, Turner 1989: 50–52; Gibbs 1994: 248). Lisaks näitavad Temmermani (2011a: 56–57) uurimistulemused, et kujundlikkus kaldub sihtkeeletekstis kaduma. Sama on eesti keele puhul täheldanud Elo Rohult (2008: 163). Kuna sõjanduses on inglise keel praegu selgelt liiderkeel ja eesti keel seega tüüpjuhul sihtkeel, võib eeldada sama tendentsi.

Teine suur rühm kujundlikke sõjandustermineid on lahingutoiminguid ja laiemalt taktika-, operatsiooni- või strateegiatasandi tegevusi piltlikult edasiandvad terminid. Artikli [A4] aluseks olnud uuring põhinebki peamiselt lahingutoiminguid nimetavatel terminitel. Nagu alapeatüki algul mainitud, on täpselt pool artiklis [A4] eritletud terminitest kujundlikud. Kujundlikeks lugesin lahingutoiminguid nimetavatest terminitest *kanaliseerima*, *karpima*, *lagundama* ja *siduma*, sõjanduse baasmõisteid nimetavatest terminitest *raskuspunkt*, *põhirõhk*, *löögiala*. Siinjuures on huvitav, et taolistes terminites kajastub midagi sõjandusele loomuomaseks peetut: inimese mõtestamine masina vm elutu objektina. Siia alla mahuvad kõik kolm eeltoodud näidet. Nii peegeldab nt *kanaliseerima* ('sundima vaenlast liikuma kitsale maa-alale') kontseptuaalset vormelit VASTANE ON VEDELIK, siit edasi üldisema tasandi metafoori VASTANE ON OBJEKT. Selline ülekanne leiab aset ka kõnelemisel inimmaterjalist (ingl *human resource*), kannatanute käitlemisest (ingl *combat casualty care*), üksuste kokkupõrkest ('lahingukontakt', ingl *engagement*) ja manustamisest ('üksuste juurdeandmine', ingl *attachment* jt). Ent on täheldatav ka vastupidine: MASINA mõtestamine INIMESENA, teisisõnu isikustamine. Siia kuulub nt *kannibaliseerima* ('masinat osadeks võtma, et neid osi teise masina juures taaskasutada', ingl *cannibalize*) ning kõnelemine sõiduki vm vahendi elutsüklist (ingl *life cycle*). Seega peegeldavad need vormelit MASIN ON ELUSOLEND.

Tähelepanuväärne on, et objektina ei käsitata sõjanduses mitte ainult vastast, vaid ka oma üksusi. Õeldu peegeldab midagi sõjandusele üldomast: mõttelaadi, mis oma ebaisikulisuses näib nüüdisaja lääne inimese jaoks metsik ja vastuvõetamatu. Ometi on käinud selline käsitlus sõjapidamisega alati kaasas ja see on talletunud ka praegusaja keelepruuki – küll varjatult, aga seda sügavamalt. Kontrast hakkab eriti silma tänapäeva lääneliku sõjapidamisparadigma taustal, mille üheks märksõnaks on sõjandusteoreetiku Edward Luttwaki terminipruuki laenates postheroiline ajastu²⁰.

Nagu eeltoodud näidetest ilmneb, on valdav osa kujundliku taustaga sõjandustermineid kujundlikud ka lähtekeeles. Need otsekui kopeerivad laenuandvat keelt. Taolisi (oskus)sõnu on tavaks nimetada hinnanguliselt laetud ja siinkirjutaja hinnangul põhjalikumalt läbimõtlemata terminiga *toorlaen*, millest on kujundlikkusega seoses juttu väitekirja artiklis [A2]. Nii terminiaruteludes kui ka (oskus)keelesoovitustes tähistatakse sellega väga eriilmelisi keelekujusid, mille vormist või tähendusest on adutav võõrkeelega analoogia ja millele antakse nimetatud sõna kasutades automaatselt hinnang „eriala keelepruuki sobimatu“. Sõna *toorlaen* on kujunenud omamoodi stigmaks, mille tarvitaja eeldab, et see lõpetab *a priori* terminivaidluse. Artikkel [A2] jõuab järeldusele, et toorlaenudeks nimetatavad terminikujud osutuvad lähemal vaatlusel nii mõnigi kord mõistet piltlikult edasi andvateks keeleülesteks kujunditeks, mis põhinevad alg-

²⁰ Luttwak (2006: 81 jj) iseloomustab selle termini abil tänapäevast, varasemaga võrreldes põhimõtteliselt muutunud sõjakäsitust, mille järgi pole ühiskond enam ka oluliste eesmärkide nimel valmis kandma ulatuslikke inimkaotusi.

ja sihtkeeles sarnasel kontseptuaalsel ülekandel. Seega ei saa võõrkeelee analoogial põhinevate terminite taunimine lähtuda vaid keelelistest kaalutlustest.

Lisaks asjaolule, et *toorlaen* on saanud stigmaloomisvahendiks, leidub ka muid põhimõttelisi tõiku, mis viitavad vajadusele sellest tõsiseltvõetavates terminaruteludes loobuda. Üks neist on metatasandi aspekt: mõiste *toorlaen* ise on senini mööndaval moel defineerimata. Defineerimiskatsete nappusest jääb mulje, et defineerimisest hoidumine ei ole juhuslik. „Eesti keele seletav sõnaraamat“ on üks vähestest mõistet määratleda püüdvatest allikatest. Selle järgi on *toorlaen* „mugandamata, asjaomase keele süsteemi sobimatu sõnalaen teisest keelest“ (EKSS 2009). „Eesti keele käsiraamatu“ (EKK 2007) teave jääb aga mitmeti mõistetavaks. Siin *toorlaenu* otseselt ei defineerita, küll aga kasutatakse seda tekstis samaviitelisena *barbarismiga*, millele antakse ka definitsioon²¹. Nii jääb nende vahekord kaksiti mõistetavaks. Õigekeelsussõnaraamatus (ÕS 2013) kirjet *toorlaen* ei esine.

Jättes kõrvale terminite osutusuhtega seotud mitmeti mõistetavuse ja definitsiooni sisulise poolega seotud küsitavused – kuidas teha kindlaks vastuvõetamatust enamikule keeletarvitajatele? – jätavad EKKS-i ja EKK definitsioon tähelepanuta mõistetasandi ja erialakeele põhifunktsiooni. Siinse väitekirja üks lähteteese on, et mõistetasandit ja erialast vajadust arvestamata ei saa kõnelda ka funktsionaalsest terminoloogiast.

Üldistatuna eristub *toorlaenudeks* nimetatavate kujundlike terminite seas kaks rühma. Neist ühe osa puhul on olemas otsene häälikuline seos sama mõistet tähistava terminiga laenuandvas keeles ehk vormianaloog (nt *kanaliseerima*, *kannibaliseerima*). Teise osa puhul on seos kaudsem. Siia hulka kuuluvad tõlkelaenud (nt *võtmeala*, vrd ingl *key terrain*) ning terminid, mis peegeldavad alg- ja sihtkeeles kontseptuaalselt sarnast ülekannet, ent mille vorm ega tähendus ei viita laenuandvale keelele. Viimaste hulka kuulub ka artiklis [A4] kajastatavas uuringus analüüsitud *karpima* (vrd ingl *contain*; ’lubama vaenlase manöövrit ainult määratud maa-alal’). Terminivaidlustes on *toorlaenudena* taunitud nii vormianalooge kui tõlkelaene, ent nende taunimist ei toeta sageli ei sisulised ega mõistelised, vaid keeletasandiga piirduvad argumendid.

Niisiis peegeldavad alg- ja sihtkeeles kujundlikud terminid lakoffiliku kujundkeeleteooria alustalasid: mõtlemise kujundlikkust, millest johtub paljude kujundite keeleuniversaalsus (vrd ka Temmerman 2009: 366). Näiteks on kujundliku taustaga sõjandustermini *swarming*²² vastendamisel ka eesti keeles kasutatud mesindusanaloogiat ning tarvitatud termineid *sülemlema* ja *parvlema*. Kujundlikkuse rollist räägib lõpuks seegi, et teatud mõistete tähistamisel kalduvad

²¹ „Selliseid võõrkeelepärasusi (häälduskujusid, sõnu, vorme, tarindeid) meie keeles, mis on enamikule keeletarvitajale vastuvõetamatud [minu esiletõste – RH], nimetatakse **barbarismideks**. Sõnavaras on selliseid *toorlaene* [minu esiletõste – RH] näiteks vene *gastroll*, *grafaa*, *narjaad*, /.../ (EKK 2007).

²² Lahingupidamisviis, mis seisneb ajas ja ruumis näiliselt koordineerimata, kuid samakõlastatud ja korduvate (*pulsing*) löökide andmises eri suundadest jõudude ja/või tulega (mugandatud Arquilla, Ronfeldt 2000: 45 põhjal).

erialainimesed eelistama kujundlikku terminit. Nii näiteks oli *kanaliseerima* asemel kahe maailmasõja vahelise perioodi kaitseväes kasutusel termin *lehterdama*, millel on samuti kujundlik taust (vrd lehtrisse ajama, niisiis sarnasel ülekandel põhinev terminivariant).

Eelkirjeldatud märksõnu kokku võttes saab väita, et kompromissitu ühehäälsus- ja isomorfsidee ei ole kooskõlas sellega, kuidas inимтunnetus ja -keel tege-likult toimivad. Siinse väitekirja üks keskseid teemaringe keskendubki küsi-musele, kas ja kuivõrd nimetatud tees kehtib sõjanduses – erialal, mille üheks iseloomulikumaks jooneks on peetud nii keele- kui ka mõtlemistasandi iso-morfisust.

1.3.8. Eestikeelse sõjandusterminoloogia arendamisest ja hetkeseisust

Nagu eespool mainitud, on aasta 1918 sõjandusterminoloogia arendamisel olu-line versta-post: sel aastal avaldati esimest korda eestikeelse (sõjanduse) oskus-sõnavara arendamise põhimõtted. Sõjandus oli nii toona, I maailmasõja järel (vt Raag 2008), kui siinkirjutaja andmeil ka pärast Eesti taasiseseisvumist esimene eriala, mille arendamiseks terminikomisjon loodi. 1991. aastal alustas tegevust ajutine sõjandusterminoloogia komisjon, kes tegutses Keeleameti juures (Kull 2000: 82). Teise maailmasõja eel oli toonastele vajadustele vastav omakeelne sõjandusterminoloogia küll olemas (vt Kolga 2006), ent kuna keel ja maailm olid 1990ndateks muutunud, ei vastanud toonane terminipärand enam eriala-vajadustele ega Eesti NATO-püüdlustele. Aastal 2003 kutsuti Kaitseminis-teeriumi ja Õiguskeelekeskuse koostöös ellu sõjandusterminoloogia komisjon. Tegevuse alguses oli selle ülesanne Õiguskeelekeskuses ettevalmistatud terminite ja nende definitsioonide ülevaatamine ning kooskõlastamine. Aastal 2005 Õiguskeelekeskus suleti ja terminikomisjon viidi Eesti Keele Instituudi alla (Kolga 2006). Terminikomisjoni töö tulemused kajastuvad andmebaasis Militerm. Komisjoni töös osalesid kõikide väeliikide esindajad, samuti KVÜÕA, Kaitseväe peastaabi, Välisministeeriumi, Kaitsealiidu esindaja ning Eesti Keele Instituudi spetsialistid.

Kaitseministeeriumi otsusel lõpetas 2017. aastaga sõjandusterminoloogia komisjon oma tegevuse ning alates aastast 2018 on riigikaitsevaldkonna termi-noloogia arendamise ja korrastamise juhtroll KVÜÕA-l. 2018. aasta kevadel sai siinkirjutaja eestvõttel moodustatud sõjandusterminoloogia töörühm, mis hõl-mab kogu Kaitseväge ja kuhu kuuluvad olulisemate väe- ja relvaliikide esin-dajad, samuti Kaitsealiidu esindaja. Töö andmebaasi Militerm täiendamise-arendamise nimel jätkub ka sõjandusterminoloogia töörühmas.

Olin sõjandusterminoloogia komisjoni liige alates aastast 2005 kuni komisjoni tegevuse lõppemiseni, mistõttu tuginev järgnevas eeskätt isiklikule kogemusele

ja tähelepanekutele. Algselt lähtus terminikomisjon oma tegevuses peaaesjalikult NATO sõnastikust AAP-6 („Allied Administrative Publications“), ent aasta-aastalt tegevuskese nihkus ja üha enam hakati keskenduma terminikomisjoni ja KVÜÕAsse laekuvatele päringutele. Selline rõhuasetuse muutus oli otseselt tingitud kasutajaskonna vajadustest ja päringutest: üha valdavamaks said Kaitseväest ja eriti KVÜÕAst laekuvad päringud. Nende taga oli praktiline vajadus: eeskätt uute õppematerjalide loomisel, lõpu- ja magistritööde koostamisel ja erinevate sõjandustekstide tõlkimisel ettetulevad terminid, millel seni veel emakeelset vastet polnud. Teine oluline arengutendents on, et nende aastate vältel koostöö sõjandusterminoloogia komisjoni ja tema töö peamise sihtgrupi, kaitseväge vahel üha tihenes. Kaitseväelaste suurem kaasatus on oluline juba seetõttu, et komisjoni tegevuse raskuskese oli eeskätt sõjandusel. Kolmandaks on üha enam hakatud tähelepanu pöörama definitsioonidele, millega seoses hakati Militermis olemasolevaid kirjeid üle vaatama. Hea koostöönaide on Kaitseväge väljaõppematerjali (vt KV MLA 2010) koostamine, mille tulemusel sai korrastatud artikli [A4] aluseks oleva uuringu fookuses olev mõistepesa ja loodud mitu uudisterminid (nt *karpima*, *edundama*, *nihustama*, *naastama*).

Loodud ja ühtlustatud sõjandusterminoloogiat on levitatud nii õppetöö kui ka Kaitseväge õppematerjalide kaudu. Samuti on olnud siin oluline roll tõlketeostel (nt sari „Mõte ja mõök“, William Lindi „Manööversõjapidamise käsiraamat“ jpt) ning ajakirjandustekstidel (teadusajakiri Sõjateadlane, ajakirjad Kaitse Kodu! ja Sõdur, Postimehe lisaleht Riigikaitse, endine Päevalehe lisaleht Riigi Kaitse jt). Terminitöö populariseerimise eesmärgi on täitnud meediakajastused (vt nt Soon 2010; Hiio 2013; Hiio 2014; Hendrikson 2014b; Hendrikson 2014c), sõjandusterminoloogia komisjoni väljakuulutatud sõjandussõnade võistlus ehk sõjandussõnaus (vt Hiio 2014), samuti oskus- ja teaduskeele teemapäevad²³ (vt Hendrikson, Sihver 2017). Lisaks (sõjandus)terminoloogia ja terminiarenduse propageerimisele leiti tänu sõjandussõnade võistlusele sellised, praeguseks kaitseväes aktiivses kasutuses olevad terminid nagu *reke* (*reconnaissance*; vrd ingl lühendit RECCE; kasutusel olnud ka *maastikuluure*, terminikomisjoni varem pakutud variant *kohaluure*) ja *läviohvitser* (*liaison officer*; varem kasutatud *kontaktohvitser*, komisjoni varem pakutud variant *koostööohvitser*).

KVÜÕA keskastme- ehk magistrikursuse tunniplaani on alates esimesest kursusest (aastal 2007) kuulunud terminoloogiaseminarid. Nende põhirõhk on olnud ohvitseride igapäevateenistuses esinevatel terminiprobleemidel ja erialatekstidel ning neist lähtuvatel ühisaruteludel. Lisaks olen loengutes tutvustanud sõjandusterminoloogia komisjoni tegevuse tulemusi. Suure osa Militermi laekuvatest päringutest on KVÜÕA tegevväljastest õppejõudude kõrval moodustanud

²³ Eesti Maaülikooli eestvõttel ja koostöös riikliku eestikeelse terminoloogia programmiga on alates aastast 2013 korraldatud erinevas vormis eestikeelse teadus- ja oskuskeele rolli mõtestavaid üritusi: seminare, ettekandepäevi, kõnekoosolekuid. KVÜÕA on nende korraldamisele kaasa aidanud alates aastast 2014. Igal aastal on sinna kutsutud Kaitseväge esindajatena ohvitseri, kes on oma teenistuskogemusele tuginedes kõnelnud omakeelsest sõjandusterminoloogiast, selle arendamisest ja vajalikkusest.

just õppurite päringud. Keskastmekursuse õppurid on terminitöösse panustanud ka oskusteabega, samuti on nad osalenud sõjandusterminoloogia komisjoni koosolekutel ja terminiaruteludes. Kahel aastal on keskastmekursusele õpetatud valikainet „Erialakeel”, mis tugineb põhiosas e-õppele ning koosneb terminiõpetuse ja tõlkimismoodulist. 2017. aasta sügisel viidi terminoloogiamoodul erialaainete plokki, millega seoses on alustatud terminiõpetuse senisest suuremat lõimimist sõjaväeliste, eeskätt ohvitserihariduse tuuma moodustavate ainete ehk taktikaainetega.

Peale magistritööde, mis sisaldavad sõjandusterminoloogia komisjonis kooskõlastatud termineid, on KVÜÕAs kaitstud erinevate erialade-relvaliidide terminoloogiat korrastavaid magistritöid (vt Paimla 2007, Tameri 2009, Afanasjev 2011, Jürnas 2013). Nimetatud magistritööd on olnud oluline teabeallikas sõjandusterminoloogia komisjonile ja need on andnud ainet ka siinsele väitekirjale. Nende tööde koostamis(põhimõtet)est on lühidalt juttu ka alapeatükis 1.2, samuti käsitlevad seda artiklid [A1] ja [A4].

Just peamiselt KVÜÕA magistrikursuse lõpetanud ohvitseridest ongi aastate vältel kujunenud välja spetsialistide ring, keda olen ekspertidena terminiaruteludes kaasanud. Nii mõnigi neist kuulub ka vastloodud sõjandusterminoloogia töörühma, kus nad esindavad läviisikutena oma eriala. KVÜÕA magistrikursuse lõpetanud ohvitserid on Eestis oma ala parimad professionaalid, kes suunduvad pärast õpinguid Kaitseväge juhtivatele ametikohtadele, asuvad teenistusse õppejõududena KVÜÕAs jt väljaõppega seotud ametikohtadel. Paljudel neist on mitme välisoperatsiooni kogemus.

Andmebaasi Militerm kõrval on KVÜÕAs loodud ka eesti-inglise-eesti nutirakendus Sõjakooli Sõnastik, mille arendamisse panustavad nii tõlkija, terminoloog kui ka kaitsevälased (vt Leete, Hendrikson 2018). Erinevalt Militermist sisaldab sõnastik üldkeelet ja oskus- ja üldkeelet piirile jäävat sõnavara ja väljendeid, millele inglise vaste leidmine on keerukam (nt *laibakas*, *lahingupaar*, *õhtuvorm*). Ranges vormis definitsioonidele on sageli eelistatud piirde-selgitusi või viidet kasutusvaldkonnale. Andmebaasi esmane sihtgrupp on õppurid, inglise keele õpetajad ja riigikaitsevaldkonna tekstide tõlkijad.

KVÜÕA endine õppur ja praegune õppejõud kpt Argo Sibul tõi ettekandepäeval „Eestikeelse teaduse tulevik“ esile edusamme eestikeelse sõjandusterminoloogia arendamisel ja KVÜÕA õppurite terminoloogilise ettevalmistuse täiustamisel viimase kümnendi jooksul. Kpt Sibul leiab, et kui veel ligi kümme aastat tagasi polnud ühtset eestikeelset sõjandusterminoloogiat olemas ja tuli lähtuda teiste riikide, näiteks Ameerika ja Soome terminitest, siis nüüdseks on tema hinnangul ühtne alus loodud (vt Hendrikson, Sihver 2017: 322–323). Teatavale liialdusele vaatamata võib eelmainituga üldjoontes nõustuda. Alates eestikeelse sõjandusterminoloogia arendamise (taas)sünnist on edasimineku olnud märgatav, eriti võrrelduna nii mõnegi teise erialaga, kus omakeelseks erialasuhtluseks napib väljendusvahendeid. Tööd omakeelse terminivara arendamisel ja talletamisel jätkatakse ka 2018. aastal loodud sõjandusterminoloogia töörühmas.

2. UURIMUSE ALUSEKS OLEVATE ARTIKLITE ÜLEVAADE

Järgnevas peatükis annan ülevaate väitekirja aluseks olevatest artiklitest nende ilmumisjärjekorras. Uurimuse keskme moodustavad niisiis neli, aastatel 2012–2017 ilmunud artiklit. Artiklite fookus suundub üldiselt ja ülevaadet andvalt (ohvitseride oskuskeelevaateid käsitlev artikkel [A1], ilmunud 2012) erialakeele üksikküsimuste juurde. Viimaste seas on uurimisobjektiks kujundlike terminite roll erialakeeles, mida eritleb 2013. aastal avaldatud artikkel [A2], ning terminite eristamisvajadus ja sellega seotu, millele keskendub aastast 2014 pärit artikkel [A3]. Väitekirjas kaasatud publikatsioonidest viimane, aastal 2017 ilmunud artikkel [A4], moodustab väitekirja tuuma ja uurib eelnenutes vaatluse all olnud erialakeele nähtusi kvantitatiivse meetodiga.

Niisiis on artiklid [A1], [A2] ja [A3] uurimismeetodilt kvalitatiivsed ja annavad ainese kvantitatiivsel meetodil põhineva artikli [A4] hüpoteesideks. Nagu eespool mainitud, otsivad väitekirja aluseks olevad artiklid vastust küsimusele, millele on terminoloogia ja erialakeele kontekstis erinevatest vaatenurkadest ja nii otsesemalt kui kaudsemalt ikka vastust otsitud: milline on tõhus erialakeel? Artiklid [A1], [A2] ja [A3] põhinevad erialainimeste oskuskeelt puudutavatel seisukohavõttudel ja termininäidetel, mis on pärit peamiselt KVÜÕA magistritöödest ja magistrikursuse õppurite esseedest ning Kaitseväe õppematerjalidest. Artikkel [A4] lähtub eelnevate käsitluste tulemustest ja uurib kvalitatiivse meetodi abil saadud tulemuste paikapidavust kvantitatiivsete meetoditega. Artiklite meetodivalikust ja selle tagamaadest on juttu alapeatükis 1.2.

Uurimus lähtub eeldusest, et nii terminoloogia kujundamiseks ja loomiseks kui ka erialakeele uurimiseks tuleb esmalt tunda erialainimeste mõistestusviisi ja vaateid (oskus)keelele. Just viimastele keskendubki **artikkel [A1]**. Siinse väitekirja mõttes on tegu ülevaateartikliga: see annab pikema sissevaate käsitlevasse valdkonda, luues tausta ja puudutades ühtlasi põgusalt järgmiste käsitluste fookusküsimusi. Kirjutis otsib vastust küsimustele, millised on Eesti ohvitseride arvates eesti sõjandusterminoloogia põhiprobleemid, nende allikad ja lahendusvõimalused ning millistest üldpõhimõtetest tuleks ohvitseride arvates sõjanduskeele korrastamisel lähtuda. Tekstikatkete ja termininäidete taustal arutleb artikkel erinevate oskuskeelenähtuste rolli üle sõjanduskeeles ja laiemalt oskuskeeles. Kirjatükis on oluline koht konkreetsetel termininäidetel ja sellel, kuidas oma arvamusi ja terminieelistusi põhjendatakse. Artikli aluseks on KVÜÕAs kaitstud, sõjandusterminoloogiat korrastavad magistritööd ja keskastme- ehk magistrikursuse terminiõpetuse aineosa arvestustööna kirjutatud esseed, samuti mõned populaarteaduslikud kirjutised, kus Eesti ohvitserid käsitlevad oma erialal ettetulevaid terminiprobleeme.

Materjali analüüsist selgus, et ohvitseride seisukohavõttudes ja toodavates termininäidetes peegeldub instrumentalistlik keelekäsitlus: keelt mõtestatakse vahendina, mis peab ühe ohvitseri sulest pärit esseed tsiteerides „väljendama keerulisi protsesse võimalikult väikese ajakuluga“. Teisisõnu: erialakeele esmane

headuskriteerium on funktsionaalsus erialainimesele. Ülioluliseks peetakse ühtset terminikasutust ja mõistekäsitust ning toonitatakse vajadust keelt ühtsuse saavutamise nimel suunata. Üldine on arvamus, et ühtlustatud terminoloogiat peaks järgitama Kaitseväes kohustuslikus korras ja see tuleks kehtestada käsuga. Ent konkreetsel tasandil algavad erimeelsused. Erinevalt käsitatakse paljude mõistete ulatust (mõistepiire) ja mõisteseoseid, samuti ollakse eri meelt selles, milline terminikuju on „kõige õigem“ ja sobivaim. Esseedes on erimeelsusi ka küsimuses, kas omakeelset sõjandusterminoloogiat on ikka vaja. Ohvitserid leiavad, et segadused puudutavad isegi sõjanduse põhitermineid ja nendest arusaamist. Ollakse veendunud, et mõisteline ja terminoloogiline segadus saavad sõjalukorras fataalseks ning selle hinnaks on inimelud.

Teksti- ja termininäidetele tuginedes ilmneb, et variatiivsuse küsimus pole sõjanduskeeles tõesti mitte kergete killast. Artikli olulisi märksõnu ongi *mõistepusad*, mis avalduvad keeletasandil terminipusadena. Viimaste all mõtlen termineid, mis tähistavad sarnaseid või terminipesa lähimõisteid, kuid mille osutuse (nt sünonüümsuse) või paiknemise suhtes eriala mõistesüsteemis ollakse erinevatel seisukohtadel. Viimastest tuuakse artiklis [A1] näiteid ja lähema vaatluse alla võetakse teema artiklis [A3].

Artikkel jõuab järeldusele, et ohvitseride terminieelistused kipuvad langema võõrsõnadele või keelekujudele, mida nimetatakse (e) (oskus)keelekorralduses toorlaenudeks. Põhjendustest selgub, et taolised terminid annavad erialainimeste hinnangul mõistet täpsemalt edasi ja on kasutajate seas juurdunud. Huvitav on siinjuures asjaolu, et sellistel terminitel on tihtipeale kujundlik taust. Just sellest seigast tõukub järgmise artikli [A2] probleemipüstitus. Siinse kirjatöö kontekstis on tähelepanuväärne tõik, et märksõna *kujundlikkus* aktualiseerub ka ohvitseride arutelusid ja terminipõhjendusi jälgides: lisaks kirglikkusele ja poleemilisusele kohtab neis palju kujundlikkust.

Niisiis ongi järgmine **artikkel [A2]** inspireeritud märksõnast *kujundlikkus*. Artikkel küsib kujundlikkuse funktsionaalsuse kohta sõjanduskeeles – oskuskeeles valdkonnas, kus on peetud täpsust, konkreetsust ja kompaktselt väljenduslaadi iseäranis oluliseks. Teemapüstituse üks ajendeid oli seik, et siinkirjutaja tähelepanekutel on Eesti terminoloogiatöös jäänud kujundlikkus seni piisava tähelepanuta. Nagu teisteski humanitaarteaduse valdkondades, nii on hakanud ka erialakeele käsitlustes üha enam tooni andma kognitiivne suund, mida iseloomustab muuhulgas kujundi kui tunnetusvahendi tähtsustamine (vt nt Temmerman 2000: 61–71; Rosch, Mervis 1975: 573–574). Ometi ei peegeldu paradigmuuutus siinkirjutaja hinnangul vajalikul määral veel praegugi ei (oskus)keelekorralduses ega töös tekstidega. Praktikas kajastub see üldistatult kahes aspektis. Neist esimene on kalduvus “tõlkida” laenuandvas keeles kujundlikke termineid mittekujundlikeks. Nagu eespool öeldud, on kujundlikkuse kadumist sihtkeeles tõlketekste käsitledes täheldanud Temmerman (2011a: 56–57), eestikeelsete erialatekstide puhul Rohult (2008: 163). Teine, veel üldisemalt avaldub tendents seostub hinnangulise „terminiga“ *toorlaen*, millest oli pikemalt juttu alapeatükis 1.3.7. Toorlaenudeks on oskuskeelekorral-

duses tavaks nimetada ka selliseid laenulisi termineid, mis on kujundlikud juba lähtekeeles ja mille häälikuline struktuur reedab teise keele eeskuju. Kognitiivse (kujundkeeles)teooria taustal tekib ka küsimus piiri kohta toorlaenu ja erialakeelis aktsepteeritava kujundliku termini vahel, mis matkib laenuandvat keelt.

Artikkel [A2] võtab lähivaatluse alla kaks terminianalüüsi näidet, mis on pärit kahest sõjandusterminoloogiast käsitlevast magistritööst: jalaväetermineid (vt Paimla 2007) ja logistiketermineid (Tameri 2009) korrastanud tööst. Valitud terminianalüüsi näidetes tuli mõlema uurimuse autoril teha valik kujundlike ja mittekuju-variantide vahel. Tekstikatked on mitmete vormi- ja mõistetunnuste poolest sarnased, kuid tehtud valikud vastupidised. Lisaks kahele eelnimetatud analüüsinäitele esitatakse tekstinäiteid teistestki kirjutistest. Artikkel uuribki, kuidas kirjatööde autoritest ohvitserid oma valikuid põhjendavad, ning arutleb sellele tuginedes kujundlikkuse rolli üle erialakeeles. Inglise keele mõju liider- ja malliandva keelena on sõjanduses (nagu paljudel teistelgi erialadel) vaieldamatu, kuid ohvitseride terminivalikuid ja -põhjendusi jälgides tundub olevat vähemalt kaalumist väärt hüpotees, et lisaks puhtkeelelisele matkimisele võib kujundlikkus tuleneda ka mõistetasandist, sh inimsuhtluse kalduvusest mõ(is)testada teatavaid nähtusi kujundi abil.

Artiklist [A2] järeldub, et ohvitseride eelistus kaldub kujundlikule terminivariandile siis, kui on vaja eristada lähimõisteid või kui termin on lähtekeeles kujundlik. Tekstikatketest on adutav, et määrava tähtsuse omandavad tekkivad seosed. Argumendina mainitakse tekkivaid seoseid valdavalt juhul, kui need erialainimest häirivad.

Näidetele tuginedes selgub, et kujundliku termini eelistamine ei pruugi viidata mitte sõna-, vaid mõistekesksele. Kujundlik termin on üldjuhul ilmekam ja kompaktsem, mis on nii sõjanduse kui ka terminoloogia kontekstis isearanis oluline. Teisalt on selge, et kujundliku termini funktsionaalsus saab kinnitust alles siis, kui saab tõestatud selle mõistetavus adressaadile: see, et kujundlikku terminit kasutades jõuab sõnum vastuvõtjani just sel kujul, nagu sõnumi saatja mõtles. Artikkel ajendab küsima ka mitmeid teisi (oskus)keelekorralduse jaoks põhimõttelisi küsimusi. Näiteks: kust läheb piir teise keele pimesi jälgendamise ning (oskus)keelekorralduses aktsepteeritava, kontseptuaalsel metafooril põhineva laenamise vahel? Ja kui selline piir on olemas, siis kuidas seda ikkagi kirjeldada? Kas vastavate kirjeldusvahendite väljatöötamine on võimalik ja kui, siis millised need peaks olema? Seda, kuivõrd funktsionaalseks kujundlik termin erialasuhtluses osutub ning kas mõistmisele aitab kaasa igasugune kuju, uurib artikkel [A4].

Artikkel [A3] küsib piiri kohta ülediferentsimise ja erialase mõttetäpsuse huve teeniva eristamisvajaduse vahel. Terminivariantide rohkust on peetud kujunemisjärgus oleva eriala jooneks. Üks sellistest valdkondadest on kindlasti sõjandus kui kiirelt ja tugeva liiderkeele mõjualas arenev eriala. Seegi kirjatükk põhineb ohvitseridest sõjandusspetsialistide arvamuse avaldustel, mis on pärit väljaõppematerjalidest, ohvitseridest magistrikursuse õppurite esseedest, magistritöödest jm. Artikli teemapäritolu üks ajendeid oli ohvitseride üldine

arvamus, et igasugune varieerumine on erialakeeles taunitav. Põhjendustest selgub, et selline seisukoht taandub ülediferentsimishirmule: kartusele, et terminivariante hakatakse erialasuhtluses erinevalt tõlgendama, millest omakorda tulenevad segadused ja väärmõistmine. Teisalt ilmneb, et ka pealtnäha samaviiteliste, näiliselt põhjuseta varieeruvate terminite taga võib olla erinev mõiste ja sõnumi saatja täpsustaoitus. Seega on tõhusa erialakeele poole pürgimisel – nii terminoloogil kui eriala asjatundjatel endil – oluline arvestada võimalusega, et näilistel terminivariantidel võib olla erialainimeste jaoks erinev tunnetusväärtus. See võib avalduda (veidi) erinevas osutuses või tähendusvarjundis. Ent kuidas sel taustal siiski eristada tarbetuid(?) variante nendest, mis teenivad erialase mõttetäpsuse huve?

Artiklis [A3] toodud näidetest selgub, et asjatundja arvamus võib ka sõjanduses olla vaid ühe inimese isiklik, mitte valdkonnas üldaktsepteeritav seisukoht (nt artiklis toodud valvenäide variantide *ülema kavatsus* ja *ülema tahe* eristamisvajaduse kohta). Eriti huvitavat uurimisainest annavad erinevatest aegadest pärit tekstinäited, kus on õnnestunud dokumenteerida sama autori seisukohtade muutust. Sõjanduse kontekstis on sellised tekstinäited iseäranis intrigeerivad. Eeldatakse ju siin, et terminil on õige tähendus ja valed, väärkasutatavad tähendused ning et termini-mõiste üksühese vastavusega või seda teadmata võidakse sõda kaotada.

Termini- ja tekstinäidetest ilmneb, et mõistepusade üks olulisi allikaid on termini kujunemislugu ja sellega kaasnenud mõistemuutus(ed), millega haakub teiste keelte mõju. Erinevate keeleruumide mõjutusel võetakse sama mõiste tähistamiseks kasutusele erinevaid termineid. Nimetatud märksõnad iseloomustavad ka jalaväe ühe eriala, pioneerindusterminite *maskeerima* (vrd vn *маскировка*) ja *moondama* vahetorda, mille samaviitelisuse ja eristamisvajaduse kohta on siiani vastakaid arvamusi.

Lisaks võimalusele, et erinevate terminivariantidega tahetakse markeerida veidi erinevaid mõisteid või mõistenüansse, on terminivarieerumise taga tihti peale parema-täpsema terminivariandi otsingud (vrd Erelt 2007: 109, 113). Esseedes ja magistritöödes on terminivariantide eriteludes sagedased põhjendused, kus nenditakse, et see või teine termin „ei anna hästi asja sisu edasi“ või „tähendab ju midagi muud“ (nt: „*naastama* tähendab ju naastrehve paigaldama“). Uurimistulemused kinnitavad ka Tiiu Erelti (2007: 118) seisukohta, et (üle)diferentsimise taga on keeletunnetusest tulenev kalduvus omistada erinevatele keelekujudele erinevat tähendust. Peale keeleliste, mõistelist ja tunnetuslike põhjuste võivad terminivarieerumise taga olla ka sotsiaalsed põhjused. Neist tähtsaimad on sõjanduses võimusuhted, soov näidata oma erudeeritust ning, tarvitades kaitsevælaslikku keelepruuki, põidlajälgede vajutamise sündroom. Viimast selgitatakse kui soovi jätta endast jälg.

Artikli [A3] üks olulisi tõdemusi on, et mõistenüansside eristamine teenib suhtlustõhususe huve ikkagi vaid siis, kui adressaat (nt käsusaaja) mõistab, miks

sõnumi saatja (nt käsuandja)²⁴ valis just sellise vormi. Tekstinäidetest selgub, et sõnumi saaja ei pruugi alati tabada sõnumi saatja soovi anda edasi või tõsta esile mõiste üht nüanssi või eristada lähimõisteid. Kuna erialakeel on valdkond, kus eeldatakse, et sõnum jõuab adressaadini täpselt nii ja neid mõistenüansse kandes, mida adressant esile tõsta tahtis, on siin iseäranis oluline käsitleda sõnumi mõistetavust vastuvõtjale. Nimelt viimane on siinkirjutaja hinnangul jäänud tagaplaanile uuemates terminikäsitlustes, kus rõhutatakse variatiivsust kui erialakeele loomulikku osa. Sellele teemale keskendubki järgmine artikkel [A4].

Terminikorrastuse seisukohast annab mõtteainest seik, et terminikorrastuse mõju võib – vähemalt otsuse leviku algfaasis – põhjustada erialainimeste seas lisasegadust. Juhul kui terminikorrastuse tulemus läheb kas keelelistel vm kaalutlustel vastuollu kasutajate seas juurdunud terminivariandi või mõistekäsitusega, tekib terminivariantide osutuse ja mõistesuhete kohta erinevaid tõlgendusi. Lisaks (võimalikele) mõistmistõrgetele, mille teket uurib artikkel [A4], põhjustavad otsused sageli kirglikke vaidlusi. Kahtlemata on sellistel vaidlustel ka kasutegur – need ajendavad erialainimesi komplitseeritud mõistesuhteid läbi mõtlema. Teisalt tähendavad sellised vaidlused lisaaja- ja energiakadu. Ilmselt on nimetatud kahe aspekti näol tegu terminikorrastuse paratamatu kõrvalmõjuga, kuid siiski on oluline neid juba otsustamisel arvestada. Artikkel [A3] lõpeb tõdemusega, et püüe paika panna universaalseid otsustuskriteeriume ülediferentsimise ja täpsustaotlusest lähtuva terminoloogilise eristamise vahel on ebaotstarbekas. Pigem tuleks küsida, milliseid aspekte iga konkreetse terminiotsuse puhul arvestada. Triviaalsena kõlav, ent ülioluline seik on siinjuures see, et otsuste langetamisel osaleks mitu eriala sügavuti tundvat inimest, kusjuures sõjanduskontekstis peaks neist põhiosa moodustama kaitseväelased.

Artikli [A4] eesmärk on sõjandusterminoloogia näitel välja selgitada, kuidas mõjutab terminikasutus, sh terminite varieerumine, mõistmist ja seekaudu ka erialasuhtlust. Artikkel saab alguse sealt, kus eelkirjeldatud käsitlused pooleli jäid: küsimuse juures, millised on terminikasutuse täpsemad mõjud konkreetses erialasuhtluse situatsioonis.

Artikkel uurib, kas ja kuivõrd erinevalt ohvitserid sõjandustermineid mõistavad. Samuti küsib artikkel mõistmiserinevuste tagamaade ja seose kohta ohvitseride sotsiaalsete parameetritega ja terminiomadustega. Igasugusel keelelisel suhtlusel, sh terminimõistmisel, saab tinglikult eristada kolme põhiaspekti: sotsiolingvistiline (keeleväline, suhtlusosalistest tulenev), keeleline (suhtluskoodi, sh terminikasutust puudutav) ja metakeeleline (hinnang suhtluskoodi kohta). Sellest lähtub kolm uurimisküsimust, mis küsivad vastavalt väljaõppe-

---

²⁴ Keelendeid *adressant* ja (*sõnumi*) *saatja* ning *adressaat* ja (*sõnumi*) *vastuvõtja* kasutan siin ja edasises sünonüümidenä. Katuspeatükis esinevad *käsuandja* ja *käsusaaja* või ka *kõrgem ülem* ja *alluv ülem* on sõjanduskonteksti rõhutavad näited, kus on omakorda fookuses käsuandmissituatsioon oma ajakriitilisuses. Ühtlasi viitan selliste konstruktsioonidega tõigale, et ehkki kõne all on sõjandus, on väide tõenäoselt üle kantav teistelegi erialakeeltele või vähemalt mõningatele neist.

tausta ja teenistuskogemuse (sotsiolingvistiline aspekt) ning teisalt terminiparameetrite (keeleline aspekt) mõju kohta. Kolmanda, metakeelelise aspektiga seoses uurin, kas vastajate nenditud häirimine ja mõistmisraskus on seotud terminite standardijärgse mõistmisega.

Nagu öeldud, moodustab valimi 164 Kaitseväe maaväehvitseri. Uuringus on esindatud kõik maaväe relvaliigid. Kontekstivabalt võttes polnud küsitlute hulk küll väga suur, kuid arvestades uuringu fookusgruppi – kõrgharidusega Eesti maaväehvitserid – siiski piisav hulk. Andmekogumismeetodiks valisin kolmest lahingustsenaariumist koosneva küsimustiku. Stsenaariumid sisaldasid 14 probleemset sõjandusterminit. Need on terminid, mille mõistesisu teadmine on eelduspärane kõigis maaväe relvaliidides (ja riigikaitse laia käsitust arvestades ka teistes väeliikides ja Kaitseliidus), kuid mille puhul lubavad varasemad uurimistulemused oletada mõistmisprobleemide teket.

Vastanute parameetritest uurisin mõistmise seost auastme, teenistusstaazi, relvaliigi, samuti küsimustiku täitmise aegse ning sellele eelnenud teenistus- ja ametikohaga. Eraldi vaatlesin sõjaväelise kõrghariduse esimese (KVÜÖA põhikursuse) ja teise astme (KVÜÖA keskastme- ehk magistrikursuse) läbimise, BDCOLi ning teiste olulisemate, sh välismaal läbitud sõjaväeliste täienduskursuste seost mõistmisega. Terminiparameetreid ehk termineid probleemseks muutvaid tegureid, mille suhtes terminite mõistmist vaatlen, oli seitse: sünonüümia, polüseemia, termini mittemotiveeritus inglise keelega võrreldes, termini mittestandardisus, viieaastane või lühem kasutusaeg selles tähenduses (arvestades aastast 2010), uudiskeelendilisus ja mittekujundlikkus.

Andmeid analüüsisin andmetöötlusprogrammi SPSSi (versioon 20) abil. Kirjeldavatest statistikutest tuginesin vastuste õige-häigus-vale-sagedusjaotustele (*mõistab õigesti – mõistab hägusalt – ei mõista* keskmiste võrdlusele), kusjuures otsustusaluseliseks oli erinevus standardist (KV MLA 2010 ja Militerm). Kaks põhilist statistilise järeldamise meetodit olid ühefaktoriline dispersiooni-analüüs (Anova test) ja sõltumatute valimite T-test. Olulisusnivooks lugesin p väärtuse $< 0,05$. Selleks et suurendada valiidsust ja vähendada tõlgenduste subjektiivsust, kaasasin nii vastuste kui vastanute andmete kodeerimisse vastava ala spetsialistidest ohvitserid. Vastuseid aitas tõlgendada ja kodeerida toonane KVÜÖA kompaniigrupi ülem ja õppejõud mjr Tõnis Metjer. Teenistuskäigu ja haridustausta kodeerimisel oli abiks KVÜÖA rakendusuuringute keskuse nooremteadur, endine sõjaväepedagoogika õppejõud ja Tartu Ülikooli haridus-teaduste instituudi doktorant kol-ltn Tõnis Männiste.

Terminite mõistetavust analüüsides selgub, et uurimisobjektiks olnud 14 sõjandustermini mõistetavuse pingerida kajastab statistiliselt suuri ja olulisi erinevusi. Kõige paremini mõistetavaks osutub *vallutama*, kõige halvemini mõistetavaks uudistermin *nihustama*. Terminite probleemsusindeksite kõrvutamisel terminite keskmise mõistmise skooriga selgub, et vastavad pingeread ei ühti. Siit saab teha järelduse, et terminite mõistetavusel ei ole käsitletud termini-omadustega (nagu sünonüümia, polüseemia jne) sellist seost, mis lubaks neid pidada mõistmise puhul määravateks teguriteks.

Andmeanalüüsiist ilmneb, et terminite mõistmisel ei ole seost ohvitseri auastme, teenistusaja pikkuse ega relvaliigiga. Viimase puhul on tähelepanuväärne, et jalaväelaste keskmise mõistmise skoor on vaid veidi kõrgem teiste maaväe relvaliikide esindajate koondskoorist. Kuna terminivalim koosneb eeskätt jalaväeterminitest, võiks arvata, et jalaväelased ka mõistavad neid paremini kui teiste relvaliikide esindajad. Teisalt on ühendrelvaliikide tegevuse kontekstis eelduspärane, et jalaväe kui maaväe olulisima relvaliigi termineid mõistetaksegi kõigis maaväe relvaliikides ühtselt.

Samas leiab kinnitust terminite mõistmise seos hariduse ja väljaõppetaustaga. Statistiliselt olulise mõistmiseelise annab sõjaväelise kõrghariduse esimese (KVÜÕA põhikursuse) ja teise astme (KVÜÕA keskastmekursuse) läbimine. Samasuguseks osutus mõistmise seos ka Balti Kaitsekolledži²⁵ läbimisega, kus töökeel on inglise keel. See kinnitab esmapilgul triviaalsena tunduvat seika, et mõistesüsteemi tundmine toetab mõistmist ka juhul, kui omakeelsed terminid on võõrad. Samas ei ilmnenud statistiliselt olulist seost olulisemate täienduskursuste (brigaadi staabiohvitseride kursuse, nooremstaabiohvitseride kursuse, pikemate välismaal läbitud täienduskursuste) puhul. Selline tulemus on sõjaväelise väljaõppe seisukohast ootamatu. Kõik nimetatud kursused peaksid olulisel määral toetama ohvitseride väljaõpet ning aitama omandada mõistesüsteemi ja suurendada terminiteadlikkust. Üks võimalikke järeldusi, mis mainitud tulemuse põhjal teha saab, on, et need kursused on mõistesüsteemi kinnistumiseks kas liiga lühikesed (nooremstaabiohvitseride kursus) või et hajus jaotamine kogu väljaõppetsükli peale ei õigusta end (brigaadi staabiohvitseride kursus). Unustamiskahju ongi ilmselt üks põhilisi mõjutegureid: vastavaid teadmisi pole edasises teenistuses enam vaja läinud ja/või on kursuse lõpust liiga palju aega möödas. Eraldi märkimist väärt on asjaolu, et terminite mõistmisel on statistiliselt oluline seos küsimustiku täitmise aegse teenistus- ja ametikohaga. Sellist seost aga ei ilmnenud eelmise teenistus- ja ametikoha analüüsis.

Terminiparameetrite analüüsil ilmneb, et olulisim mõistmist mõjutav tegur on termini kasutusaeg²⁶. See tähendab, et vanemad terminid on statistiliselt olulisel määral paremini mõistetavad kui uuemad. Analüüs näitab, et uuemate terminite mõistmisel on statistiliselt oluline seos sõjaväelise kõrghariduse olemasoluga. Vanemate terminite mõistmise puhul sellist seost ei ilmnenud, mistõttu pääsevad siin keelelised tegurid paremini esile. Andmeanalüüsi kaasasin siiski ka uuemad terminid, ent siinjuures tuleb silmas pidada, et viimaste puhul avaldub muude terminiparameetrite osatähtsus teisejärguliselt.

Vanemate terminite puhul on kahe terminiparameetri seos hüpoteesiga samas suunas (sünonüümia, standardsus) ning kahe seos vastupidises suunas (inglise

²⁵ Balti Kaitsekolledž (BDCOL) annab vanem- ja kõrgematele ohvitseridele sõjaväelise väljaõppe kolmanda astme hariduse (ühendväe- ja ühendrelvaliikide tegevus). Formaalaridussüsteemis sellele ekvivalenti ei ole ja seda käsitatakse täienduseõppena.

²⁶ Kasutusaja mõiste hõlmab nii uuringus kui siinses käsitluses tähenduskomponenti. Lihtsustatult öeldes: termini kasutamist just selle mõiste tähistajana. Termin võib olla kasutusel olnud pikka aega, ent kui selle osutus (vastav mõiste) on äsja muutunud või kui mõiste ja termini seost on muudetud, käsitasin uuringus seda uue terminina.

motiveeritus, kujundlikkus). Statistiliselt ebaoluline seos terminimõistmisega on polüseemial. Uuemate terminite analüüsil osutub statistiliselt oluliseks vaid mõistmise seos uudiskeelendiliseuse ja kujundlikkusega²⁷, kusjuures neist esimene on hüpoteesiga võrreldes samas, teine vastupidises suunas. Ootuspäraselt on statistiliselt olulisel määral paremini mõistetavad terminid, mis pole uudissõnad. Analüüs kinnitab nii klassikalise terminoloogiakoolkonna kui ka ohvitseride üldlevinud seisukohta, et sünonüümia takistab mõistmist. Kooskõlas sellega ilmneb, et samasugune seos terminimõistmisega on ka mittestandardijärgsete terminivariantide kasutamisel. Ootuspäratult on inglise keelest motiveerituteks loetud terminid halvemini mõistetavad kui inglise keelest mittemotiveeritud. Nii vanemate kui uuemate terminite analüüsil osutub hüpoteesist erinevaks ka terminimõistmise ja kujundlikkuse seos: uuringusse kaasatud mittekujundlikud terminid on paremini mõistetavad kui kujundliku taustaga terminid. Uuring toob siiski välja, et kuigi kujundlikkus ei pruugi kaasa aidata lähimõistete eristamisele ja neid tähistavate terminite tähendusnüansside mõistmisele, aitab kujundlik termin luua mõistest üldise, hägusa arusaama ning viitab mõiste ligikaudsele asukohale mõistesüsteemis.

Kolmandaks uurin, kuidas on seotud vastajate hinnang termini mõisteta-vusele ja sobivusele termini (standardijärgse) mõistmisega. Andmeanalüüs kinnitab seost terminikuju häirivuse ja mõistmisraskuse konstateerimise vahel. Siinjuures on ootuspäratu, et analüüs ei kinnitanud kummagi seost termini (standardijärgse) mõistmisega. Seega viitavad analüüsitulemused tõigale, et vähemalt mingi osa arvatavatest (ohvitseride kirjeldatavatest) mõistmisraskus-juhtudest ei pruugi tegelikult päädida mõistmisraskusega. Teisalt tuleb arves-tada ka asjaolu, et uuringutulemused ei luba teha järeldusi mõistmiseks vajaliku reageerimisaja kohta, mis on vähemalt sõjanduse kontekstis üks mõistmis-raskuse ilmnemismorme. Konfliktiolukorras, kiiret otsustamist ja tegutsemist nõudvatest tingimustes tähendab termini osutuse üle juurdlemine ilmset mõistmisraskust ja sel võib olla kõrge hind. Samuti ei võimalda uuring teha kaugeleulatuvaid järeldusi terminikasutusest tulenevate mõistmisraskuste (kognitiivse töömahukuse) tegeliku määra kohta, sest küsiti vaid vastaja *enda hinnangut* oma mõistmisprotsessile. Näiteks võis olla, et õige vastuse andja pidi enne vastamist pikemalt järele mõtlema ja võimalikke tõlgendusvariante läbi kaaluma, kuid ei märkinud instruksioonidest hoolimata terminit mõistmis-raskust tekitavaks. Samuti võis aset leida vastupidine: vastaja märkis termini mõistmisraskust tekitavaks (seoses nt subjektiivsete terminieelistustega), kuigi mõistis terminit standardi järgi ja pingutuseta.

---

²⁷ Uuemate terminite analüüs ei lubanud teha järeldusi terminimõistmise seose kohta sünonüümia ja polüseemiaga, kuna nii sünonüümidega kui polüseemseid termineid oli vaid üks. Samuti ei saanud teha järeldusi seose kohta standardsuse ja inglise keelest motiveeri-tusega, kuna uuemate terminite seas polnud ühtegi mittestandardijärgset ega inglise keelest motiveerituks loetud terminit.

3. ARUTELU JA JÄRELDUSED

Siinses peatükis toon välja väitekirja ja selle põhisõnumi seisukohalt olulisemad järeldused ja avan nende tausta. Kuna väitekirja tuum on artiklis [A4] käsitletud sõjandusterminoloogia tõhususe uuring, siis tugineb sellele ka valdav osa järeldustest. Kesksed märksõnad on *bold*-kirjas. Lugemise hõlbustamiseks on tekst jaotatud nelja teemaplokki. Väitekirja seisukohast kesksed teemaringid läbivad neist mitut (nt suhtlustõhususe ja koodiga seotu, väljaõppe seos mõistmisega, terminiootsuste langetamise problemaatika, termini oma- ja võõrsõnalisus). Pea igas plokis peatun oskuskeele arendamise ja terminitööga seotud sõlmküsimustel ning toon välja viipeid ja järeldusi Kaitseväge terminiarendustööks. Samuti võivad need huvi pakkuda keelekorraldajatele, erialatekstide toimetajatele ja tõlkijatele ning Kaitseväge väljaõppega tegelejatele.

Esmalt tuleb juttu terministandardimisest, selle võimalikkusest ja mõjust, samuti terminivariandi standardsusest, uute terminite loomisest, sünonüümiast ja polüseemiast. Teises teemaplokis võtan vaatluse alla käsitletud motiveerituse liigid (motiveerituse inglise keelest ja kujundliku motiveerituse). Nendega seoses peatun väljaõppe rollil ja suhtlustõhususel, samuti toon välja mõningaid meetodilisi järeldusi terminite liigitamisel kujundlikeks-mittekujundlikeks. Kolmandas plokis käsitlen põgusalt terminite üldist mõistetavust, seejärel mõistmise seost vastanute parameetritega. Pikemalt peatun oma-võõrasdilemmal. Viimases, neljandas teemaplokis kõnelen ühtse mõistmise võimalikkusest, mõistmise kognitiivset töömahukusest ja hõõrdumiseefektist. Eraldi probleemiringi moodustavad erialainimeste terminieelistused ja -hinnangud, terminihinnangute seos mõistmisega ning võimalus erialainimeste arvamusi terminiarendustöös arvestada.

1899. aastal välja antud taskubrošüüris tõdeb keelemees, kirjandusloolane ja ajakirjanik Ado Grenzstein²⁸ muuhulgas: „Kui keelest aru ei saa, siis on see rikutud, just nagu prillid rikutud on, kui nad valgust läbi ei lase. /.../ Kõne ülem otstarve on mõtte ütlemine ja seda katsugem iga hinna eest võimalikult otsekoheselt teha.“ (Grenzstein 1899, viidatud 1996: 11–12 järgi) Kuigi Grezsteini tsitaat sisaldab lihtsustust (eirab nt ilukirjanduskeelt), sobib see hästi iseloomustama erialakeele korrastamise sihti ja ühtlasi ka terminoloogia kui teadusvaldkonna sünni lätet: pürgimist erialakeele ja terminivara poole, mis oleks ühetähenduslik ja ühehäälnene. Peaasjalikult tähendab see, et taotletakse mõiste ja termini üksühest vastavust, taunitakse terminivarieerumist (sh sünonüümide kasutamist ja terminite mitmetähenduslikkust) ning kujundlikkust kui ähmast väljendusviisi. Eeldatakse, et mõistmis- ja kasutusühtsuse saavutamiseks tuleb erialakeelt standardida. Niisiis on tegu märksõnadega, mis iseloomustavad

---

²⁸ Grenzsteini mainimine pole siinjuures juhuslik: Grenzsteini peetakse esimese eesti sõjandussõnastiku autoriks ja on arvamusi, et see on ühtlasi esimene eesti terminisõnastik (vt nt Veskimägi 1990: 736). Grenzstein on ka esimese eesti tehissõna *male* looja ja selle seost sõjandusega pole vaja kaugelt otsida (saadud raimeetodil sõnast *malev*).

klassikalist terminiteooriat, ent õigupoolest ka mõnda tänapäevaste teooriate lähikonda paigutatavat lähenemist, nt kommunikatiivset terminiteooriat (vt Cabré 1999).

(1) Standard ja standardimise mõju ning terminiomaduste mõju mõistmisele: terminivariandi standardsus, sünonüümia ja polüseemia; järeldusi terminiloome, terminikorrastuse ja terminiteavitustöö seisukohast

Tänapäevaste lähenemiste ühe enim levinud, sotsiokognitiivse terminiteooria alusepanija Rita Temmerman (2000: 68) leiab, et **terministandardimine** on pigem keelega tegelejate, mitte niivõrd erialainimeste huvi. Nagu selgus artiklist [A1], on vähemalt sõjanduses olukord teistsugune. Ohvitseride arvamused ütlevad suuresti klassikalise terminiteooriaga: rõhutatakse, et standardi kehtestamine on sõjanduses hädavajalik, kuna, nagu kirjutab üks keskastme-kursuse õppur oma essee, „kõik peavad sõnumit mõistma täpselt nii, nagu see on saadetud. Sellepärast peavad terminid kaitseväes olema ühtsed ja kõik on kohustatud neid ühtemoodi kasutama”. Tsiteeritu peegeldab hästi levinud, aprioorsena võetavat arvamust, mille järgi (1) sõnumi ühtne mõistmine on võimalik ja (2) ühtse mõistmise tagab standarditud terminite kasutamine. Sõjanduses peetakse terminikasutuse ja mõistekäsituse ühtlustamist sedavõrd oluliseks, et tänapäeva Eesti kaitseväge tõenäoliselt tähtsaima ja enim refereeritud väljaõppematerjali (KV MLA 2010) eessõnas nimetatakse eestikeelsete sõjandusterminite ja erialakeele kasutuse ning vastavate arusaamade ühtlustamist õppematerjali esimese eesmärgina (samas, lk 2).

Standardimine tähendab lisaks terminitele hinnangu andmisele ka mõistesüsteemis korraldumise ja selgete piiride tõmbamise püüdu. Siinjuures on oluline teadvustada, et nagu keelevastetes kokkuleppimine, nii on ka mõistepiiride paikapannemine kindla inimgrupi sel ajahetkel langetatud otsus (mis, nagu siin-kirjutaja tähelepanekud kinnitavad, võib ajas muutuda). Niisiis kajastab seegi vaid üht võimalikest otsustusvariantidest. Siit johtub taas oluline erinevus klassikalisest terminiteooriast, kus mõisteid ja mõistesuhteid käsitletakse kui reaalsuse üksüheseid peegeldusi. Viimase järgi on olemas õige ja vale mõistekäsitlus ning sedamööda ka õige ja vale termin. Intuiitiivselt võib selline arusaam näida sõjanduses paslik, ent artiklis [A3] toodud näited kinnitasid tõsiasi, et ka sõjanduses pole võõras mõistepiiride hägusus ja suhtelisus ning tõlgendusvõimaluste paljusus. Seega ei allu ka eriala, kus tõlgenduste paljususel võib – vähemalt teoreetiliselt ja ohvitseride arvates – olla inimelude hind, klassikalise terminiteooria loogikale.

Standardimist on seostatud, ehk kohati samastatudki, mõiste ja termini üksühese vastavuse nõudega ja seda mitte ainult sõjanduses. Terminiaruteludest sõjandusspetsialistidega jääb mulje, otsekui oleks isekeskis sõlmitud mingit laadi kokkulepet ja kirjutatud alla keelelise ühehäälsuse lepingule – nii valdav on veendumus, et keeleline varieerumine (sünonüümia, polüseemia, mittestandardi-järgsete terminivariantide kasutamine) põhjustab sõjanduses segadust ja väär-

mõistmist. See seisukoht leidis – vastupidi uuemate terminikäsituste seisukohtadele – siinses uurimuses kinnitust. Nagu sõjandusterminoloogia tõhususe uuringu sisukas hüpotees eeldas, näitasid analüüsitulemused, et nii sünonüümia kui ka mittestandardijärgsete terminivariantide kasutamine võivad tõepoolest põhjustada mõistmisraskusi. See, kas sõjandus on siinjuures teiste erialakeelte seas erand, on iseküsimus, mis väärib käsitlemist edasistes mõistetavusuuringutes.

Terminiomaduste analüüsil selgus, et sageli paarikuna käsitatavate oskuskeeleanähtuste sünonüümia ja polüseemia seos mõistmisega ei ole ühesugune. Sünonüümiaiga samalaadne seos oli hoopis standardsusel: nii sünonüümidega kui mittestandardijärgseid terminivariantide mõistetakse halvemini. **Polüseemia** seose kohta mõistmisega ei saa uuringu põhjal järeldusi teha. See väärib edasistes uuringutes eraldi käsitlemist ja seda ka muudel põhjustel. Klassikalise terminiteooria pooldajad peavad polüseemiat erialakeele kontekstis valdavalt taunimisväärsemaks kui sünonüümiat (Saari 1980: 662; 1981: 207; vt ka Mereste 2000: 87). Kummatigi on Mereste enda seisukohavõttudest adutav vastuolu. Näiteks tõdeb ta teisel (samal, lk 58), et kui kasutaja termini mitmetähenduslikkust mõistab, on mõistete segiajamine põhimõtteliselt välistatud, kuigi kontekstiväline sõnade segiajamise võimalus säilib. Sarnasel seisukohal on ka Karlsson (2002: 245), sedastades, et kontekst sisaldab tavaliselt nii palju liiasust, et õige tõlgendus on enesestmõistetav. Tiiu Erelt (2007: 99–102) peab polüseemiat vältimisväärselt ühe valdkonna või eriala piires, nentides siiski, et see on ühel ajal nii loomulik kui ka taunimist nõudev. Uuemates teooriates ongi mitmetähenduslikkust käsitatud valdavalt kui (eriala)keele loomulikku osa (vt nt Temmerman 2000: 68–69). Õigupoolest rajaneb ka Ramscari-Baayeni matemaatilisel suhtlusteoorial põhinev käsitlus polüseemsusprintsipiil: eeldusel, et teabeedastus tugineb erinevate tõlgendusvõimaluste vahel valimisele ja neist ebatõenäosemate väljaarvamisele (vt Ramscar, Baayen 2013). Keelesüsteemi polüseemsus tuleneb vaieldamatust tõsiasjast, et keelevahendite hulk on piiratud ning ei vasta ega saa kunagi vastama mõistete lõpmatule hulgale (vt samas).

Siinjuures on kõnekas paralleel terminoloogia kui teadusharu ja ühtlasi klassikaliste terminoloogiateooria rajajaks peetava saksa inseneri Eugen Wüsteri (1970) seisukohtadega. Nimelt on Wüsterit samastatud klassikalise, mustvalge lähenemisega. Ometi on Wüsteri kirjutistest võimalik leida seiku, mida on peetud iseloomulikuks tänapäevastele käsitustele. Nii viitab Wüster homonüümide²⁹ kõneldes keelemärkide piiratud hulgale võrreldes tähistamist vajavate mõistete hulgaga. Sünonüümidega seoses rõhutab ta vajadust tuua esile sama mõiste erinevaid aspekte. Samuti täheldab Wüster, et mõlema kasutamine on nii mõnigi kord vältimatu. (Vt samas, S. 95–96) Arvamuste vastakuse ja

---

²⁹ Homonüümia on sõna(vormi)de juhuslik kokkulangemine, polüseemia puhul on sama sõna tähendused üksteisega seotud. Klassikalisele terminiteooriale on iseloomulik keskendumine keele sünkroonilisele mõõtmele, mistõttu käsitatakse ka polüseemseid sõnu homonüümidenä, st tähenduslikult mitteseotutena (vt nt ISO 1999: 22; vt ka Tavast, Taukar 2013: 76). Sellest põhimõttest lähtub ka Wüster.

polüseemia rolli taustal (eriala)keeles väärrib nähtus edasisi mõistetavusuuringuid ning seda nii sõjanduses kui teistel erialadel.

Sünonüümia ja terminivariantide standardsuse analüüs kinnitas sisukat hüpoteesi: nii sünonüümidega kui mittestandardijärgseid terminivariante mõistetakse halvemini. Nende ühesugune seos mõistmisega on õigupoolest ootuspärane ja seda juba seepärast, et need nähtused on samaläattelised. Standardimise käigus uute terminite väljapakkumine tekitab sünonüümiat, mis võib omakorda tekitada mõistepusa või vähemalt kahtlusi terminivariantide samaviitelisuses. Mittestandardijärgsetel terminivariantidel on (lisaks võimalikele teistele mittestandardijärgsetele variantidele) üldjuhul olemas standardijärgne variant. Nii on ka kõigil uuringusse kaasatud mittestandardijärgsetel terminivariantidel standardijärgne sünonüüm, lisaks on mõnel neist mittestandardijärgseid variante veelgi. Näiteks mõistel, mida inglise keeles tähistab *main effort*, on vähemalt kaks mittestandardijärgset terminivastet, mis esinesid ka küsimustikus: *raskuspunkt* ja *põhirõhk*. Mõiste ainus standardijärgne tähistaja on praegu *põhipingutus*.

Siinjuures ilmneb huvitav paradoks. Nagu öeldud, on terminikorrastuse ja standardi kehtestamise alusidee, et nende abil on võimalik kindlustada üheselt mõistetavust. Eelmainitu annab põhjust oletuseks, et standardimisel võib olla ka oma alusidee suhtes vastupidine mõju. Nimetatud oletus sai väitekirjas kinnitust ning seda nii kvalitatiivse kui kvantitatiivse andmeanalüüsi tulemused. Ilmneb, et standardimine ise võib põhjustada kõhklusi termini täpse osutuse suhtes ja sedamööda suurendada mõistmisraskuste tekkeohtu. See võib aset leida kahel moel: (1) seni kehtinud standardi või traditsiooni muutmisel või (2) uute terminivariantide loomisel vm moel juurdetoomisel erialakeelde.

- (1) Seni kehtinud **standardi** või **traditsiooni muutmisel** tekib kasutajate seas inerts, kuna kasutus ei jõua normingule järele. Siia kategooriasse kuulub terminiga *hõivama* seotud teemaring. Viimasega tähistatavale mõistele vastab praegu Militermis inglise termin *occupy* ('paigutama üksusi alale, kus pole vastast'). Varem tähistas *hõivama* aga mõistet, mis vastab inglise terminile *seize* ('võtma ala enda valdusse jõudu kasutades'). Sõjanduses on tegu olulise erinevusega juba seetõttu, et käsku saades peab alluv ülem oskama arvestada sellega, kas alal on vastane või mitte.

Inertsil puhul võib tegu olla kas loomuliku, tahtmatu inertsiga, mille taga on halb infolevik, ent ka teadliku vastuseisuga („see termin küll ei sobi“ või „see termin tähendab ju hoopis ...“ või siis „nii ütlevad kõik, aga seda terminit ei kasuta keegi“). Kasutajate arvamustest ja maitseotsustest ning nendega arvestamisest tuleb allpool veel juttu. On mõistetav ja mingi piirini ilmselt paratamatu, et teave jõuab osani kasutajatest viitega. Näiteks on üksjagu keeruline ja ressursikulukas, kuigi digiajastul ilmselt mitte ilm- võimatu, muuta kohe pärast otsuse vastuvõtmist kõiki õppematerjale jt allikaid, kus on vastavatest terminitest juttu. Selleks et info laiemalt leviks,

võiks ideaaljuhul järgneda teine etapp, kus otsusest teavitatakse kogu Kaitseväge.

(2) Mõistmisraskuste teket võib põhjustada **uute terminite loomine**, eriti juhul, kui

(a) termin tähistab üht sellise mõistepesa mõistetest, kuhu kuulub nüansi-vahetega lähimõisteid, ning (b) kui mõiste kohta on juba käibel mingi teine terminivariant. Selliste uute, mõistepusasid põhjustavate terminite hulka kuulub ka siinses uurimuses kajastust leidnud *karpima* (ingl *contain*). Vastavale mõistele polnud enne *karpima* väljamõtlemist kindlat vastet, muuseas kasutati ka vastena *siduma*. Praegu tähistab *siduma* aga lähimõistet, mille ingliskeelne vaste on *fix*. Viimase kohta on eesti keeles käibel olnud ka nüüdseks mittestandardijärgne *fikseerima*. Lähimõistetele viitavad terminid *ära lõikama* (ingl *isolate*) ja *seiskama* (ingl *block*).

Teisena nimetatud kriteeriumile vastab praeguseks mittestandardijärgne variant *löögiala* (ingl *engagement area*, *killing zone*), mille pakkus terminikomisjon küll kunagi välja, kuid millest on loobutud. *Löögiala* loomise taga oli kaks seika. Esiteks võeti toona kasutada olnud materjalide ja oskusteabe põhjal vastu otsus, et *engagement area* ja *killing zone* tähistavad erinevaid mõisteid. Nende kasutuskontekst oli veidi erinev ja definitsioone, kust nende erinevus või sünonüümsus üheselt selguks, ei leitud. Nagu diferentsimist käsitlevas artiklis [A3] ja sõjandusterminoloogia tõhususe uuringuülevaatest [A4] ilmnes, on mõistesuhetes eri meelt ka spetsialistid ise. KV MLA (2010) koostamise ajal langetati NATO allika ATP-3.2.1 põhjal otsus, et mõisteid ei eristata. Militermis on praegu selle eestikeelne vaste *hävitusala*, kuna viimane oli kasutajate seas juurdunud ja näis asjatundjatele mõistet täpsemalt edasi andvat ja *löögiala* liiga peiteline. Eraldi maksab märkida, et kaitseväes kasutusel olnud *hävitusala* ja *tapmisala* näisid nii viimati kirjeldatud otsuse kui *löögiala* loomise ajal terminikomisjonile düsfemistlikud ja ebaneutraalsed ning tekitasid seetõttu komisjoniliikmete hulgas elavat arutelu.

Uute terminite, sh uudiskeelendite loomisel tuleb seega olla eriti tähelepanelik juhul, kui tegu on lähimõistetega (mõistepesaga). Näiteks sekundeerib terminipaarile *hõivama-vallutama* nende lähimõistetele viitav *julgestama* (täheendus 'liikumise alale või positsioonile, vajadusel kasutades jõudu, et hoida ära ala kaotamine vastasele või positsiooni hävitamine'). Selgust ei lisa *julgestama* polüseemia, mida on kirjeldatud artiklis [A4]. Samuti ei toeta mõistmist väär-analoogia ja eesti üldkeelseta: eestikeelne *okupeerima* seostub põhiosale eestlastest ilmselt jõukasutusega, kuigi inglise *occupy* seda STANAG 2287 järgi ei eelda.

Teine näide, *hävitusala-löögiala*-dilemma, annab mõtlemisainest eeskätt terminikorrastajatele, kel napib igapäevases kokkupuutest erialainimestega. Ilmneb, et terminiootsuseid tehes tasub ettevaatlik olla ka lähtumisel komisjoniliikmete meeldib-ei-meeldi-hinnangust ja seda eriti juhul, kui hinnang tuleb

erialaga otseselt mittekokkupuutuvatelt inimestelt ning tegelik kasutus ja otsustamisel osalevate kaitseväelaste seisukoht erineb sellest.

Terminikorrastuse ja terminiteavitustöö seisukohast saab eelnenud arutelu ja näidete põhjal teha mitu järeldust. Esmalt viitavad need asjaolule, et isegi näiliselt tühiseid maitseotsustusi tehes tuleb terminikorrastajatel teadvustada oma otsuste mõju. Eeldades, et kokkulepped on (sõjandus)terminoloogias vajalikud, tuleb arvestada võimalusega, et langetatud otsused võivad tekitada lisaprobleeme. Nende vältimiseks on ülioluline hoida erialakeele igapäevakasutajatega tihedat kontakti. See ei tähenda vaid ühe-kahe erialainimese kohalolu otsustamisel, vaid seda, et arutelusse tuleb kaasata oma ala asjatundjaid erinevatest (struktuuri)üksustest – eeskätt neid, kes puutuvad vastava valdkonnaga oma igapäevatöös pidevalt kokku. Isegi kui erialainimesed on „õige“ terminivariandi suhtes eri meelt, on nad sel moel kaasatud dialoogi, otsustamisse ja korruga ka infoahelasse. Isegi kui on neid, kelle seisukoht ei ühtinud langetatud otsusega, teavad nad selle tagamaid. Neil on võimalus aduda, et enamik erialainimestest-kolleevidest oli temast erineval seisukohal, samuti on nad näinud otsustusprotsessi keerukust. Võimalikult paljude erialainimeste kaasamine on seetõttu üks parimaid üldise terminiteadlikkuse suurendamise ja terminiteavitustöö võtteid. Enda ja oma kolleegide kaasatuse tajumine omakorda suurendab nii otsuste tõsiseltvõetavust kui aitab kujundada terminitöö mainet, mis on otsuste omaksvõtul ülioluline.

Terminikorrastuse vaatepunktist on üks olulisi järeldusi seik, et termini sobilikkuse üle otsustamisel ei saa olla peamine mõõdupuu ÕS. Terminiarutelusid jälgides („see sõna tähendab ju hoopis ...“ või „ÕSis on need sõnad samatähenduslikud“) ei näigi see triviaalsena tunduv tõdemus enam nii triviaalne. Nagu ÕSi saatesõnaski viidatud, ei ole ÕSi funktsioon normida oskuskeelt. Orienteerina on ÕS terminoloogile kahtlemata tarvilik töövahend, aga terminotsuseid tehes peab olema määrav erialane vajadus. Juhul kui terminoloogi või keeleteoimetaja roll oleks vaid automaatparanduste tegemine, oleks otstarbekam asendada selleski valdkonnas inimene arvutiga. Siinse uurimuse kirjutamisel arvuti tehtud automaatparandused, nagu *karpima* > *kärpima*, *nihustama* > *nihestama*, *edundama* > *edendama*, *lehterdama* > *lahterdama*, näitlikustavad ilmekalt automatistlikku ehk seda-sõna-pole-ju-ÕSis-mõtlemissviisi. Filoloogi-terminoloogi töö peaks algama just sealt, kus lõpeb ÕS ja algavad erimeelsused terminikuju sobilikkuse suhtes.

Üks valdkondi, mis peegeldab mõistetasandi alatahtsustamist, on metaterminoloogia. Analüüsist selgus, et (oskus)sõnade, nagu *terminoloogiline diferentsimine* ja *ülediferentsimine* ning *toorlaen* osutus vajavad mõistetasandist ja erialast lähtuvat läbimõtlemit, kuna nende määratlus(katse)tes pole seni piisavalt arvestatud erialast aspekti. Neist viimasena nimetatute otstarbekuse ja vajalikkuse seadsid analüüsitulemused kahtluse alla. Siinse väitekirja üks põhiseisukohti on, et rõhutatud keelekeskus ei tule erialakeele arendamisele ega erialase mõtte arengule kasuks. Taolise keskendatuse puhul on erialakeele arendamisse ja

uurimisse sisse kirjutatud vastuolu eriala ja keele vahel – ehkki ainuüksi liitsõna *erialakeel* eeldab nimetatud valdkondade tarka ja eesmärgipäras ühendamist.

(2) Motiveerituse liigid: motiveeritus inglise keelest ja kujundlik motiveeritus; väljaõppe seos mõistmisega ja suhtlustõhusus; metoodilisi järeldusi kujundite liigitamisel kujundlikeks-mittekujundlikeks

Väitekirja aluseks olnud magistritööd ja terminiarutelud andsid alust artikli [A3] hüpoteesiks, et juhul kui **motiveeritus inglise keelest** mõistmist mõjutab, annab see mõistmiseelise. Teisisõnu: laenuandva keele vaste tuvastamine annab erialainimesele oletatavasti võtme mõiste tuvastamiseks või aitab selle tuvastamisele kaasa. Nii on olnud üks keskseid argumente võõrsõnade eelistamisel arvamus, et nii „tekib ühene seos tegevusega“, sellal kui omakeelseid iseloomustab „naeruväärne kõla ning mitmeti mõistetavus“.

Uuringutulemused siiski hüpoteesi ei kinnitanud. Ilmnes, et asjatundjale võib inglise analoogia funktsioneerida küll mõistmisankruna, kuid ikkagi juhul, kui mõistesüsteemi piisavalt süvitsi tuntakse. Nimetatud väite tõestuseks leiab sõjandusterminoloogia tõhususe uuringust huvitavaid näiteid. Nii tuvastas üks vastaja *siduma* (ingl *fix*) puhul küll selle inglise analoogi ja selgitas sellele tuginedes oma tõlgendust („tuletasin sõnast *fix*“), teine laiendas selgitust vastava mittestandardijärgse termini *fikseerima* abil („fikseeriv ja ei piira tegevusvabadust“), ent sellegipoolest valisid mõlemad standardi seisukohast vale selgituse, mis viitas lähimõistele *karpima*. Sama järelduseni viivad ehk veelgi põnevamad, inglise keele suhtes motiveerituks loetud termini *kanaliseerima* selgitused, kus antakse mõistele standardiga võrreldes vastupidine selgitus. Standardijärgsed selgitused olid nt „Pudelikael, kinnine maastik, kus saab vastase suunata tapmisalasse“ ja „Ei ole mitut võimalikku liikumisteed, poolkinnine, lahingrivistus muutub kitsamaks ja üksused on pigem teineteise taga“. Need viitavad standardijärgsele mõistele (‘suunama vastast liikuma kitsale maaalale, n-ö pudelikaela või ühte voolusängi’). Standardi suhtes vastupidiseid tõlgendusi peegeldavad nt „Alas on mitmeid lähenemisteid, vastane hargneb“ ja „Vastane peab hargnema erinevatele suundadele“ (standardi suhtes vastupidine tõlgendus: ‘suunama vastast mitmesse eri suunda’).

Toodud näidetest on adutav, et motiveeritus võõrkeelest on – vastupidiselt tavaarusaamale – suuresti individuaalne ning taandub üldisemas plaanis ikka mõistesüsteemi tundmisele ja väljaõppele. Näib, et individuaalne, standardist erinev tõlgendus pääseb mõistmist mõjutama eeskätt juhul, kui kas mõiste- või terminisüsteem on aja jooksul muutunud. Seega on esimene mõjutegur seotud ühise koodi olemasoluga: kui seda pole, on mõistmine raskendatud. Teine võimalus on, et valdkonnaga pole vahepeal kokkupuudet olnud või pole seda olnud piisavalt. Unustamisfaktori mõju võib tuleneda ka pealiskaudselt omandatud haridusest, mis omakorda võib viidata sõjaväelise väljaõppesüsteemi vajakajäämistele. Siinkohal maksab meenutada, et brigaadi staabiohvitseride kursuse ja nooremstaabiohvitseride kursuse läbimise seos mõistmisega ei leidnud kinni-

tust, kuid statistiliselt oluliseks osutus BDCOLi läbimise seos terminimõistmisega. Taolise tulemuse üks võimalikke põhjusi võib olla seik, et brigaadi staabiohvitseride kursus ja nooremstaabiohvitseride kursus on mõistesüsteemi kinnistumiseks – ja seega aine süvitsi omandamiseks – liiga lühiajalised. Viimase hüpoteesi kasuks kõneleb mõtlemapanev asjaolu, et kolledžis toimub õppetöö inglise keeles, kuid sellest hoolimata mõistsid selle läbinud eestikeelseid termineid paremini kui need, kel polnud kolledži haridust. Samas ei andnud brigaadi staabiohvitseride kursuse ega nooremstaabiohvitseride kursuse läbimine statistiliselt olulist mõistmiserinevust, ehkki neil kursustel on õppetöö emakeelne. Uuringu piiratud mahust hoolimata väärivad nimetatud seigad ilmselt siiski tähelepanu – on ju ühtsete arusaamade kujundamine ka kõnealuste täienduskursuste üks eesmärke.

Võõrkeelest motiveerituse puhul osutus kolmandaks mõistmist mõjutavaks teguriks eksitav motiveeritus. Eksitavalt motiveerituteks lugesin terminivariante, mille eestikeelne kuju näib viitavat ühele mõistele, kuid mida standard seostab teise mõistega. Üks selliseid terminipusasid johtub terminivariandist *raskuspunkt*, mida on kasutatud viitavana kahele erinevale mõistele. Neist ühe vaste on inglise keeles *main effort* (standardijärgne eestikeelne vaste praegu *põhipingutus*), teisel *centre of gravity* (standardijärgsed vasted *raskuskese*, *raskuspunkt*). Nende ohvitseride jaoks, kes teavad mõiste algupära, st põlvnemist *Schwerpunkt*'i (sõna-sõnalt *raskuspunkt*) teooriast, või siis on läbinud osa haridusest saksa keeleruumis, seostub *raskuspunkt* mõistega, mille inglise keelekuju on *main effort*. Vaid sõnatasandile keskendumisel ja mõistet teadmata või selles kahtlemisel seostub termin *raskuspunkt* pigem inglise terminiga *centre of gravity*, mitte terminiga *main effort*, nagu eeldaks standard. Avatud küsimustele antud vastustest oli välja loetav, et lisasegadust tekitasid nende kahe mõiste kohta käibel olnud ja praeguseni käibel olevad paralleelvariandid: *raskuskese*, *põhipingutus*, *peamine jõupingutus* ja *põhirõhk*. Isegi juhul, kui nende viiteseostest pärast lühikest mõttepausi aru saadakse, võib käsuandmissituatsioonis tekkida mõistmisel viivis: nii ses osas, milline variant millisele mõistele ikkagi viitab, kui ka selles, mitu mõistet üldse terminikujude taga on.

Inglise keelest motiveerituse kõrval on siinses uurimuses olulisel kohal veel üks motiveerituse liik või avaldumisvorm: **kujundlik motiveeritus**. Viimasele on pühendatud artikkel [A2] ja selle tulemusi kontrollib empiirilisel meetodil väitekirja tuum ehk artikkel [A4]. Just kujundlikkusega seoses ilmneseid sinise väitekirja ehk huvitavaimadki tulemused, mistõttu peatun nimetatud teemal veidi põhjalikumalt. Kujundlikkusega seoses selgusid tähelepanuväärsed aspektid juba sõjandusterminoloogia tõhususe uuringu meetodika paikapanel: terminite liigitamisel kujundlikeks ja mittekujundlikeks. Kuna uuringu seisukohast on tegu oluliste järeldustega, mis artiklis [A4] mahupiiride tõttu piisavat kajastamist ei leidnud, olgu tähtsamad neist esitatud siinkohal.

Ehkki teoorias näib kujundliku-mittekujundliku piir selge, ilmnes, et ka see piir ei ole praktikas sugugi ühene ega konkreetsetel juhtudel kergesti tuvastatav. Kognitiivse kujundkeeleteooria lähteteesiga, et kogu mõtlemine ja keel taandubki kujundlikkusele, ei ole empiirikas palju peale hakata – nagu paljude

teistegi apriorsete tõdedega. Kui nt *karpima* ja *kanaliseerima* ülekandelisus oli ilmne, olid ka piirialad ja nendega seoses põhimõttelisi otsuseid nõudvad juhtumid. Näiteks: kas uudissõna *nihustama* (ajendkeelend *nihu ajama*, vrd ka *nihutama*, *nihestama*; 'takistama vastasel tema tugevust kasutamast, muutma seda ebaoluliseks') on kujundlik või mittekujundlik termin? Või kuidas suhtuda sõjandusterminisse *hoidma* ('säilitama mõjuvõimu määratud alal, et vastane ei saaks seda hõivata ega kasutada')?

Niisiis nõudis valik, milliseid keelendeid lugeda kujundlikeks ja milliseid mitte, vastamist mitmetele keeleteoreetilise-filosoofilistele küsimustele. Näiteks: „kuivõrd kujundlik“ peab termin olema selleks, et seda lugeda kujundlikuks? Kas kujundlikkus on sõna tüve või sõna kui terviku omadus? Kas seik, et termini loomisajendite seas on olnud kujundlikke seoseid (nagu *nihustama* puhul), on määrav tegur selle lugemisel kujundlikuks?

Kujundliku motiveerituse üle otsustades tuleb hästi esile inglise motiveerituse juures järeldatu. Täpsemalt: motiveeritust on otstarbekas käsitada nähtusena, mis sisaldab tähenduskomponenti, mitte (pelgalt) vormianaloogiat. Nii tekib *kanaliseerima* ja selle inglise analoogi *canalize* puhul kujutluspilt liikumiskoridori(de)st, *karpima* ja *contain*'i puhul karbitaolisest neljakandilisest ruumist, kuid seos kahe keele(vormi) vahel on kaudne. Kujundlik motiveeritus ongi motiveerituse liik, mis ilmneb selgelt just mõistetasandil. Seejuures võib mõiste kohta sihtkeeles kasutatav keelend olla häälikuliselt motiveeritud ehk häälikuliselt sarnane (nagu *kanaliseerima*, vrd ingl *canalize*), aga ei pruugi (nt *karpima*, vrd ingl *contain*). Ehkki viimases näites ei ole tegu vormianaloogiadega, põhinevad mõlemad alg- ja sihtkeele termininäited samal ülekandel.

Piirialaks kujundlike-mittekujundlike terminite vahel osutusid konventsionaalsed kujundid ja uudissõnad, mille loomist olid mõjutanud kujundlikud assotsiatsioonid. Nii lugesin kujundlikuks terminit *siduma* ('hoidma ära vastase üksuste liikumist määratud alal määratud aja vältel'), mittekujundlikuks terminit *hoidma* ('säilitama mõjuvõimu määratud alal, et vastane ei saaks seda hõivata ega kasutada'). Piiripealsete otsuste korral on tõsikindlamate tulemuste saamiseks otstarbekam käsitada terminit pigem mittekujundlikuna. Nii käsitasin mittekujundlikuna nt uudissõna *nihustama* (ajendkeelend *nihu ajama*, vrd ka *nihutama*, *nihestama*; 'takistama vastasel tema tugevust kasutamast, muutma seda ebaoluliseks').

Eelnenut kokku võttes on paljudel juhtudel suuresti määratluse küsimus, kas lugeda terminit (loe: mõistetasandil toimuva ülekande avaldumist keeletasandil) kujundlikuks või mitte. Mõistetavusuuringutes ja keelendite liigitamisel näibki otstarbekas vaadelda iga keelendit eraldi, pidades siinjuures silmas piirialade tinglikkust.

Eelkirjeldatud otsustuskohtadele tuginedes lugesin kujundlike alla terminid *karpima*, *kanaliseerima*, *siduma*, *lagundama*, *raskuspunkt*, *põhirõhk* ja *löögiala*. Niisiis olid 14st eritellu kaasatud terminist pooled kujundlikud – taas üks seik, mis kõneleb kujundlikkuse rollist sõjanduskeeles. Artikli [A2] tulemused lubasid järeldada, et erialakeele kontekstis on kujund funktsionaalne. Esiteks

võimaldab see nimetada objekti või nähtust ilmekamalt kui mittekujundlik termin, pakkudes paremat episteemilist ligipääsu. Teiseks on kujundlik termin üldjuhul lühem-kompaktsem, mis sobib hästi erialakeele lühidustaotlusega. Sõjanduses võib lühidal ja kiirel infoedastusel olla inimeste hind. Kolmandaks selgus uurimistulemustest, et kujundlik terminivariant aitab eristada lähimõisteid, mis on erialakeele täpsustatust ja nüansiolulisust silmas pidades iseäranis tähtis. Juhul kui terminit tähistab lähtekeeles samale kontseptuaalsele ülekandele tuginev keelend ning lähte- ja sihtkeele terminikujud on ka vormi-analoogid (nagu *kanaliseerima* ja ingl *canalize*), peaks lähtekeele analoog aitama kaasa ka mõiste tuvastamisele.

Ometi on selge, et nagu teistegi erialakeele nähtuste, nii on ka kujundi **suhtlus-tõhususe** mõõdupuu selle **mõistetavus adressaadile**. Näiteks sõjalise konflikti korral saab käsusaaja vajalikes nüanssides ja võimalikult vähese pingutusega aru, millist tegevust käsundaja kujundliku terminiga silmas pidas. Huvitaval kombel võib sõjandusterminoloogia tõhususe uuringu andmeanalüüsist esmapilgul välja lugeda vastupidist. Nimelt osutus kujundlikkuse seos nii vanemate kui uuemate terminite mõistmisega hüpoteesi suhtes vastupidiseks. Selgus, et kujundlikkus ei pruugi – vastupidi tänapäevase, kognitiivse keelekäsituse ja uuemate terminoloogiakäsituste eeldusele – *tagada* erialakeeles mõistmist. Ometi tunduvad sellised tulemused lähemal vaatlemisel loogilised. Andmeanalüüs lubab väita, et kujundlikkuse mõistmist hõlbustava mõju kaalub üles esmalt haridustaust, seega vastajate omadustest johtuvad tegurid. Juhul kui sõnumi saatja ja vastuvõtja kood (haridustaust ja teadmiste pagas) on erinevad, ei pruugi ka täpne, kompaktne ja ilmekana näiv termin olla vastuvõtjale nüanssides mõistetav. Teiseks mõjutasid tulemust mõistepusad (sh terminite võimalik sünonüümia). Mõistepusade olulisemateks tekkepõhjusteks osutusid termini kujunemislugu, mõistemuutused, erinevate keele- ja kultuuriruumide mõjualas viibimine ning kujundi omadus võimaldada erinevaid tõlgendusi. Juhul kui erialateadmised on lünklikud või pole mõistesüsteemiga põhjalikumalt kokku puudet olnud, võib kujundlik termin võimaldada liiga suurt tõlgendusvabadust, mistõttu võib see sobida tähistama mitut lähimõistet (vrd nt *siduma* – *karpima*, vrd ka *seiskama* – *fikseerima*; *kanaliseerima* – *suunama*).

Nii uuringust, mida käsitleb artikkel [A4], kui sellele eelnenud artiklitest [A1] ja [A2] selgus, et kujundlike terminite tõlgendamisel hakkavad rolli mängima individuaalse kujutluspildi erinevus ja vastuvõtja meeles tekkivad **kõrvalseosed**. Täpselt samale järeldusele jõuab ka kolonel Mõts (2014: 8), täheldades, et „[t]üüpilisem argumentatsioon sõjandusalaste uudisterminite omaksvõtu vastu on olnud veidrate assotsiatsioonide teke. Ent tihti on need väga subjektiivsed /.../.“ Näiteks ilmnes, et *kanaliseerima* võib ajendada suisa vastandlikke kujutluspilte: suunama kokku ühte voolusängi vs. suunama mitmesse eri suunda. Teine huvitav leid oli termini *karpima* vääretümoloogiast johtunud mõistmistõrge. Nagu eespool öeldud, oli *karpima* moodustusalus fraas *karpi võtma*. Üks huvitavaid vääretümoloogiast johtunud tõlgendusi lähtus fraseoloogilisest väljendist *karpi* ~ *kasti lööma* ('tapma, hävitama'), millele tuginedes

mõistis paar vastajat terminit *karpima* lahingutoimingu *puhastama* abil. Konfliktiolukorras on selline tõlgenduserinevus ilmselgelt liiga suur selleks, et ülema kavatsus saaks täpselt täidetud (vastase liikumisvabaduse piiramise asemel vastase väljatõrjumine või hävitamine). Siit tuleneb ka järelalus oskuskeelekorraldajatele. Ehkki väitekirja aluseks olevates artiklites olen viidanud sellele, et tekkivad kõrvalseosed võivad olla erinevad, subjektiivsed ja üksteisega vastuolus, ei ole õige neist ka päris mööda vaadata. Uurimistulemused kinnitavad tõika, et tõlgenduserinevused saavad võimalikuks juhul, kui suhtlusosaliste taustteadmistes on suuremaid erinevusi. Eeldatavasti ei pääse ühtlustatud väljaõppetausta olemasolul kõrvalseosed enam sel moel esile, et need suhtlust oluliselt mõjutaksid.

Ometi ei saa uuringutulemustele tuginedes väita, nagu ei oleks kujundlikkusel (sõjandus)terminoloogias kohta või nagu oleks tõestust leidnud kujundliku termini ebafunktsionaalsus. Avatud küsimustele antud vastustest ilmnes, et juhul, kui vastaja ei teadnud termini osutust või polnud terminit varem kuulnud, **aitas kujundlik termin kaasa ligikaudse, hägusa arusaama tekkele**. Seega aitab kujund küll sõnumi saatja vaatepunktist lähimõistete eristamisele kaasa, võimaldades tähistada nüansivahega lähimõisteid, kuid sõnumi saaja koodi erinemisel saatja koodist ei pruugi sõnum jõuda kõigis nüanssides saajani. Kuigi ohvitserid rõhutavad, et sõnum peab jõudma alluvani „täpselt selles tähenduses, nagu see oli mõeldud“, on ligikaudne arusaam ka konfliktiolukorras ilmselgelt parem kui mittemõistmine.

Mõlema motiveeritusliigi – motiveerituse inglise keelest ja kujundliku motiveerituse – kokkuvõtteks on ilmne, et **motiveeritus on alati motiveeritus kellegi jaoks**. Motiveeritus ei ole objektiivne ega universaalne näitaja, nagu seda on sageli tavaks käsitada. Võib oletada, et see tõdemus kehtib ka laiemalt, mitte vaid nende kahe motiveeritusliigi puhul. Siin on hea näide lühendid. Sõjanduses kasutatakse hulgaliselt ingliskeelseid (ent paralleelselt nendega üha enam ka eestikeelseid) lühendeid ja seda mitte ainult omavahelises pool- või mitteametlikus suhtluses, vaid ka õppematerjalides, teadustekstides jne. Tekib küsimus: kui lühend on mittemotiveeritud, miks neid siis nii ohtralt kasutatakse? Kui sellist teksti satub lugema või sellist sõnumit kuulma erialakauge isik, on tema jaoks nii lühend kui selle taga olev termin mitteläbipaistev ehk mittemotiveeritud. Samas on lühend suhtlusosalistest erialainimesele – vähemalt oma kitsama valdkonna piires – sama motiveeritud kui termin. Erialainimene, kes ongi harjunud termini väljakirjutamise või -hääldamise asemel pruukima lühendit, seostab lühendit sama hõlpsalt, või veel hõlpsamini, selle taga oleva mõistega.

Niisiis võib erialal, kus igapäevasuhtluses kasutatakse nii rohkelt lühendeid nagu sõjanduses, olla lühend erialainimesele sama läbipaistev kui selle välja-

kirjutus terminina. Ohvitserid kinnitavad seda tõdemust³⁰. Nii täidavad lühendid ühekorraga kaht vastandlikuks peetavat termininõuet: lühidus ja läbipaistvus. Võib arvata, et sestap ongi sõjanduskeeles lühendite kasutamine sedavõrd produktiivne. Pilt võib küll olla teistsugune vähem tarvitataivate lühendite puhul või üksikeistest kaugemate alamvaldkondade vahel. Eraldi uuringut väärib küsimus, kas neil juhtudel on lühendi dekodeerimine kognitiivselt töömahukam.

Igal juhul on selge, et keelend, mis on ühele erialainimesele motiveeritud ehk läbipaistev, ei pruugi seda olla teisele. Ehkki lühendite sümbolväärtus on ilmsem kui terminite oma, kehtib öeldu mõlema puhul. Ühtlasi saab neist näidetest taas ilmsiks väljaõppetausta ja taustteadmiste otsustav roll, mille võtab kokku märksõna **ühine kood**. Erinevates keele- ja kultuuriruumides hariduse omandamine näibki olevat üks põhilistest teguritest, mis mõjutab erialakeelendite motiveerituse tajumist, ent ka mõistmist üldiselt.

Kokku võttes võib järeldada, et nii inglise keelest motiveerituse kui kujundliku motiveerituse mõistmist hõlbustava mõju kaalusid üles eeskätt keelevälised tegurid. Põhilised neist olid väljaõppetaust, mõistesüsteemi tundmine ja unustamisfaktor. Keelelistest teguritest mängisid rolli mõistepusad ja terminite eksitav motiveeritus, kujundlike terminite puhul ka kujundi tõlgendusruum ja tekkivad kõrvalseosed. Ometi näib keeleliste tegurite mõju ilmnevat esmajoones juhul, kui suhtlusosaliste kood on erinev.

Eelnenu taustal võib tunduda, et mitmed siinse uurimuse tulemused kalduvad toetama pigem klassikalise terminoloogiateooria seisukohti, mille järgi on tõhusaks erialasuhtluseks – vähemalt sõjanduses – tarvilik terminikorrastus ja mitmehäälsusest vaba erialasuhtlus. On's sõjanduskeeles siin tõesti eristaatus? Kas on tegemist valdkonnaga, mille toimimispõhimõtted vastavad enam klassikalisele lähenemisele ja mille kirjeldamisel-arendamisel on otstarbekam tugineda varasemale, klassikalisele terminikäsitusele? Sama küsimuseni jõudis artikkel [A1], mis käsitles ohvitseride tekstinäidetele ja aramusavaldustele tuginedes erinevate oskuskeelenähtuste rolli sõjanduskeeles. Meenutagem siinse uurimuse üht lähteteesidest: erialakeele arendamisel ei saa eirata kasutajate vajadusi ja seisukohti. Uurimusest, eriti artiklist [A1], selgus aga, et ohvitseride aramusavaldused kalduvad klassikalise teooria suunas. Ometi ei leia uuringutulemustest piisavat tuge need keeleuurijad ja -korraldajad, kes loodavad siit leida kinnitust klassikalise teooria otstarbekusele. On ilmne, et erialakeele toimimine on tunduvalt keerukam, kui seda eeldaks Wüsterile omistatav naiivteooria. Siin on hea näide eelnenud kujundlikkusekäsitlus.

Terminiomaduste mõjuga seoses tehtud järeldused kinnitavad eelmainitud seika, et iga termini juures annab terminiomaduste kombineerumine erinevaid tulemusi. Terminiomaduste esilepääs sõltub erinevatest keelesisestest ja -välisest asjaoludest, mistõttu ei võimalda uurimistulemused luua nende esilepääsu

---

³⁰ Näiteks mjr Kaido Kivistiku hinnangul „kaob väga lühendipõhises keskkonnas piir lühendi ja „päris termini“ vahel ja kasutaja jaoks ei ole enam tajutav, et suheldakse lühendites“. Tsitaat on pärit mjr Kivistikuga meilitsi peetud arutelust.

ennustavat valemit. Ometi saab tulemustest järeldada, et **esmane mõjutegur on** kujundlikult väljendudes **suhtlev inimmeel** ehk teisisõnu **suhtlusosalised ja nende koodide ühisosa**.

(3) Terminite üldine mõistetavus ning terminimõistmise seos vastanute parameetritega; oma-võõras-dilemma ja selle seos mõistetavusega; järel- dusi terminikorrastuse ja Kaitseväge väljaõppe seisukohast

Terminite **mõistetavuse analüüsist** selgus, et vastused paigutuvad normaalkaotuskõverale. On märkimisväärne, et keegi vastanutest ei saavutanud maksimumtulemust (punktiarvu 26–28). Sõjanduse ja eriti lahingutoiminguid kajastavate terminite kontekstis on eelduspärane, et alluv ülem peab mõistma termini taga olevat mõistet koos selle nüanssidega. Seegi tulemus toetab mujalgi tõestust leidnud asjaolu, et sõjanduse põhiterminitest arusaamisel esineb mõistmiserinevusi ka ala tippspetsialistide, sh õppejõude seas, kes tegelevad vastava valdkonnaga oma igapäevatöös. Käsitletava uurimuse tulemused annavad alust ka eelduseks, et indiviiditasandil võib terminite erineva tõlgendamise taga olla väljaõppesüsteemide erinevusele taandatav mõiste- ja/või terminisüsteemide erinevus. Teisisõnu: suhtlusosaliste erinev kood. Siinjuures ei pruugi mõistmiserinevus viidata ebakvaliteetsele haridusele või erialainimese ebapädevusele, vaid pigem haridust austade (või nn koolkondlikule³¹) erinevusele. Ometi võib selline olukord osutuda sõjanduses, eriti kriisisituatsioonis ja süsteemi kui terviku seisukohast, probleemiks. Nagu lubavad järeldada uurimistulemused, ei pruugita käsu tuumterminitest saada selle nüanssides aru nii, nagu käsuandja seda mõtles. Konfliktiolukorras võib kalliks maksma minna seegi, kui selliste terminite tõlgendamisele kulub rohkem aega. Sõjandusse ülekantuna nimetatakse taolist nähtust hõõrdumiseks ja sellest tuleb allpool veel juttu.

Kaitseväge väljaõppe seisukohast on seega oluline (1) leida (alam)valdkonnad, mille puhul on ühtne arusaam mõistesüsteemist elulise tähtsusega ning (2) panustada nende valdkondade välja- ja täiendusõppes sellest mõistesüsteemist ja mõistete-terminite vastavusest ühtse arusaama loomisele. Tõenäoliselt on saavutamatu olukord, et kõik erialainimesed hakkaks erialaterminitest nende nüanssides täpselt ühte moodi aru saama. Õeldu kehtib vähemalt juhul, kui tegu on erialadega, kus on rohkelt alamvaldkondi, mida iseloomustavad keerukad mõistesuhted ja vajadus tähistada nüansierinevusega mõisteid. Esiteks seab siin piiranguid mälumaht. Näiteks pole kuigi tõenäone, et kõik riigikaitsejad õpiks kogu vajaliku mõistesüsteemi ja mõistete terminivastavuse selle nüanssides n-ö ära. Tuleb meenutada, et Eesti riigikaitse põhineb reservarmeel, mistõttu on oluline, et káske mõistaks ka reservväelased ja ajateenijad. Teiseks ja eelnenuga

---

³¹ Koolkondlike erinevuste all pean silmas kogumit erinevatest, üksteisest raskesti eristatavatest faktoritest, nagu väljaõppetaust, isiklik keeletaju (sh individuaalsed kõrvalseosed) ja üldised (keele)ideoloogilised-maailmavaatelised tõekspidamised (nt võõrsõnade taunimine või mittetaunimine, keeleuuenduslikud hoiakud vs. konservatiivsus ja tuginemine laenuandvale keelele).

seoses tuleb arvestada suhtlusosalistest tingitud mõjuga, sh subjektiivse keeletaju ja maailma kategoriseerimise eripäradega. Seni, kuni suhtlusosalised on inimesed, ei saa inimfaktori mõju kõrvaldada. Iseasi on, kas mõistmis-erinevused pääsevad sedavõrd esile ja ilmnevad piisavalt otsustavates kohtades selleks, et tekiks mõistmistõrge või -raskus.

Vastanute parameetrite analüüsi põhjal võib eeldada, et mõistmist toetab nii sõjaväelise kõrghariduse esimese kui ka teise astme (KVÜÕA põhi- ja kesk-astmekursuse) läbimine. Ootuspäraselt andis sama tulemuse ka BDCOLi läbimine. Viimast käsitleb formaalharidussüsteem küll täiendusõppena, kuid see annab sõjaväelises väljaõppesüsteemis ohvitserihariduse kolmanda ja nüüdseks ka neljanda astme³². Kuna BDCOLi õppekeel on inglise keel, kinnitavad siinse töö tulemused mõistesüsteemi tundmise ja väljaõppe olulisust terminimõistmisel. Väitekirja üks tähelepanuväärseid järeldusi ongi asjaolu, et mõistmist toetab süvitsi minev erialane haridus ka juhul, kui haridus on omandatud võõrkeeles. Kolledži läbinute vastustest selgus, et nende jaoks olid omakeelsed vasted sageli uued, ja tunnistati, et nendega pole enne palju kokkupuudet olnud. See on ka loogiline, sest ajal, mil sellele juhtimistasandile jõudnud ohvitserid läbisid ohvitserihariduse esimest ja teist astet, polnud paljusid praegu käibel olevaid, sh töösse kaasatud termineid veel olemas. Samuti oli paljude mõistete tähistamiseks käibel teistsugune vaste või siis mitu erinevat vastet ning on muudetud termine osutust. Lisaks on oluline märkida, et suur osa BDCOLi läbinutest ei puutu oma ametikohal uuringusse kaasatud mõistevaldkonnaga igapäevaselt kokku. Seetõttu võinuks oletada, et siia gruppi kuulunutel avalduvad suuremad lüngad nii keele- kui ka mõistetasandil. Ometi näitasid tulemused muud.

Niisiis saab eelmisest lõigust – lisaks süvitsi mineva erialase hariduse mõju olulisusele – teha veel vähemalt ühe märkimist väärt järelduse. Eeskätt seab see kahtluse ikka ja jälle nii sõjandusringkondades kui väljaspool sõjandust esile kerkiva seisukoha, et eestikeelsed terminid ei võimalda mõistete nii hästi edastada kui inglise omad. Tulemused viitavad pigem sellele, et **suhtlus-tõhususe seisukohast ei ole esmane see, millises keeles erialast teavet vahendada**. Määrav on mõistesüsteemi tundmine ja eeskätt sellest võimalikult sarnase arusaama omamine – teisisõnu **võimalikult sarnase koodi jagamine**. Erineva koodi juhtum on ka nt mitmeriigioperatsioonide kontekstis mõeldav olukord, kui kaitseliitlane, kes ei tunne ingliskeelseid termineid, ei saa seepärast käsust aru, et termin või kogu käsk on inglise keeles. Ehk siis, laenates ühe erudeeritud ohvitseri, praeguse KVÜÕA ülema kolonnel Mõtsa traditsioonilist sõnakasutust, mis on täiel määral kooskõlas siinse töö tulemustega: „See **[arusaamine] on väljaõppe küsimus!**“ Arutelu teemal, kas erialasuhtlus peaks toimuma ema- või mõnes muus keeles, kuulub sellest vaatepunktist hoopis teise, sõjanduskeeli

---

³² Ohvitserihariduse neljandat astet hakati BDCOLis andma mõni aasta tagasi, artikli [A4] kirjutamise ajal polnud siinse töö autor sellest teadlik.

strateegiatasandi valdkonda. See on *otsus*, kas omakeelne erialasuhtlus, sh omakeelne ohvitseriharidus, on väärtus, mida on vaja säilitada.

Kõrvalepõikena olgu öeldud, et eesti oskuskeelekorralduses on **oma-võõras-dilemmat** kaldutud seostama just mõttetäpsuse ja mõistetavusega. Nagu selgus artikli [A1] näidetest, on ka ohvitserid oma-võõra küsimuses varmad arvamusi avaldama. Ent kui oskuskeelekorralduses ollakse üsna üheselt seisukohal, et omaterminid on mõistetavamad ja mõttetäpsemad, siis ohvitseride seas eristub kaks koolkonda. Siinjuures on huvitav asjaolu, et erinevalt oskuskeelekorralduse põhiparadigmast ei otsi omasõnade pooldajatest ohvitserid üldjuhul tuge täpsus- ja mõistetavusnõudest. Selle asemel rõhutatakse, et „[e]estikeelne sõnavara tagab kaitsejõududele aga muuhulgas ka kandvama arenguplatvormi oma sõjateaduseks, sest see viimane ei ole seotud ainuüksi sõjaväevormi kandjatega. Just laiapindse riigikaitse eesmäärke täitvalt tuleb avada end rohkem kaasmaalastele tsiviilsektoris, et teadmisi jagada” (Mõts 2014: 8). Siinse uurimuse tulemuste taustal näib see avaldus ausam, sest omakeelsuse ja seeläbi rahvusluse jaatust ei peideta teiste argumentide taha. Võõrsõna pidamine *a priori* mittemotiveerituks, nagu seda on kaldutud tegema (oskus)keelekorralduses (vt nt Saari 1981: 207), ja omaterminite sõltumatus „rahvusvaheliste sõnade kirjast ajaloost, homonüümiast, polüseemiast ja korraldamatusest“ (samas, lk 209–210) näib olevat kui mitte illusoorne, siis vähemalt elukauge. Sama elukauge on eeldada, et võõrsõna iseenesest on läbipaistvam või et võõrsõnalise termini kasutamine suudaks tagada mõistetavust – eriti veel juhul, kui võõrsõna tarvitatakse selle täpsele osutusele mõtlemata või lähtudes sotsiaalsetest kaalutlustest (nt prestiižsus).

Seega näib terminiloomes ja -korrastuses seisukohast olevat **otstarbekas hoida lahus termini mõistetavust ja terminikuju oma- või võõrsõnalisust ning teadvustada, et need ei tingi vastastikku teineteist.**

Ilmselt mõjutavad erialakeelt üldkeelest enamgi erinevad keele- ja kultuuri-ruumid, mistõttu kannavad ka omasõnalised terminid rohkem või vähem varjatult kaasas termini kujunemislugu või mõistemuutuste aimust. Nagu termini osutuse teadmine või vastava ühisarusaama olemasolu, sõltub ka termini tähenduskihtide ja mõistemuutuste tajumine väljaõppetaustast. Siit tuleneb üks uurin-gust selgunud paradokse. Ühelt poolt kinnitas statistiline analüüs väljaõppe-tausta (KVÜÕA põhi- ja keskastmekursuse ning BDCOLi läbimise) toetavat mõju terminimõistmisele. Teisalt on avatud küsimustele antud vastustest ja ter-minimõistmise kommentaaridest järeldatav, et väljaõppetausta ja teenistuskoge-muse eriilmelisus võib terminimõistmist raskendada. Seda oletust kinnitab kaudselt seik, et statistiliselt kinnitust ei leidnud ei aastme ega teenistuskoge-muse seos mõistmisega. Võiks arvata, et pikema teenistuskogemusega ohvit-serid orienteeruvad mõiste- ja sedamööda ka terminisüsteemis paremini, kuid andmeanalüüs seda ei kinnitanud. Väljaõppetausta eriilmelisuse mõju pääsebki esile eeskätt vanemohvitseride puhul, kel pole hiljutises teenistuses olnud vald-konnaga tihedamat kokkupuudet, või siis ka juhul, kui valdkonna uuendustega ei ole end (piisavalt) kurssi viidud. Ilmselt mõjutas see asjaolu ka uuringu ajal

Kaitsevæe peastaabis teeninud vanemohvitseride terminimõistmist. Mäletatavasti ilmnes uuringust peastaabi ohvitseride ja KVÜÕAs teenivate ohvitseride mõistmise vahel statistiliselt oluline erinevus, kusjuures viimasel oli vastav näitaja statistiliselt olulisel määral kõrgem. Kõrgematel, staabiohvitseride ametikohtadel teenides võib kokkupuude lahingutoiminguid tähistavate terminitega olla napp. Juhul kui mõiste kohta on olnud kasutusel erinevaid tähistajaid ja/või on mõistepiire aja jooksul muudetud, võib terminist n-ö läbi kumada erinevaid kultuurikihte. Selgub, et taoline palimpsestiefekt ongi mõistepusade tekke põhitegureid. Palimpsestiefektile viitavad kommentaarid, nagu „see termin on alati tähendanud ...“, „termin tekitab mõistmisraskust, kuna see tähendab ju hoopis ...“ või „kui siin [termini *raskuspunkt* all] on mõeldud main efforti, siis sain aru“. Niisiis ei pruugi pikaajaline teenistuskogemus terminimõistmisele kaasa aidata ja võib tekitada kõhklosti termini osutuse suhtes.

Seega: keelend ei ole mittemotiveeritud pelgalt seepärast, et ta on oma või võõras – küsimus on suhtlusosalistes ja nende taustteadmistes. Nagu eespool tõdetud, on sõjanduskaugele inimesele tõenäoliselt mittemotiveeritud suur osa sõjanduse põhiterminitest – nagu sõjaväelasele filoloogiaterminid. Terminiloomes on mõistagi hea hoida silme ees ideaali ja püüda leida sellist terminit, „mis paremini välistab mitmetimõistetavuse. Või veel lihtsamalt ütelda: millel on üks, selge tähendus“ (Saari 2004: 162). Kummatigi ei tohiks terminoloogid ja (oskus)keelekorraldajad panustada uskumusele (*sic!*), et nad leiavad mõiste tähistamiseks „ühe, selge tähendusega termini“ – vähemalt mitte aladel, mille mõistesüsteem on sedavõrd komplitseeritud nagu sõjanduses. Ja isegi juhul, kui on erialasid, mille mõistesüsteem on lihtsam, näib olevat elukauge eeldada, et *termin kui sõnavorm* välistaks mitmetimõistetavuse või et sõnal kui sellisel oleks kõigi keelekasutajate jaoks „üks, selge tähendus“. **Küsimus pole mitte sõnades, vaid ühistes teadmistes ja kokkulepetes – niisiis koodis ja selle ühisosas.**

(4) Ühtse mõistmise võimalikkus, kognitiivne töömahukus ja hõõrdumiseffekt; isiklikud terminieelistused ja nende seos mõistmisega; väljaõppe roll terminikasutuse ühtlustajana ja erialainimeste roll terminiarenduses

Erialakeele seisukohalt on üks olulisi järeldusi niisiis seik, et mõiste ja selle nüansside eristamine teenib suhtlustõhususe huve ikkagi siis, kui sõnumi saaja mõistab, miks saatja valis just sellise vormi (Ramscar, Baayen 2013). Teisisõnu: **mõistmine eeldab tagamaade mõistmist ehk koodide ühisosa**. Uurimistulemused lubavad järeldada, et sõnumi vastuvõtja ei pruugi aru saada saatja taotlusest anda edasi või tõsta esile mõiste üht nüanssi või eristada kaht (või enam) lähimõistet. Suhtluskanali n-ö teisele otsale pole uuematest terminoloogia-teooriatest lähtuvad käsitlused seni kuigivõrd tähelepanu pööranud. Ometi on just erialakeel valdkond, kus eeldatakse, et sõnum jõuab selle saajani täpselt nii ja neid mõistenüansse kandes, mida saatja esile tõsta tahtis. Sõjanduse kontekstis – kuid julgen järeldada, et mitte ainult – lisandub nõue, et sõnumi

tõlgendamine peaks selle saajalt nõudma võimalikult vähe kognitiivset pingutust. Siit johtub oluline erinevus ilukirjanduskeelest, kus erinevate tõlgendusvõimaluste genereerimine ja kognitiivne töömahukus ongi sageli eesmärk omaette. Sama arvamusalaldus esineb Kaitsevõe ühes olulisimas, maavõe lahingutegevuse aluste väljaõppematerjalis: „Et mitte aega kaotada, peavad sõjaväelased mõistma ruumi osi, taktikalisi tegevusi ja nende eesmarke üheselt. Nii „ei kulutata minuteid, et selgitada üksteisele „oma” terminite tähendusi.“ (KV MLA 2010: 83) Viimane tsitaat võtab hästi kokku väljaõppe võtmerolli mõistesüsteemi ja ühise koodi omandamisel.

Sõjanduses on kasutusel termin *hõõrdumine*³³, mis sobib iseloomustama ka suhtlusega seotud mis tahes lühiseid, sh terminikasutusest johtuvaid väärmõistmisi. Maavõe lahingutegevuste alustes sedastatakse, et hõõrdumist tekitavad muuseas ka kommunikatsiooniprobleemid, mis võivad sidetehnoloogiliste probleemide kõrval tuleneda just terminikasutusest (KV MLA 2010: lk 57). Kuigi hõõrdumist soodustavaid tegureid on õppematerjali autori hinnangul võimalik väljaõppe abil vähendada, ei ole neid täielikult kõrvaldada võimalik. Tähelepanuväärne on siinjuures seik, et viidatud õppematerjali autor on sõjandus-, mitte keele- või kommunikatsioonispetsialistist – nimelt ühtib see täpselt Ramscari ja Baayeni (2013) seisukohtadega.

Kognitiivse töömahukuse ja kummastusefekti³⁴ tekkega ongi vähemalt osaliselt seletatav sõjandusterminoloogia tõhususe uuringust, mida kajastab artikkel [A4], ilmnenu seik, et erialainimesed peavad uudiskeelendeid häirivaks ja mõistmisraskusi tekitavaks. Uuringusse kaasatud uudiskeelendite analüüsil leidis kinnitust, et uudiskeelendeid mõistetakse statistiliselt olulisel määral halvemini kui mitteuudiskeelendeid. Kuigi kognitiivse töömahukuse mõõtmine eeldab omaette uuringut, on loogiline eeldada, et see saab ilmsiks eeskätt siis, kui terminit ei ole varem kuuldud, või juhul, kui selle täpsema osutuse üle pole olnud tarvidust mõelda. Nii kerkib keelendi (esma)kuulmisel ja seeläbi kogu sõnumi töötlemisel esiplaanile keele poeetiline, mitte kommunikatiivne funktsioon, nagu on erialakeeles ja -suhtluses eelduspärane. Sel moel, keerustades või pikendades sõnumi töötlemist, nihkub sõnumi sisu (mõiste ja mõtte) asemel fookusse vorm.

Vormi esiplaanile nihkumine mõiste asemel ja uudse termini häirivus peegelduvad irooniasugemetega vastustest (*nihustama*: „Ilus sõna – võin oletada, et

---

³³ Hõõrdumise (*friction*) mõiste on sõjandusse toonud Preisi sõjandusteoreetik Carl von Clausewitz (1780–1831), kelle järgi hõlmab see kõiki nähtusi, mis nurjavad tegevuse, muudavad lihtsa raskeks ja raske näiliselt võimatuks (Clausewitz 1993: 138). Hõõrdumine eristab tegelikku sõjapidamist plaanidel ja paberil toimuvast ning üks selle tekkepõhjusi on ebaselge info (samal, lk 119).

³⁴ Kummastamisteooria alusepanija Viktor Šklovski (1993: 55, 67) järgi on ilukirjanduskeele peamisi ülesandeid viia inimesta välja rutiinist ehk tekitada võõristusefekti (“kutsuda esile objekti eriline tajumus”). See leiab aset peamiselt taju pidurdamise ja pikendamise abil, mis läbi tõuseb tähelepanu keskmesse vahendaja ehk keele ise. Šklovskilik kummastamisteooria haakub tema eelkäija Roman Jakobsoni teooriaga ja on viimase edasiarendus, kummastusefekti mõiste omakorda keele poeetilise funktsiooniga (vt nt Jakobson 1960: 354, 356–357).

segada äkki“; *naastama*: „Ilmselt naastu lööma“; *karpima*: „Kas tähendab sisse piiramist või on seotud mingi muu karbi sisese toiminguga, näiteks karbis mõtlemisega“). Lisatud kommentaaridest on irooniavine mõnikord adutav ka siis, kui teatakse termini taga olevat mõistet või kui viimane on suudetud konteksti põhjal tuvastada. Näiteks on *karpima* hägusaks loetud vastusele lisatud kommentaar: „Ei ole vist väga seotud karbiga“, terminile *nihustama*: “Kas nihu ajama või nihu minema?☺“. Vastused viitavad sellele, et keelendi uudsus ja võõrus on sõnumi vastuvõtmisel tekitanud kummastusefekti. Kummastusefekti tekitamine lähendab uudist termineid ilukirjanduskeele ega teeni – kuni uudsuse kadumiseni ja omaksvõtuni – erialasuhtluse tõhususe huve.

Väitekirjas kajastust leidnud uuringust selgus, et eriti adutavaks saab kummastusefekt kui teatav semantiline pinge juhul, kui kasutaja jaoks uudne või harjumuspäratu termin on lisaks ka kujundlik. Eelnenud lõigus tsiteeritud irooniasugemetega vastused peegeldavadki kujukalt semantilise pinget. Selline kujundlik termin genereerib vastuvõtja meeles erinevaid kujutluspilte ja tähendusi, mille põhjus on Jonathan Charteris-Blacki (2005: 14–15) järgi just erinev kogemuslik taust. Nimetatud tähelepanekut kinnitab ka sinne uuring.

Vastupidi ilukirjanduskeelele, kus võõristusefekti tekitamine ja tajutav pikendamine on omaette eesmärk, on erialakeeles keskne keele osutav funktsioon: mõttesisu ja selle üksühene edastamine võimalikult täpselt ja viisil, mis nõuaks suhtlusosalistelt vähimat võimalikku pingutust. Ometi võib kummastamisteooriast olla erialakeele kontekstis kasu. Näiteks aitab see seletada erialainimeste tõrksust uudist terminite suhtes ja seda, miks sõjanduskeele praeguses arengufaasis on paljud erialasuhtluses ettetulevad vaidlused keskendunud suhtluse metakeelelisele küljele. Hea näide on siin Kaitsevääe õppused, mille järel olen kuulnud seal kasutatud uudist terminite suhtes emotsionaalseid ja poleemilisi seisukohavõtte. Osa selliseid kriitikaobjektiks olevaid uudist termineid võivad muutuda mitteuudseks ja juurduda, teist osa ei võetagi omaks. Seda, milline termin juurdub ja milline mitte, on aga raske, kui mitte võimatu prognoosida. Ei oma ala asjatundjad ega ammugi siis kõrvalseisjad suuda seda ennustada, kuna võimatu on ette näha, milline tegur hakkab konkreetse keelendi puhul kesket rolli mängima.

Erinevalt konservatiivsemates erialaringkondades levinud arvamusest pole erialakeele arendamisel kindlasti otstarbekas järeldada, et uudiskeelendite kasutuselevõttu tuleks või üldse saaks vältida – juba seetõttu, et uudiskeelendite lisandumise tingib erialase mõtte areng ja uute mõistete lisandumine. Pigem viitab öeldu vajadusele olla kursis kasutusel olnud või kasutusel olevate väljendusvahenditega, samuti keeles kätkevate võimalustega. Sõjanduses eeldab see lisaks heale erialatundmisele ka kursisolekut 20. sajandi esimesel poolel, eeskätt just 1920ndate lõpul ja 1930ndatel, kasutatud terminitega. Kuna nõukogude ajal katkes eesti sõjanduskeele areng (Kolga 2006; Kask 1997: 44), tekkis lünk ka juba olemasoleva keelepärandi edasiandmises. Kuigi on valdkondi, kus lisaks

keele muutumisele³⁵ on erialase mõtte areng vahepeal tinginud mõiste (nüansi)-muutuse, passib osa tollastest terminitest ka praegusesse sõjanduskeelde. Näiteks lahingutoimingut märkiva ingliseläenulise termini *kanaliseerima* asemel meeldiks omasõnade pooldajatele kindlasti enam toona kasutusel olnud *lehterdama*, *maskeerimise* asemel *sarnastamine* jne. Ometi: kuna võõrsõnalised terminid on kasutajate seas juba piisavalt juurdunud, ei ole ilmselt enam otsustarbekas praeguseks võõraid keelekujusid juurutama hakata. Sõjandusterminoloogia tõhususe uuringu andmeanalüüs kinnitas, et erinevate terminivariantide kasutamine (sünonüümsed, sh mittestandardijärgsed variandid) võib – vähemalt sõjanduses – tekitada mõistmisraskusi.

Mis puutub uue sõnakuju meeldivusse, siis lubavad vestlused erialainimestega nii loengutes-seminarides, terminikomisjonis kui termininõustamisel järeldada, et ilmselt ei saabu kunagi olukorda, kus kõik erialakeele kasutajad oleks uue terminikujuga rahul. Seda ei saagi olla juba ainuüksi põhjusel, et uus keelend on leviku algfaasis ikka harjumuspäratu ja tekitab kummastusefekti. Selle ühe avaldumisvormina on käsitatavad (kõrval)seosed, mida üks ja sama keelend võib erinevatel inimestel tekitada. Näiteks on ingliskeelse termini *engagement* vastena pakutud *kokkupõrget*, millega on tahetud asendada kaitseväelaste seas juurdunud terminit *kontakt*. Uuendus on aga tekitanud vastuseisu, kuna selle puhul on peetud häirivaks seostumist liiklusavariiga. Lisaks võib üht inimest tekkiv seos häirida, teist mitte.

Tähelepanuväärne on, et andmeanalüüsis ei leidnud kinnitust **terminite häirivuse ja mõistmisraskuse seos terminite (standardijärgse) mõistmisega**. Õeldu toetab neid terminikäsitusi, kus on arvatud, et erialainimesed küll toovad terminikasutusest tingitud mõistmisraskuste näiteid, kuid viimased on pigem konstrueeritud ega põhine reaalelul (vt nt Tavast 2012: 228–229). Teiseks võib uuringutulemuste põhjal oletada, et mõistmisraskuste näited on eeskätt näited terminite isikliku mittemeeldimise kohta, mis tuleneb valdavalt vääraseoste tekkest ja individuaalsest keeletajust. Hea näide on siinkohal sissejuhatavas peatükis toodud tekstinäide termini *ülema kavatsus* (*commander's intent*) kohta, kus oma ala tippspetsialist argumenteerib oma keeletajule tuginedes terminikuju *ülema tahe* kasuks (*kavatsus* kui juhutuju, *tahe* kui midagi kindlat ja kategoorilist). Terminikomisjonis sai siiski umbes aasta hiljem langetatud teistsugune otsus. Siinkirjutaja mäletamist mööda oli toona argument see, et *tahe* sisaldab liialt subjektiivsust ja viitab autoritaarsusele, *kavatsus* on midagi ratsionaalsemat. Niisiis põhines ka komisjoni otsus komisjoniliikmete keeletajul, mis polnud kindlasti mitte vähem subjektiivne. Samas on selge, et terminiotsuseid tehes pole subjektiivsust võimalik vältida.

³⁵ Suur osa varasemaid terminikujusid mõjuvad keele muutumise tagajärjel tänapäeval siiski võõrikult. Näiteks olen 19. sajandi esimese veerandi sõjandussõnastikest, määrustikest ja eeskirjadest noppinud välja selliseid termineid nagu *osade kõvendamine* (vrd *tänapäevaste tugevdamine*), *demonstratiivsed ettevõtted* (vrd *jõunäitamine*, (*jõu*)*demonstratsioon*), *mittetegelik teenistus* (vrd *reservteenistus*), *kiirestiliikuvad varuosad* (vrd *mehhaniseeritud reservüksused*).

Ometi on selge, et erialakeele loomine ja korrastamine on mõeldamatu, eirates erialainimeste seisukohti – juba seetõttu, et nii kulub suur hulk aega-energiat selgitustööle ja vastupanu ületamisele. Siin on taas koht, kus sõjanduses on huvitav olukord. Nimelt võivad praegused väljaõppega tegelevad ohvitserid küll olla uute terminite suhtes vastakalt meelestatud, kuid üha enam kasutatakse tundides, õppekavades, õppematerjalides uusi, terminikomisjonis heakskiidetud termineid. Teadupärast toimub kõige tõhusam terminikasutuse ühtlustamine aga just õppetöö käigus. Niisiis omandavad praegused õppurid oma teadmised suuresti juba ühtlustatud terminoloogialegi tuginedes – vähemalt mis puudutab taktikatasandi põhitervineid. Seega ei teki vähemalt põhikursuse õppuritel üldjuhul küsimust, kas nt inglise termini *block* vasteks sobib ikka *seiskama* või oleks parem *blokeerima* või *riivistama* või *sulustama* või üldse midagi muud. Või kas *karpima* tähendab, et vastane tuleb hävitada (< *karpi* ~ *kasti lööma*; standardist lähtudes väärtõlgendus), või hoopis, et vastasel ei tohi lasta alalt välja liikuda (standardijärgne tõlgendus). Veidi teistsugune olukord on veel praegugi keskastmekursusel. Ajal, mil keskastmekursuse õppurid läbisid põhikursust ja suuresti ka sellele järgnenud teenistuse jooksul, on kasutatud erinevaid terminikujusid, sh ingliskeelseid.

Kui siinjuures veel korraks põigata suhtlustõhususe ja emakeelsuse seose või seose puudumise juurde, siis näib olevat ometi üks valdkond, kus nende seos siiski ilmsiks saab. See valdkond ongi terminiarendus. Kui omakeelse termini-vara arendamisse ei panustata, siis leiamegi end ühtäkki olukorras, kus oma keel ei näi erialasuhtluseks funktsionaalne. Siin ongi otsustuskoht: kas tahame säilitada võimalust kõnelda võimalikult paljudel erialadel emakeeles või pole see nii suur väärtus, et sellesse – väheste ressursside tingimustes, aga ressursse on alati vähe – panustada. Ilmselgelt on võimalikud mõlemad variandid. Ka on selge, et otsustades neist jaatava kasuks, peab initsiatiiv tulema erialainimestelt. Parafraseerides kolonel Mõtsa: ei piisa „särsaka filoloogi“ pealehakkamisest ja missioonitundest, kui erialainimesed ise ei pea omakeelset terminivara, selle loomist ja alalhoidmist vajalikuks.

Seoses üle-eelmise lõigu algusega olgu siinkohal veel kord rõhutatud väitekirja üht olulist teesi: **terminiarendus on mõeldamatu tiheda koostöö ja lävimiseta erialainimestega, nende arusaamu ja mõistestusviisi tundmata.** Vajadus arvestada erialainimeste seisukohti ei tähenda kindlasti, et dialoog terminoloogi või keeleinimestega ei oleks vajalik – vastupidi. Kogu siinkirjutaja tegutsemisaeg kaitseväes, sõjandusterminoloogia komisjonis ja nüüdseks ka sõjandusterminoloogia töörühma juhina kinnitab, et just ühistegevuses saadakse parimad tulemused. Erialase aspekti rõhutamisel tahan tuua vajadust olla dialoogis erialainimestega, mitte lähtuda jäigast tohib-ei-tohi- või ÕS-lubab-ei-luba-põhimõttest. Nagu eespool öeldud: terminoloogi töö algab sealt, kus lõppevad mustvalged lahendused ja algavad erialainimeste erimeelsused. Siit edasi on vaja motiveeritud erialainimeste kehamit ehk võrku, mis koosneks erinevate väe- ja relvaliikide jt asjaomaste valdkondade esindajatest ning kuhu oleks kaasatud ka terminoloog. Ehk nagu Jaan Kross on öelnud: „Rikkaimad sadamad asuvad jõgede suudmeis.“

4. KOKKUVÕTE

Siinse väitekirja fookuses oli erialakeele tõhusus. Erialakeele tõhususe määramisel lähtusin eeldusest, et tõhusus on hea erialakeele põhilisi defineerivaid tunnuseid. Tõhusat erialakeelt iseloomustab keele kommunikatiivse funktsiooni domineerimine teiste funktsioonide üle. Tõhus erialasuhtlus on seega selline erialasuhtlus, mille puhul sõnumi saatja saavutab oma kõneteoga suhtluseesmärgi nii, et saatjal ja vastuvõtjal on selleks vaja võimalikult vähest kognitiivset pingutust. Väitekirja aluseks olevad artiklid otsisidki vastust küsimusele, millele on alates terminoloogia kui teadusala sünnist vastust otsitud: milline on tõhus erialakeel?

Väitekirja probleemipüstitus tulenes siinkirjutaja praeguseks ligi 13-aastasest töökogemusest kaitseväes. Tähelepanekud erialainimestest ohvitseride (oskus-) keelevaadete, terminihinnangute ja -valikute, sõjandusterminoloogia arendamise ja standardimisvajaduse kohta näisid pakkuvat viljakat uurimispinnast ja -ainest. Veel intrigeerivamaks muutub teema terminoloogia kahe vastanduva (või vastandlikuna käsitatava) peavoolu, klassikalise ja tänapäevase, sotsiokognitiivse terminiteooria taustal. Pinget lisab asjaolu, et erialastes (tõlke)tekstides tehtud terminiootsused, keelesoovitused ja -hinnangud peegeldavad paljus klassikalist paradigmat. Klassikaline lähenemine taunib igasugust terminoloogilist varieerumist või siis aktsepteerib seda mööndustega. Samuti eeldab see selgeid ja üheseid piire mõistete vahel, preskriptiivsust ning erialakeele standardimist. Ilmnes, et ohvitseride (oskus)keelevaated ühtivad suures osas klassikalise terminiteooriaga, ent kalduvad kohati isegi suuremasse konservatiivsusse. Üldine oli arvamus, et sõjandusterminoloogia arendamise eesmärk peaks olema kohustuslikult järgitava standardi loomine ja igasuguse varieerumise kõrvaldamine.

Üks aspekte, kus klassikalise ja sotsiokognitiivse koolkonna vaheline pingeväli ilmekalt esile tuleb, on suhtumine erialakeele kujundlikkusse. Kuigi terminiteoreetilistes käsitlustes on praeguseks üldlevinud kognitivistlikud seisukohad ja tähtsustatakse kujundit kui tunnetusvahendit, on (oskus)keelekorralduse praktikas ja vastavates keelekäsitlustes suhtumine siiani pigem kõhklev-tõrjuv. Väitekirja tulemustes selgus, et erialainimestest ohvitseride esmane valik on tihti just kujundliku taustaga termin. Sellised terminid matkivad nii mõnigi kord laenuandvat keelt, mistõttu on neid keelekorralduses kalduvus pidada teise keele matkimiseks ehk nn toorlaenudeks. Ometi napib mõlema koolkonna pooldajate seas uuringuid, mis lähevad kaugemale introspektsioonist. Tõsiseltvõetavaid järeldusi terminite mõistetavuse ja erialakeele tõhususe kohta on keerukas teha ka tekstianalüüsi abil. Selleks et uurida terminimõistmist ja oskuskeelenähtuste mõju sellele, on vaja hankida empiirilisi andmeid. Tuleb uurida, kuidas mõistavad termineid erialainimesed ise, ja kasutada selleks reaalseid või reaalsuslähedasi suhtlussituatsioone.

Kõigest eelöeldust johtub mitmeid põhimõttelisi küsimusi, millele vastuse otsimine aitab valgustada erialakeele toimemehhanisme ning annab eeldatavasti

väärtuslikku teavet (oskus)keelekorraldajatele ja terminitööga kokkupuutujatele. Näiteks: kas sõjanduskeelel on teiste oskuskeelte seas eristaatus? Kas sotsio-kognitiivse terminiteooria rakendumisalal on piirid ja kas mingites erialakeele valdkondades on otstarbekam lähtuda klassikalisest terminiteooriast? Nendele küsimustele vastamine eeldab tausta uurimist ja reaalsete või reaalsuslähedaste suhtlussituatsioonide kohta andmete kogumist.

Väitekirja aluseks on neli artiklit, mis on ilmunud aastatel 2012–2017. Neist esimene, artikkel [A1], uurib eesti ohvitseride oskuskeelevaateid (ilmunud 2012), artikkel [A2] kujundlikkuse rolli erialakeeles (2013), artikkel [A3] mõistete eristamist ja eristamisvajadust, terminoloogilist varieerumist ning nende tagamaid (2014). Neljas ja viimane käsitlus [A4] moodustab väitekirja keskme ning annab ülevaate sõjandusterminoloogia tõhususe uuringust ja selle tulemustest (2017). Tegu on loogilise jätkuga eelnenud kolmele uurimusele, kus otsisin vastust küsimusele, kuidas mõjutab terminivalik, sh terminite varieerumine, mõistmist ja seeläbi erialasuhtlust. Vaatlesin, kas ja kuivõrd erinevalt ohvitserid sõjandustermineid mõistavad, ning küsisin mõistmiserinevuste tagamaade ja seoste kohta ohvitseride sotsiaalsete parameetrite ja terminiomadustega. Esimesed kolm kirjatööd põhinevad kvalitatiivsel uurimismeetodil ja neist johtuvad neljanda hüpoteesid. Viimases kontrollisin esimeste järeldusi ja seisukohavõtte kvantitatiivsete meetoditega.

Kolmes esimeses artiklis moodustasid uuritava materjali Kaitseväe Ühendatud Õppeasutuste (KVÜÕA) magistrkursuse õppuritest ohvitseride terminoloogiateemalised magistritööd ja magistrkursuse ohvitseride esseed, mis olid kirjutatud terminiõpetuse aineosas, samuti Kaitseväe väljaõppematerjalid. Kõik käsitlusse kaasatud tööd kaitsti maaväe relvaliikides: jalavägi (2007), logistika (2009), pioneerindus (2010 ja 2011), artiklis [A4] ka õhukaitse (2013). Esseed pärinevad 1.–6. magistrkursuse õppurite sulest (aastatest 2007–2011). Viimases artiklis käsitletud uuring põhines kolme lahingustsenaariumi sisaldaval küsimustikul. Küsimustiku koostamisel ja küsimuste sõnastamisel olid märksõnadeks *reaalsete (lahingu)olude matkimine* ja *probleemikeskus*. Stsenaariumid tuginesid väljaõppes kasutatavatele taktikalistele otsustusmängudele ja lahingukäskudele, matkides neis sisalduvate terminite varieeruvust ja sisaldades samu konstruktsioone. Probleemikeskus (vastandina terminikesksusele) tähendab, et küsimustele vastamine eeldas tegevuse, selle oodatava tulemuse või mõju kirjeldamist.

Uuringu valimi moodustasid Kaitseväe maaväeohvitserid (164). Esindatud olid Kaitseväe erinevad struktuuriüksused ja kõik maaväe relvaliigid. Üks olulisi valimikoostepõhimõtteid oli ohvitseride erinev väljaõppetaust ja teenistuskogemus, mistõttu ei kaasatud valimisse praeguseid põhikursuse ehk bakalaureusetaseme õppureid. Terminivalimi moodustas 14 terminit, mille mõistesisu valdamine on eelduspärane kõigis maaväe relvaliikides, kuid mille puhul lubavad vaatlustulemused ja eelnenud käsitlused oletada mõistmiskeskuste teket. Nende väljaselgitamisel tuginesin Eesti kõigist jalaväe väljaõppega tegelevatest väeosadest kogutud väljaõppematerjalidele, enda varasematele uurimistulemustele ja juhendatud magistritöödele. Andmetöötlemises kasutasin topelt-

kodeerimist: nii küsitlustulemuste kui vastanute andmete kodeerimisel, samuti vastuste tõlgendamisel olid abiks valdkonna spetsialistidest ohvitserid.

Nagu eespool mainitud, oli uurimuse üks lähteteese, et nii erialakeele uurimiseks kui ka omakeelse terminivara kujundamiseks ja loomiseks tuleb tunda erialainimeste mõistestusviisi ja vaateid (oskus)keelele. Nende väljaselgitamisele keskendus esmajoones artikkel [A1], ent kõrvalsihiks oli see ka artiklites [A2] ja [A3]. Ühes KVÜÖA magistrikursuse essee on Kaitsevæe terminikasutuse ja vastavate arvamuste iseloomustamisel kasutatud Krõlovi valmi analoogiat: võrdlust luige, haugi ja vähiga, “kes vankri vedamisega jänni jäid, kuna puudus üksmeel ja teineteise mõistmine“. Uurimusest selgus, et terminikasutuse ja konkreetsete terminite tasandil on ohvitseride seas tõepoolest olulisi lahk-meelsusi. Kas lähtuda inglise keelest ja kasutada võõrsõnalisi, mugandatud terminikujusid, luua ja kasutada eestikeelseid, omasõnalisi termineid või minna üldse üle inglise keelele? Näiteks: kas ingliskeelse termini *fix* vastena tuleks eesti keeles kasutada *siduma* või *fikseerima* või rääkida ka eesti keeles *fix*’ist. Terminivariantide sobivust-sobimatust põhjendatakse sageli sõnadega, et termin „ei anna hästi asja sisu edasi“ või et termin „tähendab ju hoopis ...“ ja on eksitav (nt: „*naastama* tähendab ju naastrehte paigaldama“).

Samas ilmnes, et üldistes, n-õ keelestrateegilistes küsimustes ollakse kohati vägagi üksmeelsed. Ohvitseride jaoks on erialakeel vahend, mis peab olema võimalikult tõhus. Tõhususe tagavad ohvitseride hinnangul ühtne terminikasutus ja mõistekäsitus, nende saavutamiseks on vaja kehtestada standard. Viimase järgimine peaks ohvitseride arvates olema kaitsevæes kohustuslik ja see tuleks kehtestatada käsuga. Head sõjandustermineid iseloomustatakse üksmeelselt kui lühikest ja üheselt mõistetavat. Samuti peegeldub kirjatükkidest seisukoht, et termineid saab hinnata õige-vale-skaalal, kusjuures üks variant on õige, teised valed. Sedamööda peetakse erialakeelde sobimatuks ka sünonüümide kasutamist jm variatiivsust, kuna sellest johtub väärmõistmisoht, mistõttu kannatab omakorda suhtlustõhusus. Ometi hinnatakse terminivariante sageli oma subjektiivsest keeletunnetusest lähtudes.

Suhtlustõhususe taotlusest on ajendatud ka parema terminivariandi otsingud ning püüe eristada mõistenüansse ja lähimõisteid, teisisõnu diferentsimine ehk terminoloogiline eristamine. Lihtsustatult öeldes tähendab see termin-mitte-termin-otsuse langetamist ehk vastamist küsimusele, kust läheb piir ülediferent-simise ja erialase mõttetäpsuse huve teeniva eristamisvajaduse vahel. Analüüsist ilmnes, et võimalikke olukordi on kolm. (1) Terminivariantide osutus on sama (tegu on sünonüümidega), (2) terminivariandid tähistavad väikese nüansierinevusega, kuid siiski erinevaid mõisteid, kusjuures nende tähistamine eri keelekujudega johtub erialasuhtluse täpsustaotlusest ja variantide erinevast tunnetusväärtusest ning (3) tegu on põhjendamatu, erialasuhtlust pigem raskendava varieerumisega, sest variantide osutus ja tunnetusväärtus on sama. Artiklist [A3] ilmneski esmalt vajadus täpsustada (üle)diferentsimise mõistet, mis ühtlasi annab võtme eelmainitud küsimustele vastamiseks. Eesti oskuskeelekorralduse senine diferentsimiskäsitus lähtub keeletasandist, mis osutub erialasuhtluse seisukohast ebaotstarbekaks – juba seepärast, et erialakeel on eeskätt eriala-

inimese tööriist. Selle headuse mõõdupuu on otstarbekus ja käepärasus erialainimesele, teisisõnu erialainimeste vajadus ja suhtlustõhusus. Tsiteerides reservohvitserist sõjandusterminoloogia komisjoni aseesimehe ja reservohvitseri Toomas Hiio sõnu: „Esmalt tuleb doktriin, alles seejärel terminoloogia.“

Ohvitseride arusaamades terminivariantide tunnetusväärtusest ja mõistete eristamisvajadusest ilmnevad kohati olulised erinevused. Siin on mitmeid põhjusi. Olulisemad neist on erinev väljaõppetaust jt nn koolkondlikud erinevused, mille kirjeldamiseks kasutan väitekirjas koodi mõistet. Samuti mängib rolli tunnetuslik aspekt (kalduvus omistada erinevatele keelekujudele erinevaid tähendusi) ja sotsiaalsed tegurid (nt võimusuhted). Erinevate arusaamadega mõistete eristamisvajadusest seostub ka mõiste- ja terminipusade teke. Diferentseerimise ja ülediferentseerimise piiri otsinguid keerustavad termini kujunemislugu ja mõistemuutused ning eri keele- ja kultuuriruumide mõju, mis on eesti sõjandusterminoloogia arengut iseloomustanud alates selle algusaegadest. Selgus, et püüe tõmmata selget piiri ülediferentseerimise ja täpsustatusest lähtuva mõistete eristamise vahel on ebaotstarbekas. Mõistete eristamise vajaduse ja mõttekuse üle tuleb otsustada igal juhul eraldi, kusjuures otsustamisel peab osalema mitu eriala sügavuti tundvat inimest. Mainitu näib enesestmõistetav, kuid siinses siiski rõhutamist väärt: oluline on jälgida, et erialainimeste hääli ei sumbuks teiste sekka. Terminikorrastajate jaoks teine olulisem järeldus seostus terminikorrastuse mõjuga. Nimelt leidis kinnitust tõsiasi, et korrastamise nimel langetatud otsused võivad tekitada lisasegadust. See ilmneb eriti otsuse leviku algfaasis ja juhul, kui otsuse langetamisel on erialainimeste seas ilmnenuid põhimõttelisi erimeelsusi.

Nii lähimõistete eristamise kui suhtlustõhususega seostub tihedalt kujundlikkus ja selle roll erialakeelis. Artiklist [A2] selgus, et kujundlikkus annab võimaluse eristada lähimõisteid ning aitab eeldatavasti väljendada mõistenüansse, mida on muul moel raske keelestada. Kujundlik termin on üldjuhul lühem, mis on sõjanduse kontekstis iseäranis oluline – on ju lühidus, täpsus ja konkreetsus sõjandus(keel)es üliolulised märksõnad. Sõjanduses, nagu tänapäeval paljudel teistelgi erialadel, on käibel hulgaliselt inglise toorlaenudeks peetavaid termineid, millest märkimisväärsel osal on kujundlik taust. Traditsioonilises (oskus-) keelekorralduses on neid tihti tavaks taunida kui toorlaene. Selgub siiski, et taolised terminikujud omavad erialainimeste selget eelistust ja on juurdunud. Ohvitseride terminivalikuid ja -põhjendusi jälgides jõudsin oletuseni, et lisaks liiderkeele (pimesi?) matkimisele võib taoliste keelendite eelistatus ja juurdumus tuleneda inimtunnetuse kalduvusest mõ(is)testada teatavaid tegevusi ja nähtusi kujundi abil. Samale järeldusele juhtisid termininäited, mille puhul on erinevatel ajajärgudel ja erinevates keeleruumides kasutatud samale mõistele viitavana sama ülekannet peegeldavaid terminikujusid (nt *kanaliseerima*, vrd nt ingl *canalize*, kahe maailmasõja vahelisel ajal *lehterdama*; vrd ka sama mõiste tähistamiseks ühes terminikorrastustöös pakutud varianti *sängitama*). Niisiis toetasid siinse väitekirja tulemusel – vähemalt selles osas – kognitiivse metafoorteooria alustalasid.

Erialasuhtluses langetab sõnumi saatja võimalike (termini)variantide seast valiku. Seejuures lähtub ta – keelekorraldaja või terminoloogi eeldusel ning ideaaljuhul – standardist. Ometi on erialasuhtluse nüansirohkust arvestades ilmne, et juba ainuüksi tähistamist vajavate mõistete hulga tõttu ei pruugi standard olla alati meeles, konfliktiolukorras käepärast või ei pruugita sellest teadlikudki olla. Ka standardi olemasolul on vältimatud olukorrad, kus sõnumi saatja lähtub keelendi valikul parasjagu fookuses olevast mõistenüansist, mis ei pruugi kattuda standardiga, ent mis annab suhtlustaotlust – vähemalt sõnumi saatja arvates – paremini edasi. Lisaks on ebarealistlik eeldada, et standard saakski kajastada kõiki termineid, mida erialasuhtluses vaja läheb.

Seega võib näiliselt sünonüümsete keelendite kasutamise taga olla nähtus, mida nimetan väitekirjas terminivariandi tunnetusväärtuseks: erialasuhtluse täpsustaotlusest tulenev vajadus eristada näiliselt kattuvaid, ent nüansierinevusega mõisteid. Teisisõnu: tegelikus erialasuhtluses kasutatakse terminivariante, mida standard ei kajasta, kuid millel on erinev tunnetusväärtus. Standard ei saa kunagi ette näha kõiki võimalikke suhtlussituatsioone ja sõnumi saatja suhtlustaotlusi. Hoopis iseküsimus on, kas need mõistenüansid on arusaadavad ka sõnumi (sõjanduskontekstis nt käsu) saajale. Ehk teisisõnu: kas varieerumine on suhtlustõhus. Nimetatud küsimusele otsis kvantitatiivsele analüüsile tuginedes vastust sõjandusterminoloogia tõhususe uuring, mida käsitles artikkel [A4].

Uuringu eesmärk oli sõjandusterminoloogia näitel välja selgitada, kuidas mõjutab terminivalik, sh terminite varieerumine, mõistmist ja seekaudu ka erialasuhtlust. Täpsemalt otsisin vastust küsimusele, kas ja kui võrd erinevalt ohvitserid sõjandustermineid mõistavad. Lähtusin nullhüpoteesist: probleemsete terminite kasutamine ei põhjusta erialasuhtluses mõistmisraskusi. Mõistmis-erinevuste ilmnemisel selgitasin nende seost keeleliste ja keeleväliste teguritega. Keelelisteks teguriteks lugesin terminiomadusi (sünonüümiat, polüseemiat, termini motiveeritust inglise keelega võrreldes, termini standardsust, kasutus- aega, uudiskeelendilisust ja kujundlikkust). Keeleväliste teguritena käsitasin vastanute parameetreid (auaste, teenistusstaaz, relvaliik, teenistukoht, ametikoht, sõjaväeliste haridusastmete ja täienduskursuste läbimine). Nimetatud väljaõppetausta ja teenistuskogemust iseloomustavaid tegureid on Kaitseväes seostatud terminite mõistmisega. Terminiomaduste valikul tuginesin terminoloogia sõlmküsimustele, millega on nii varasemad terminoloogiakäsitlused kui siinkirjutaja oma varasemates uurimustes suhestunud ning mille otstarbekuse üle oskuskeelis vastakaid seisukohti võetud. Kolmandaks uurisin terminihinnangu (termin *häirib* ja termin *tekitab mõistmisraskust*) seost terminite standardijärgse mõistmisega.

Sotsiaalsete parameetrite suhestamisel terminimõistmisega selgus, et mõistmisel ei ole seost ohvitseri auastme, teenistusaja pikkuse, relvaliigi ega endise teenistus- ja ametikohaga. Küll aga leidis kinnitust mõistmise seos ohvitseride hariduse ja väljaõppetaustaga ning küsimustiku täitmise aegse teenistus- ja ametikohaga. Relvaliigi puhul oli tähelepanuväärne, et jalaväelaste keskmise mõistmise skoor oli vaid veidi kõrgem kui teiste maaväe relvaliikide esindajatel kokku. Kuna terminivalim koosneb maaväe olulisima relvaliigi, jalaväe termi-

nitest, võinuks arvata, et jalaväelased mõistavad neid paremini kui teiste relvaliidide esindajad.

Sotsiaalsetest parameetritest toetab mõistmist eeskätt sõjaväelise kõrghariduse olemasolu. See leidis kinnitust nii sõjaväelise kõrghariduse esimese (KVÜÕA põhikursuse) kui ka teise astme (KVÜÕA keskastmekursuse) puhul. Samasugune seos mõistmisega ilmnes ka Balti Kaitsekolledži (BDCOL) läbimisel. Kuivõrd BDCOLi õppekeel on inglise keel, kinnitasid tulemused mõistesüsteemi tundmise ja väljaõppe olulisust: süvitsi minev erialane haridus toetab mõistmist ka juhul, kui haridus on omandatud võõrkeeles. BDCOLi läbinute jaoks olid omakeelsed vasted sageli uued: vastuses selgitati, et nendega pole olnud piisavat kokkupuudet. Nagu eespool öeldud, polnud ajal, mil sellele juhtimistasandile jõudnud ohvitserid läbisid ohvitserihariduse esimest ja/või teist astet, paljusid praegu käibel olevaid termineid veel olemas. Mõiste tähistamiseks oli käibel kas teistsugune vaste või siis ka mitu vastet. Samuti on mõnel terminil vahepeal muudetud osutust. Lisaks pole suurel osal BDCOLi läbinutest oma ametikohast tulenevalt vaja uuringusse kaasatud mõistevaldkonnaga igapäevaselt kokku puutuda. Sestap võinuks oletada, et siia gruppi kuulunud ohvitseridel on tekkinud keele- ja/või mõistetasandist johtuv lünk. Ometi näitasid tulemused muud.

Teiste olulisemate täienduskursuste seos terminimõistmisega ei leidnud statistilist kinnitust. Sellise tulemuse andis nii Eestis läbitud olulisemate täienduskursuste (brigaadi staabiohvitseride kursuse, nooremstaabiohvitseride kursuse) kui ka välisriikides läbitud, enam kui ühekuulise kestusega täienduskursuste (erinevad kaptenikursused, staabiohvitseride kursus, teiste väe- ja relvaliidide kursused) analüüs. Taoline tulemus oli ootuspäratu, sest täienduskursuste eesmärk on suurendada erialast pädevust, seega täiustada ka mõistesüsteemi tundmist. On võimalik, et kõnealused täienduskursused on mõistesüsteemi ja aine-teadmiste omandamiseks liiga lühikesed ja napib kinnistumisaega. Välisriikides läbitud kursuste puhul on mõeldav, et kursustaste keeletase oli ainele keskendumiseks liiga madal. Ometi toetasid viimati nimetatud tulemused kaudselt eespool mainitud järeldust: mõistmist toetab *süvitsi minev* erialane täiendusõpe. See kehtib ka juhul, kui väljaõppekeel on võõrkeel.

Küsimustiku täitmise aegse ja sellele eelnenud teenistus- ja ametikoha analüüs andsid sarnase tulemuse. Statistiliselt oluliseks osutus nii küsimustiku täitmise aegse teenistus- kui ametikoha seos mõistmisega, kuid sellele eelnenud teenistus- ja ametikoha seos mõistmisega ei leidnud kumbki statistilist kinnitust. Küsimustiku täitmise aegsetest ametikohtadest oli kõrgeim keskmise mõistmise skoor õppetööga kokkupuutuvatel ohvitseridel (KVÜÕA ja BDCOLi lektoritel ning erialakoolide ülematel). Ka küsimustiku täitmise aegsete teenistuskohdade analüüsil ilmnes KVÜÕA ohvitserkonna mõistmisskooride edumaa teiste Kaitseväe struktuuriüksuste ees. Arvestades analüüsi põhjal tehtud järeldust, et terminimõistmine seostub mõistesüsteemi ja eriala tundmisega, viitavad tulemused KVÜÕA ohvitseride erialasele pädevusele, mis on omakorda kvaliteetse õppetöö eeltingimus. Teisalt osutavad taolised tulemused teavitustöö vajadusele teistes Kaitseväe struktuuriüksustes. Siin lasub vastutus ka Kaitseväe struktuuri-

üksuste ülematel, kes peaksid seisma hea selle eest, et nende vastutusalas lähtutaks samast mõiste- ja terminisüsteemist mis mujal ega irdutaks terminarenduses toimuvast. Nagu eespool mainitud, leidis analüüsis kinnitust, et just väljaõppe kaudu toimub tõhusaim terminihütlustus- ja terminiteavitustöö. Seega tuleb senisest suuremat tähelepanu pöörata õppetöö käigus toimuvale hütlustamisele: jälgida, et väljaõppega tegelevates struktuuriüksustes lähtutaks samast mõiste- ja terminisüsteemist. Sel moel on võimalik ära hoida või vähemalt vähendada energiakadu, mis läheb hiljem (nt õppuste käigus) avastatavate erimeelsuste lahendamiseks, sh terminivaidlusteks.

Seitsmest analüüsitud terminiomadusest osutus määravaks kasutusaeg: ootuspäraselt on vanemad terminid statistiliselt olulisel määral paremini mõistetavad kui uuemad. Uuemate terminite mõistmise seos sõjaväelise kõrghariduse olemasoluga oli statistiliselt oluline, mistõttu tuleb arvestada, et uuemate terminite puhul avaldub keeleliste tegurite mõju teisejärguliselt. Vanemate terminite mõistmise seos sõjaväelise kõrghariduse olemasoluga ei leidnud statistilist kinnitust, mistõttu pääsevad nende puhul teised keelelised tegurid paremini esile.

Vanemate terminite analüüsil selgus, et kahe parameetri seos on hüpoteesiga samas suunas (sünonüümia, standardsus) ning kahe seos vastupidises suunas (inglise motiveeritus, kujundlikkus). Polüseemia seos osutus statistiliselt ebaoluliseks, mistõttu ei saa selle kohta järeldusi teha. Uuemate terminite analüüsil ilmnes statistiliselt oluline seos mõistmisega vaid kahe terminiomaduse, uudiskeelendilisuse ja kujundlikkuse puhul.

Hüpoteesiga kooskõlas ilmnes niisiis, et sünonüümsed, sh mittestandardijärgsed terminivariandid võivad tekitada mõistepusasid ja sedamööda ka mõistmisraskusi. See tulemus ühtis klassikalise terminoloogiakoolkonna ja ohvitseride üldlevinud seisukohaga. Erinevatel aegadel erinevatest keeltest laenatud või erinevate mõistesüsteemide kaudu käibele tulnud terminid võivad tekitada olukorra, kus nende osutus pole sõnumi vastuvõtjale enam selge. Seega haakub sünonüümia ja mittestandardisuse mõjuga inglise keelest motiveerituse mõju. Mõistesegadiku ja sellest johtuva terminivarieerumise taga võib olla ka erialane vajadus hoida lahus mõistekobara lähimõisteid või markeerida mõistete nüansivahet, teisisõnu diferentsimistaotlus. Paradoksina ilmnes, et terminikorrastus võib soodustada mõistmistõrkeid ja seda iseäranis otsuse leviku algfaasis. See võib teoks saada uute terminite väljapakkumisel juba käibel olevate asemele (nt *löögi*ala), samuti käibel olevate terminite osutuse muutmisel (nt *hõivama*).

Hüpoteesist erinevaks osutus mõlema motiveerituseliigi, nii inglise keelest motiveerituse kui kujundliku motiveerituse seos mõistmisega. Kumbki neist motiveeritusliikidest ei taga iseenesest mõistmist, ei kompenseeri suhtlusosaliste erialateadmiste erinevust ega unustamisfaktorit. Juba keelendite liigitamisel inglise keelest motiveerituteks-mittemotiveerituteks ning kujundlikult motiveerituteks-mittemotiveerituteks sai ilmsiks tõlgendaja-uurija roll. Parafraseerides praegust KVÜÕA ülemat koloneli Mõtsa: mõlemad on väljaõppe küsimus. Teisisõnu tähendab see ühise koodi omandamist. Avatud küsimustele antud vastused osutasid seigale, et asjatundjale funktsioneerib inglise analoogi teadmine

mõistmisankruna ja sellest otsitakse tuge juhul, kui tegu on mittestandardijärgse termini ja/või mõistepusaga. Ometi on siingi eeltingimus sarnase koodi jagamine, sh teadmine, milline ikkagi on nn õige (loe: just sellele mõistele viitav) analoog võõrkeeles. Õeldu tähendab ühtlasi teadlikkust termini kujunemisloost (nt termini *raskuspunkt* puhul teadmine, et laenuandnud keel on siin saksa keel, kus *Schwerpunkt* tähistab sama mõistet mis inglise *main effort*). Samas selgus, et väljaõppetausta mitmekihilisus võib sellistel juhtudel osutuda ka mõistmist raskendavaks teguriks. Mõjule näib see pääsevat siiski vaid juhul, kui vahepealses teenistuses pole valdkonnaga piisavat kokkupuudet olnud. Eesti sõjanduskeele kujunemisloost ja mõjude paljususest johtuvalt osutusid analüüsitulemuste puhul määravaks just väaranalooogia juhtumid.

Sõjanduse kontekstis, erialainimeste vastupidiste eelduste taustal on inglise keele väaranalooogia mõjuulatus märkimist väärt tulemus ning manitseb erialainimesi ettevaatlikkusele. Toeks saab olla eeskätt siiski ühtne väljaõppetaust. Selle olemasolul on tublisti tõenäosem, et laenuandva keele vaste teadmine annab sõnumi saajale mõistmiseelise.

Nii vanemate kui uuemate terminite analüüsil osutus hüpoteesist erinevaks kujundlikkuse seos mõistmisega: paremini mõistetavateks osutusid mitte-kujundlikud terminid. Kujundlikkuse eeldatava omaduse hõlbustada mõistmist kaalub üles esmalt väljaõppetaustade ja koodierinevus. Koodierinevuse korral võib kujundi tõlgendamisel tekkida erinevaid individuaalseid kujutluspilte, mistõttu pääseb esile kujundi omadus kätkeada veidi erinevaid tõlgendusvõimalusi. Seetõttu võib sama kujundlik termin sobida tähistama mitut lähimõistet. Rolli mängivad ka sünonüümiast ja/või termini kujunemisloost tulenevad mõistepusad. Siiski selgus, et erinevad tõlgendused on võimalikud eeskätt juhul, kui sõnumi saaja kood erineb saatja omast. Nii võib kompaktse, täpse ja ilmekana näiv kujundlik termin tekitada vastuvõtja(te)s erinevaid seoseid ja võimaldada liiga suurt tõlgendusvabadust.

Niisiis ei pruugi kujundlikkus – suurema koodierinevuse, vastava teadmiste-pagasi puudumise või unustamisfaktori esilekerkimise korral – aidata kaasa lähimõistete eristamisele ega mõistenüansside esiletoomisele. Ometi ilmnes, et kujund viitab mõiste ligikaudsele asukohale mõistesüsteemis, aidates luua mõistetest üldise, hägusa arusaama. Sestap ei saa siiski väita, et kujundlik termin pole erialasuhtluses või sõjanduskeeles funktsionaalne. Ligikaudne mõistmine on ajakriitilistes, kiiret tegutsemist nõudvates oludes selgelt parem kui mitte-mõistmine.

Kognitiivse koolkonna järgi on kujundlikkus mõtlemisele loomuomane ja sageli kultuuriuniversaalne. Kujundlikkuse mõtlemisomasest rollist kõneleb seegi, et ohvitserid kasutasid vastustes tähelepanuväärselt palju kujundlikkust – seda ka mitte-kujundlikeks loetud termineid selgitades. Lisaks leidis kinnitust, et teatud mõisteid kalduvad erialainimesed nimetama just kujundlike terminite abil. Õeldu peegeldab sõjandusele iseloomulikku kujundite ja skeemide abil mõtlemist, mis omakorda kinnitab kujundi funktsiooni mõtlemisvahendina. Samuti leidis kinnitust kujundlike terminite omadus peegeldada rohkem või

vähem alateadlikke hoiakuid ja suhtumist (nt inimese mõtestamine masinana ja vastupidi).

Ometi selgus, et kujundlikkuse puhul tuleb arvestada kujundi olemusest ja toimemehhanismist tulenevaid seiku, mis mõjutavad nende mõistetavust. Olulisimaid neist on asjaolu, et üht mõistet on tihtipeale võimalik mõtestada erinevate kujundite abil ja sedamööda erinevad ka vastavad terminikujud. Üht neist kujundeist teis(t)ele eelistades langetavad korrastajad või standardidajad ühtlasi otsuse kasutada võimalike alternatiivide seast just seda kujundit või mõistestusviisi, kuna see tekitab nende jaoks n-ö õigeid seoseid. Kui tegu on seejuures mõistesüsteemis lähestikku asuvate mõistetega, mille nüansierinevus jääb vastu võtja taustteadmiste hoolde, ei pruugigi kujundlik termin viidata üheselt vaid ühele tõlgendusele.

Seega viitavad väitekirja tulemused tõigale, et terminite mõistetavus ei ole üksüheses seoses teguritega, mida on erinevates terminoloogiakäsitlustes peetud terminoloogia põhiprobleemideks. Nagu eespool öeldud, kinnitas nimetatud oletust ka terminite probleemsusindeksi kõrvutamine terminite keskmise mõistmise skooriga. Iga termini juures annab terminiomaduste kombineerumine erinevaid tulemusi. Nende omaduste esilepääs sõltub nii keelesisestest kui -välistest asjaoludest. Üks olulisimaid neist on suhtlusosaliste koodide ühisosa, eeskätt ühine väljaõppetaust.

Oskuskeelekorralduse ja terminikorrastuse seisukohast leidis uuringus mitmekülgset kinnitust asjaolu, et standardi muutmisse tuleks – eriti juhtudel, nagu lähimõistetele viitavate terminite osutuse muutmine, keerukasse mõistepessa uudiskeelendite sissetoomine – suhtuda suure ettevaatlikkusega. Teisalt on selge ja isegi eelduspärane, et iga terminikomisjon on arenev institutsioon. Nagu on arengus erialane mõte, on arengus ka iga komisjoniliikme teadmised ja seda enam komisjoni kui inimgrupi ühisteadvus, mistõttu võib muutmine olla paratamatu. Seega: kui jääda eelduse juurde, et standard on (mingil kujul või vormis) vajalik, ei saa uuringutulemuste põhjal järeldada, et seda ei tohiks muuta. Siinse töö tulemused viitavad just sellistele kohtadele, kus standardi muutmine võib tekitada mõistmisprobleeme. Nende tekkeallikaid ja sõjanduskeeli kriitilisi haavatavusi teades või ehk ka enam teadvustades on võimalik langetada otstarbekamaid otsuseid.

Erinevate nurkade alt leidis kinnitust tees, et termini sobilikkuse ja termini-variantide eristamisvajaduse üle otsustamisel peab lähtuma eeskätt erialast. Keeleinimesena ja eesti oskuskeelekorralduse traditsioone arvestades tasub seda põhimõtet iseendale aeg-ajalt meelde tuletada. Erialainimese tööriistana ei ole keele roll kummastusefekti tekitamine, vaid võimalikult täpne infoedastus nii, et sõnum jõuaks võimalikult vähesel kogunite pingutusega selle saajani. Erialase mõtte arengut silmas pidades on uute terminite keelde toomine paratamatu ja vajalik, nagu on vajalik ka koostöö terminoloogiaga. Filoloogi, sh terminoloogi ja keeletöötajate töö peakski algama seal, kus lõppevad mustvalged lahendused ja algavad spetsialistide erimeelsused.

Keeletasandile takerdumist näitlikustab hästi metaterminoloogiaga seotu. Väitekirjas käsitlemist leidnud (oskus)sõnade *terminoloogiline diferentsimine* ja

ülediferentsimine ning *toorlaen* selgitused ja kasutamine peegeldavad kujukalt keskendumist pelgalt keeletasandile. Viimasel juhul on erialakeele arendamisse ja uurimisse sisse kirjutatud vastuolu eriala ja keele vahel – ehkki juba sõna *erialakeel* ise eeldab nende tarka ja eesmärgipärast ühendamist.

Kolmandast uurimisküsimusest lähtudes uurisin, kuidas on seotud vastajate hinnangud terminikuju mõistetavusele ja sobivusele ning milline on nende mõlema seos termini standardijärgse mõistmisega. Ilmnes, et korrelatsioonis on terminikuju häirivus ja mõistmisraskuse konstateerimine, ent kumbki neist ei ole seotud termini standardijärgse mõistmisega. Kui terminikuju – olgu see siis standardijärgne või mitte – erialainimest häirib, siis kaldutakse seda pidama mõistmist raskendavaks. Erialainimestele ilmselt ootuspäralt ei leidnud kinnitust arvatava ja tegeliku mõistmisraskuse seos. Sellele sekundeerib seik, et uuringusse kaasatud 14 terminist polnud ühtki, mida poleks peetud häirivaks või mõistmisraskust tekitavaks, ehkki neist pooled (seitse) olid vanemaks peetud terminid, neist mitut võib siinkirjutaja tähelepanekutel selles tähenduses pidada juurdunuks. Kindlasti ei tohiks selle põhjal järeldada, et erialainimeste termini-hinnanguid ei maksa tõsiselt võtta. Nagu eespoolgi rõhutatud, on nendega arvestamine oluline juba seepärast, et vastasel korral kulub palju energiat vastupanu ületamisele. Pigem kinnitab see erialainimeste keele-eelistuste ja -taju erinevust. Lisaks ei ole ühestki uuringust võimalik täielikult kõrvaldada väliseid muutujaid ehk kontekstuaalseid, uuringusituatsioonist johtuvaid tingimusi. Muuhulgas võis mõjutada ka teadmine, et tegu on terminiuuringuga, mis võis soodustada vastamiskallet ehk tekitada ülemõtlemissündroomi.

Nagu eelnenus märgitud, ei luba väitekirj teha lõplikke järeldusi terminikasutusest tulenevate mõistmisraskuste tegeliku määra kohta, sest see eeldanuks mitut eraldi uuringut³⁶. Nii võis tekkida ka õige vastuse andjal lühem või pikem mõttepaus, mille jooksul ta pidi kaaluma võimalikke tõlgendusvariante, kuid ei märkinud terminit mõistmisraskust tekitavaks. Sõjanduses on tegu uurimist väärt teemaga, kuna konfliktiolukorra ajakriitilisust arvestades tähendab termini osutuse üle juurdlemine ilmselt mõistmisraskust ja see võib minna maksmata inimelusid. Mõistmise kognitiivse töömahukuse mõõtmiseks tuleb korraldada katse, kus mõõdetakse käsusaaja reageerimisega. Võis tekkida ka vastupidiseid olukordi: vastaja märkis termini mõistmisraskust tekitavaks (nt seoses oma terminieelistustega), kuigi mõistis terminit standardi järgi. Nimetatud võimalusele viitas ka andmeanalüüs, millest ilmnes statistiliselt oluline seos terminikuju häirivuse ja mõistmisraskuse konstateerimise vahel.

Naastes sissejuhatuses tsiteeritud erukindral Laaneotsa mõttekäigu juurde, tuleb uurimistulemusi arvestades lisada mõõndus. On ebarealistlik loota, et kõik, kes sõjandusega kokku puutuvad, saaks erialaterminitest ühte moodi aru,

---

³⁶ Siinset uuringut täiendav jätku-uuring on praegu KVÜÕA magistritööna ka koostamisel: kapten Ragnar Ventseli magistritöö „Taktikatasandi põhiterminite mõistmine ja selle mõju olukorrateadlikkuse kujunemisele“ (Ventsel 2017). Töö käsitleb siinsesse uuringusse kaasatud terminite mõistetavust suulises situatsioonis, täiendades sel moel siinkirjutaja uurimistulemusi ja kontrollides nende paikapidavust suulisel käsuandmisel.

liiatigi veel *täpselt* ühte moodi. Põhjuseks on juba ainuüksi seik, et pelk kokkupuude erialaga ei saa tagada ei eriala ega seetõttu ka mõistesüsteemi tundmist – seega ka mitte terminite mõistmist. Lisaks lubavad uurimistulemused oletada, et isegi eriala hästi valdavad ohvitserid võivad oma ala termineist erinevalt aru saada. Seejuures ei pruugi erinevad arusaamad viidata kesisele väljaõppele, vaid ka väljaõppetaustade erinevusele. Mõiste, seda tähistav(ad) termin(id) ja mõistepiirid, on kokkuleppe ja koodijagamisküsimus.

Kokkuleppelisus, ent ka isiklike keele-eelistuse ja -tunnetuse roll saab eriti hästi adutavaks juhtudel, kui terminiotsuseid tehes tuleb langetada valik mitme variandi seast ning ükski neist ei ole teistest oluliselt enam juurdunud. Koodi valdamine ja kokkuleppeteadlikkus näitavad kehtiva diskursuse omandamist, mis on küll üks võimalikest, aga siiski ametlikult aktsepteeritav ja toetatav peavool. Vähemalt sõjanduse kontekstis, süsteemi kui terviku seisukohast peegeldab standardijärgne terminikasutus ja ühtse mõistesüsteemi jagamine erialast kompetentsust ning vastupidised juhtumid kvalifitseeruvad väljaõppelünkadeks. Individaalsusele ja eriilmelisusele on sõjanduses kohta vaid niivõrd, kuivõrd need teenivad süsteemi kui terviku huve, ning on ilmne, et teisiti ei saakski see olla. Niisiis pole tähendust ka erialakeeles võimalik lahutada tõlgendavast ja tähendusi loovast inimmeelest – isegi mitte sõjanduses. Väitekiri lubab eeldada, et ainuüksi tähenduse fikseerimine ei taga erialakeeles mõistmist. Öeldust johtub omakorda vastutuse nihkumine standardilt pädevatele, koostööle orienteeritud suhtlusosalistele.

SUMMARY

The Efficiency of Specialised Language Based on Military Terminology

The aim of this thesis is to explore the efficiency of specialised language. Efficient specialised language is characterised by domination of the communicative function of language over other functions. Efficient professional communication is therefore an act where the sender of the message (e.g., the commander) reaches the communication goal with minimal possible cognitive effort for both the sender and the receiver. Thus, I have proceeded from the premise that efficiency is considered to be a prerequisite for proper specialised language. The previously published articles underlying this dissertation seek to answer the question which has been, directly and indirectly, the focus of terminology as a science since its birth, both in the context of terminology and specialty: what defines efficient specialised language?

The problem setting of the thesis results from the author's experience of nearly 13 years in the Estonian Defence Forces. Observations on officers' assessments of specialised language and terminology, choice of terms, as well as opinions on the development of military terminology and the need for standardisation seemed to provide a fertile research perspective. The subject gets even more promising in the light of two opposing (or often seen as opposing) mainstream theories: classical vs. contemporary sociocognitive terminology. The tension is created by the fact that both decisions for the use of terms and suggestions for the use of language in specialised (translated) texts are largely based on the classical paradigm. The classical approach disapproves terminological variation as such in general (or accepts it conditionally). It also requires distinct and unambiguous boundaries between concepts, prescriptivism in language planning, and standardisation of the specialised language. It turned out that officers' views on the specialised language and terminology coincide to a large extent with classical terminology, but tend to be even more conservative at times. The overwhelming view among officers is that the development of military terminology should strive to create a mandatory standard and any kind of terminological variation (e.g., synonymy, polysemy) must be eliminated.

One of the aspects in which the tension between the classical and sociocognitive schools becomes evident is the attitude towards figurativeness (especially metaphor and metonymy) in military terminology. Although contemporary theories overwhelmingly share cognitive views, and although cognitive value of metaphor and metonymy is widely acknowledged and emphasised, the attitude in (specialised) language planning still inclines toward hesitant and resistant. The results of the thesis revealed that officers tend to prefer a term with a figurative background. Such terms often mimic corresponding terms in the donor language and, as a result, they are seen as imitations of their donor language or rough loan words in borrowing language. Still, both schools lack a body of research that would go beyond mere introspection. It is also difficult to draw verifiable conclusions about the comprehensiveness of terms and the

efficiency of the specialised language based on textual analysis: it is necessary to obtain empirical data and investigate how the terms are understood by specialists themselves in the conditions imitating real-life communication situations.

Based on everything mentioned above, there are a number of fundamental questions, the answers to which help cast light how the mechanism of specialised language functions and to provide valuable information for language planning, as well as for terminologists, editors and anyone in related fields. For example, we must consider the following questions: does military language have a special status among other specialised languages? Are there any limits to the scope of the sociocognitive view on terminology, and would it be more useful in some areas of specialised language to turn instead to the classical terminology? Answering these questions requires exploring the background of the term choices by officers, as well as understanding their views on terminology and terminology planning.

The thesis is based on four articles that were published in 2012–2017. The first article [A1] examines Estonian officers' views on military terminology (published in 2012). The second article [A2] focuses on the role of figurativeness in specialised communication. This article, published in 2013, inquires after officers' terminological preferences, asking whether there are any conditions in which figurative terminology is preferred and, the choice having been made, asks how they justify their preferences. The third article [A3], issued in 2014, discusses the boundary between over-differentiation and cognitively-motivated term variants whose function is to ensure accurate specialised communication. The fourth and final approach [A4] forms the centre of the dissertation and gives an overview of the study of the efficiency of military terminology and its results (2017). This is a logical follow-up to three earlier studies that sought an answer to the question of how preferences in the use of military terms influence understanding. Also I asked about the roots of variation in term understanding and the connections between these differences, officers' social parameters and characteristics of terms (parameters of terms, as synonymy, polysemy, figurativeness, influence of donor language, standardness, length of usage, neology). The first three writings are based on a qualitative research method, and the hypothesis of the fourth article is based on the previous three. In the latter I reviewed the conclusions and standpoints of the previous articles by means of the quantitative method.

In the first three articles, the research material consisted of academic work (both essays and Masters' theses) submitted by students attending Advanced Officer Training courses at the Estonian National Defence College (ENDC). The essays were written at the end of a terminology course and students had accomplished the infantry battalion staff officers' module. All the master's theses were defended by the Land Forces officers of Advanced Officer Training Course: infantry (2007), logistics (2009), engineering (2010 and 2011), and, in article [A4], air defence (2013). Essays were written by the 1st to 6th master's courses of the ENDC (from 2007–2011). Also Estonian Defence Forces training materials were used in those researches. Research that is discussed in the last

article was based on a questionnaire containing three battle scenarios and comprising 14 questions. The scenarios were based on tactical decision games and operation orders used in training, imitating the variability of the terms encountered in real situations, and containing the same constructions, wording and variation of terms. The questionnaire and the formulation of questions were based on realistic battleground simulations and problems rather than focused on terms and their meanings themselves. The focus on the problem (as opposed to the focus on the term) means that answering a question lead to describing an action, its expected result or impact.

One of the main starting points of this dissertation was the following thesis: in order to develop a functional terminology capable of being assimilated by its users, it is necessary to have a broad understanding of the target group's terminological preferences, their ideas about terminology work and their views on conceptualisation. Article [A1] focused on identifying all of these, but the subject was also touched in articles [A2] and [A3]. In one of the Masters' course essays, an officer used a fable by Russian writer Ivan Krölov as an analogy for the use of the term of the Defence Forces: a story about a pike, swan and crab, who, "in trying to carry a cart, pulled in three opposite directions because of a lack of mutual understanding".

The study revealed that there was a significant disagreement among officers in terms of specific military terms as well as in the efficient choice of language. Would it be wiser to use terms originating from English (rough loans) and stick to foreign-sounding terms, or to create new terms in Estonian, or to abandon Estonian altogether and switch to English? For example, for the English term *fix*, should we use as an equivalent the Estonian *siduma* ('to bind') or *fikseerima* ('to fix'), or to should we just adopt *fix* into Estonian language? The suitability or incompatibility of the term variants is often explained by saying that the term "does not carry the meaning fully" or that the term "means in fact ..." and is therefore misleading; e.g., "naastama [recover] means "to put on studded tires".

According to the widespread opinion, the relationship between a term and the concept it represents should be clearly understood. However, it appears that officers understand such terms differently. There are many different interpretations of the semantics of conceptual fields and concept relationships, and this kind of confusion exists even in fundamental concepts. Officers claim that conceptual and terminological confusion may result in chaos and defeat on the battlefield. However, the sociocognitive approach to terminology states that the possibility of such confusion among people using specialised terminology is very unlikely or even impossible.

At the same time, it turned out that there was a lot of unanimity in general, so-called language-strategic issues. For officers, specialised language is a tool that must be as efficient as possible. Terms should carry one meaning, e.g., there should be a single, clearly-understood relationship between a term and the concept it represents. In other words, according to the participants, efficiency is ensured by avoiding variation and increasing uniform understanding of concepts. In order to achieve these goals, it is necessary to establish a standard.

According to the officers, the latter should be mandatory in the Defence Forces and should be enforced by the higher command. A good military term is characterised unanimously as short and unambiguous. It also reflects the position that the terms can be evaluated on the right-wrong scale, where one option is correct, others are wrong or misleading. In the same way, the use of synonyms and polysemes is considered unsuitable for the specialty as it leads to the risk of misunderstanding, which in turn affects communication efficiency.

The search for a better term, and the attempt to distinguish between the concepts and the closely related concepts, in other words, differentiation or terminological distinction is also motivated by the attempt to reach efficient professional communication. Simply put, this means deciding where the boundary between the term and the ordinary word may be, or answering the question of the boundaries between the over-differentiation of concepts and of valid distinction between the concepts which is driven by specialists' communication purposes. As the analysis showed, there are three possible situations.

(1) The reference of term variants is the same (they are synonyms); (2) the term variants refer to the concepts with subtle differences in nuance, and their designation with different language units comes from the different cognitive value of the variants; and (3) there is an unjustified variation, which complicates rather than facilitates professional communication, since the reference and the cognitive value of term variants have proved to be the same. In Article [A3], first of all, the need to clarify the concept of *differentiation* occurred, which also offers the key to answering the above-mentioned questions. The previous understanding of the concept of differentiation in the Estonian (specialised) language planning is clearly based on the language level, which proves to be rather inefficient from the point of view of communicative purposes of the specialised language – because the function of this kind of the language is primarily to be an efficient tool for the specialists. The main measure of the efficiency of this tool is the expediency, accessibility and accuracy to specialists.

It emerged that there are significant differences among officers' opinions of the cognitive value of (term) variants and the need to differentiate between terms. There are various reasons here. The most important of these are differences in the curriculum and career, in other words so-called scholarly differences. To describe this kind of phenomena I use the concept of code in the dissertation. The cognitive aspect also plays a role, that is, the tendency of the cognition to attribute different meanings to different language units, and social factors (e.g., power relations). Opposite views on the need for differentiation of concepts is also related to the confusion concerning closely related concepts. The search for the boundaries between differentiation and over-differentiation of concepts is complicated by the history of the term's development and consequent changes in it, as well as the influence of various language areas and cultural premises, which has characterised the development of Estonian military terminology since its early days.

It turned out that trying to draw a clear boundary between over-differentiation and differentiation of concepts based on the precision request is inappro-

priate. The necessity and purpose of differentiating the concepts must be decided on a case-by-case basis, with a number of experts involved. The statement seems self-explanatory, but in this paper, however, emphasis is needed: it is important to ensure that the voice of professionals does not clash with that of laypersons. The second most important conclusion for specialist language planners was related to the effect of planning itself. In particular, it was confirmed by the fact that decisions made in order to establish the order and clarity could create an additional controversy and difficulties of understanding. It was concluded that this is especially apparent at the initial stage of the dissemination of the decision.

Both the (over-)differentiation of concepts and efficiency of specialised language are closely linked to the figurativeness (metaphor, metonymy) and its functionality in the specialist communication. In article [A2], it became clear that figurativeness provides an opportunity to distinguish between closely related concepts and is expected to convey nuances of the concept in a better way. In general, the figurative term is shorter than literal which is particularly important in the context of the war because of its brevity and precision, the key characteristics of the military (language). In warfare, as in many other disciplines today, there are a lot of so-called rough loans from English, a significant part of which have a figurative background. In language planning, they have often been rejected as inappropriate word forms. It turned out, however, that such terms are clearly preferred by officers and, moreover, they have become established among officers. By monitoring the term choices and the arguments made for term preferences of officers, I came to the conclusion that, in addition to blindly imitating the dominating language, the preference of such terms can be attributed to the tendency of the human mind to conceptualise certain activities and phenomena based on figurative language.

The same conclusion was guided by the examples in which, in different periods of time and in different language areas, terms evoked the same images (e.g., in Estonian *kanaliseerima*, *canalize*, which in the interwar period correlated with the Estonian *lehterdama* 'to put/direct into funnel'; cf. the term *sängitama* ('to put into the grave' as well as 'to lay into the bed' or 'to divert into the river bed') proposed by one officer in his master thesis on infantry terminology). All these terms reflect the same cognitive schema or image. So, the results of this dissertation, at least in this regard, supported the foundations of cognitive metaphor theory.

In specialist communication, the sender of a message decides on possible (term) variants. In doing so, ideally the sender relies on the standard – or so the language planner or terminologist assumes. However, given the nuance of specialised communication, it is obvious that because of the number of terms that need to be understood, the standard may not always come into his/her mind, quickly available in the state of conflict, or the subordinated commander may not be aware of it. Also considering the standard, there are situations in which the sender of the message, based on the term choice, is contextually focusing on the precise nuance of the concept that may not coincide with the standard, but which provides a better and more precise understanding, at least in the sender's

own opinion. Moreover, it is unrealistic to assume that the standard could reflect all the terms that are needed in specialised communication.

Thus, the use of seemingly synonymous terms may be caused by the need to differentiate between seemingly overlapping concepts, terms having subtle differences in nuance. This is motivated by the need for precision in professional communication. In other words, in real life communication situations, terms with a slightly different cognitive value are to be used, not the ones established by the standard. The standard can never foresee all possible communication situations neither the full spectrum of communication purposes or communicative needs of the sender. The question of whether these concept nuances are comprehensible to the receiver, in the military, is an entirely separate matter. Or to put it in another way, is the term variation efficient from the point of view of the efficiency of specialist communication? Based on the quantitative analysis and in answer to this question, the inquiry of efficiency based on military terminology is introduced.

This study aims to explore how preference is used in military terms, taking into account the variations between terms, influence, understanding and, in a broader sense, the impact on specialised and professional communication. I seek an answer to the question whether and to what extent officers differ in their understanding of military terminology, while exploring the underlying reasons for these differences. Any linguistic interaction, including the understanding of terms, can be conditionally divided into three main aspects: socio-linguistic (non-linguistic, depending on the participants in communication), linguistic (the use of certain terms) and meta-linguistic (an assessment of the used terms, e.g. their ability to reflect the concept accurately and their possible unsuitability). On this basis, I raise three lines of inquiry which on one hand deal with training backgrounds and service experience (socio-linguistic aspects) and on the other hand deal with the effect of terminological parameters (linguistic aspects). As far as the meta-language aspect is concerned, I investigate whether perceived difficulties in understanding and the assessed unsuitability of a term can be related to the standard-based understanding of terms.

My starting point was the zero hypothesis: the use of critical terms in specialised communication does not cause difficulties in understanding. I use *critical terms* to refer to those terms whose meanings are handled differently by different specialists and which typically result in conceptually or linguistically divergent interpretations among officers. Such kind of terms refer often to the concepts which have one or more closely related concepts and they are characterised by variation, e.g. their reference is not clear. I have identified these terms in my previous research (in addition to my articles dealing with military terminology, masters' theses supervised, masters' course essays, Estonian Defence Forces training materials, tactical decision games, etc.). The method of data collection was a questionnaire containing three battle scenarios. Each scenario contained 14 military terms for which a common understanding is presumed in all branches of the Estonian land forces. Findings of earlier studies suggested that there might be difficulties in understanding these terms. 164 land force

officers encompassing every structural unit of the Estonian Defence Forces, were selected to participate in the research.

Regarding the relationship between social parameters and understanding, the study revealed that there is no relation between the comprehension of terms and the ranks, the length of service in the Estonian Defence Forces, the branch of the land forces, nor the previous structural unit and position. However, it was confirmed that the understanding of terms is related to the relationship between the education and training of officers, as well as to their current structural unit and current position. In terms of the branches of land forces, it was noteworthy that the average score of comprehension of the infantry was only slightly higher than the other branches and the difference was not statistically significant. As the critical terms involved to the inquiry were primarily basic infantry terms (mission task verbs), it could have been assumed that officers representing infantry would understand them better than the representatives of other branches.

Among the social parameters, it turned out that the existence of military higher education is the prime supporting parameter in understanding of the term. This was confirmed by all levels of military education in Estonia; both in the case of military higher education at the first (ENDC basic officer training course) and the second level (ENDC advanced officer training course). A similar effect on understanding was also found in the passage of the Baltic Defence College (BDCOL), which provides higher levels of military education. Given the fact that the common language during the studies in BDCOL is English, the results confirmed the significance of education and training, and acquisition of the concept system, even if the education is acquired in a foreign language. In addition, it turned out that officers educated in the BDCOL often noted that Estonian terms were new for them and acknowledged that they had not had much exposure before.

Such responses were logical in the background. At the time officers with a BDCOL background completed the first or second level of military education, many of the basic (infantry) terms, including the terms involved, still did not exist, and several terms were used to refer to either a different reference or several references. Also, some terms have changed in the meantime and are obsolete by the current standard. In addition, a large part of the BDCOL graduates do not, due to their position, need to be exposed on a daily basis to the concept covered by the study. Therefore, one might have guessed that the officers who belonged to this group had gaps in language and/or understanding. However, the results indicated a contrary position.

The relationship between other major supplementary courses and term understanding was not statistically confirmed. This was indicated by an analysis of the impact of major refresher courses completed in Estonia (the Brigade Staff Officers' Course, Junior Staff Officers' Training Course) as well as for supplementary courses with over a one-month duration completed in foreign countries (various captain career courses, staff officer courses and other courses in other services and branches). Such a finding had not been predicted, as refresher courses aim to increase professional competence, thus improving the

knowledge of the concept system. It is possible that these refresher courses are too short for acquisition of the conceptual system and subject knowledge, which is why there is not enough time for reinforcement of such knowledge. For courses in foreign countries, it is conceivable that the language skills of the course students were too low to address this issue. Nevertheless, the results more or less directly supported the above-mentioned conclusion, namely that understanding is supported by in-depth professional further education. This also applies if the language in which the education has been acquired is a foreign language.

It was revealed that statistically significant were the effects of both the current structural unit and the current position, but statistical analysis was not confirmed either by the previous unit or the previous position. In relation to the current positions, the highest average perceptions score was found for officers participating in Estonian officer military education and training. This group included, among others, ENDC and BDCOL lecturers and chiefs of the speciality schools (e.g., artillery, air defence, logistics). In addition, the analysis revealed the superiority of ENDC officers' scores over other structural units of the Estonian Defence Forces. Taking into account the conclusion drawn from the analysis that understanding of terms relates to the understanding of the conceptual system of the field, the results refer to the professional competences of ENDC officers, which in turn is a prerequisite for the quality of teaching.

On the other hand, such results indicate the need for information work in other Estonian Defence Forces structural units. Therefore, the analysis confirmed the observation that there was a gap between the ENDC and other structural units. As stated above, the analysis confirmed that the most efficient terminology work is provided during education and training process. Thus, more attention must be paid to the harmonisation in the course of studies: to ensure that units dealing with officer training and education are based on the same conceptual and term system. In this way, it is possible to prevent or at least reduce the energy loss needed (e.g., in the course of exercises or, in the worst case, in a situation of military conflict) to resolve any disagreements, including term disputes.

Analysis of term attributes revealed that the primary determining factor here is the length of usage: older terminology is statistically significantly better understood than the newer terms. It seems that the understanding of more recent terms is influenced by military higher education and, hence, by non-linguistic factors. For understanding older terms, however, military higher education does not have a statistically significant impact, thus in that case linguistic factors are more clearly revealed. Still, the effect of other term attributes was also observed with more recent terms, keeping in mind that the latter attributes manifest as secondary.

Evidently there is no correlation between the comprehensibility of certain terms and term attributes, the exception here being length of usage in this sense, that are considered to be primary issues in the field of military terminology. With each term the combination of term attributes derives different results, and

determining which of these parameters will have the greatest impact depends on various internal and external linguistic circumstances.

Research findings support the widespread view in classical terminology theory, and indeed among the officer corps itself, that the existence of both synonyms and non-standard terminology can, at least in a military setting, hinder comprehension. Unpredictably, terms that were directly relatable to English terms were understood less than those not derived from English. In an analysis of both older and newer terms, the impact of figurative terms did not match the hypothesis: figurative terms were less understood than terms of a more literal nature. The survey, however, draws attention to the fact that figurativeness does not contribute to the ability to distinguish between closely-related concepts. However, figurative terms help to create a general, perhaps blurred vision of the concept and refer to the approximate location of the concept in the conceptual system. In line with the hypothesis, it appears that neologisms (terms invented by the Military Terminology Committee and having the features of novelty words) are understood less than more established terms. It was consistent with the hypothesis that synonyms, including the use of non-standard terms, could create confusion in relation to the reference of terms, and also difficulties in understanding. This result coincided with the widespread view of Estonian officers as well as with the classical terminology school. The terms borrowed from different languages at different times or coming from different conceptual systems can create a situation where their reference is not clear to the receiver of a message. Thus, the effect of motivation by English is in line with the effect of synonyms and non-standard terms. There may, however, be a need for more precise special communication which can be the reason behind the distinction of closely related concepts, or to mark concepts' nuances, in other words, the differentiation intent. Paradoxically, it turned out that terminology planning can promote confusion, especially in the early stages of the dissemination of decisions. This may be the case when proposing new terms to replace the existing ones, as well as changing the reference of current terms.

The impact of both types of motivation, both on English language and on figurative motivation, turned out to be different from the hypothesis. Neither of these motivational types automatically ensures understanding, nor compensates for differences in knowledge, for different educational and training backgrounds of specialists, nor the forgetting factor. The responses to the open questions indicated that for experts, awareness about English analogue can function as an anchor or key to understanding, and officers tend to look for support of these especially in case of hesitation of their reference, e.g. non-standard terms, synonyms, or in case of terms referring to the closely related concepts. However, sharing a similar knowledge background here is a prerequisite, including knowing what is the so-called correct equivalent in the donor language. This also means the awareness of term development (e.g., the case of *raskuspunkt* in Estonian, the knowledge about the fact that the donor language is German here, in which *Schwerpunkt* stands for the same term as English *main effort*).

In this regard, another paradox was revealed in the dissertation: it turned out that the multi-layered nature of the educational and training background could, in such cases, also be the disturbing factor in understanding. However, it appears to come to the foreground only if there has not been sufficient contact with the field in active service recently. Due to the history of the Estonian military language and the plurality of influences, the cases of pseudo-analogy were the decisive factor in analysing results.

In the context of the military and of the opposite presumptions of officers, the impact of English pseudo-analogy is a worthwhile result and induces caution among specialists. This is especially the case with the help of a common education and training. If there is unity in education and training system, it is likely that knowing the analogue in donor language provides benefits of understanding and facilitates communication among specialists.

The analysis of both older and newer terms turned out to be different from the hypothesis of figurativeness: non-figurative terms appeared to be more comprehensible. It revealed that the facilitating effect of comprehension of figurativeness is about to be weighed up by differences in educational and training backgrounds. In the case of such a discrepancy, different interpretations of terms having metaphorical background may arise from different schemes or images generated in the interpreters' mind, which in turn allows the ability of figurativeness to create slightly different interpretations.

Therefore, the same figurative term is able to refer to several closely related concepts. The controversy resulting from the synonym and/or the history/development of the term also plays a role. It turned out that different interpretations are possible, in particular, if the receivers' knowledge background differs from that of the senders'. The figurative term that seems to be compact, precise and expressive for the sender, can create different associations in the mind of the receiver and therefore allow too much freedom of interpretation.

However, it cannot be argued that figurativeness is not functional in the specialist communication or in the military (language). Creating a general understanding of the referred concept, figurative term refers to the approximate location of the concept in the conceptual system. An approximate understanding is clearly better than misunderstanding in time-critical circumstances demanding as fast a response as possible.

According to the cognitive school, figurativeness is supposed to be natural and often culturally universal. The important role of figurativeness for cognition also proves that the officers used remarkable amounts of figurativeness in their responses, and used it also for explaining non-figurative terms. In addition, it was confirmed that specialists tend to use figurativeness when naming certain terms. This fact reflects something characteristic of military: thinking by means of images and schemas, which in turn confirms the function of the figurativeness as the tool of cognition. It was also confirmed that figurative terms can reflect more or less subconscious attitudes (e.g., terms that reflect human as a machine, and vice versa).

However, it turned out that in the case of figurative terms, the consequences arising from the nature and mechanism of the figurativeness must be taken into account, as they influence the comprehension of such terms. The most important of these is the fact that one term can often be interpreted using different images, and therefore the corresponding terms also differ. In preferring one of those figurative terms in favour of another, decision-makers (e.g., standard-makers, specialist language planners) will decide to prefer exactly that figurative term among possible alternatives, as it creates the “right” connections for them. In the case of closely related concepts in the conceptual system, whose nuance differences depends on the background knowledge of the receiver, the figurative term cannot clearly refer to just one interpretation.

Thus, the dissertations’ results indicate that the comprehension of terms is not inseparable from the factors that are considered to be the main problems or key discussion objects in different terminology theories. This assumption was confirmed by the comparison of problematality indexes of the terms with their mean comprehension scores.

The results of this study suggest that recent terminology innovations, such as sociocognitive terminology have if not ignored then at least paid little attention to such sub-categories of specialised language which contain complex clusters of concepts. In addition to closely related concepts with finely-nuanced differences, the latter clusters of concepts are found to be interconnected (e.g., *karpima/contain* – *siduma/fix* – *hoidma/retain* – *seiskama/block*), as are terms of different origins that are therefore misleadingly motivated (e.g., the term variants *raskuspunkt* and *põhirõhk* referring to *main effort*, cf. in German *Schwerpunkt*, cf. standardised term *põhipingutus*, vs. *raskuspunkt*, cf. in English *centre of gravity*).

Based on the third axis of inquiry, I examined how the officers’ assessment of the comprehensiveness and suitability of a term is related to a standard-based understanding of the term. Relating to that idea, an interesting fact was revealed: if the term was estimated as disturbing (term form is not suitable) then it does relate to the estimated difficulty in understanding it, but neither are related to the standard-based understanding. If the term – whether it is standard-based or not – disturbs the specialist, then it tends to be estimated as comprehensible with difficulty. Unexpectedly, the link between the self-proclaimed difficulty of understanding and actual success in understanding was not confirmed. In addition, all of the 14 terms included in the study were regarded as disturbing or as causing difficulties in understanding by one or more officers, although half (i.e., seven) of these were older terms (used in this sense for more than 5 years).

It is certainly not reasonable to conclude from the above that it is not worth taking seriously the term evaluations of specialists, which is due to the fact that this takes a lot of time and energy for explanation and for overcoming resistance. Rather, it referred to differences in the language preferences and habits of language users. The external variables, that is, contextual conditions that were subject to the study situation, could also play a role. For example, the

knowledge of the fact that it was a term inquiry could have been influenced the answers and could create bias or so-called over-thinking effect.

The dissertation did not allow for far-reaching conclusions about the actual rate of understanding of the difficulties of comprehending the term, as this would have required several separate studies. For example, there could have been cases where the right answer provider had to think for a long time before answering, and consider possible interpretations, but despite the instructions, did not mark the term as causing comprehension difficulties. In warfare, this is a worthwhile subject of research, because in the context of the time-critical conditions of a conflict, any longer reflection about the reference of the term must be considered as apparent difficulty of understanding, which in turn can cost human lives. To measure cognitive effort, research must be undertaken to measure the response time of the command receiver. Other situations could also arise; the test subject the participant noted the term as causing difficulties in understanding (e.g., in relation to his terminological preferences), although he understood the term by the standard and did not require a longer reflection about the reference of the term. This possibility was also referred to by the data analysis, which revealed a statistically significant correlation between the disturbing of term and the self proclaimed difficulty of comprehending it.

The role of the individual language preferences and language perception becomes particularly well evident while making term decisions if the choice must be made between several variants, and none of them are significantly more established than others. The awareness of the agreement (e.g., standard) shows the acquisition of the discourse, although officially accepted and supported mainstream view is only one of the possibilities. At least in the context of military and from the point of view of the system as a whole, the use of standard terms and the sharing the common understanding of system reflects professional competence, and the opposite cases are considered as training gaps.

In warfare and more broadly in the military, individuality and diversity play the role only so far as they serve the interests of the system as a whole. However, it is not possible to draw a line between the meaning and the meaning-creating human mind in the context of the specialised language – not even in the military. The dissertation allows one to assume that the standardisation of meaning alone does not guarantee comprehension. This means shifting the responsibility from the standard to competent, cooperative communication actors.

From the point of view of specialised language and terminology planning, the study found widespread assurance that any change in the standard should be treated with great caution, especially in cases of changing the terms referring to closely related concepts or introducing neologisms into complex clusters of concepts. On the other hand, it is clear and even prerequisite that each term committee is a developing institution. As in the continuous development of professional thinking, the knowledge of each member of the committee and, moreover, the joint responsibility of the committee as a group of people is also evolving, which may make the change inevitable.

Therefore, if one assumes that the standard (in some form) is necessary, then based on the results of the research, it cannot be concluded that it should not be changed. The results of this paper point to the aspects where changes to the standard can create comprehension problems. It is possible to make more informed decisions if we have more awareness about their sources and the critical vulnerability of the military. Being more aware of these sources, it is possible to make more efficient decisions.

From different aspects, it has been confirmed that the professional needs must be the conclusive factor in determining the suitability of a term. Given the traditions of Estonian (specialised) language planning, it is worth recalling this principle from time to time. As a specialist tool, the role of language is not to create the alienating effect, but to provide the most accurate communication so that the message reaches the receiver with as little cognitive effort as possible. Regarding to the development of professional thinking, the introduction of new terms in the language system is inevitable, as is the cooperation between specialists and terminologist. The work of terminologists and editors, should begin at this point where the black-and-white solutions end and disagreements between specialists begin.

This paper proves also the fact that in order to make meaningful and expedient term decisions, the introspection of the investigator or terminologist is not enough. Textual analysis and introspection form useful basis for further research and hypotheses. However, to say something about the functioning and efficiency of the specialised language, it is necessary to collect empirical data based on specialised communication situations. In order to increase the validity of results the situations must be as authentic as possible and it is necessary to involve professionals in the interpretation of the results.

Obstruction at the linguistic level is well illustrated by metaterminology. The explanation and use of the terms of *terminological differentiation* and *over-differentiation* as well as of the *rough loan* clearly reflect the focus on a mere language or word level. Based only on the language level, first of all, there is a contradiction between the speciality and the language in the development as well as by research of the special language – although the word *specialised language* itself presupposes the smart and purposeful combination of the two areas in question.

The results of this research should prove useful in the work of terminology planning, and for institutions involved in the development of military terms. They might also be applicable to the work of language planners. Various fields related to military, first of all education and training, might also be able to make use of the findings.

KIRJANDUS

- AAP-6** = NATO Glossary of Terms and Definitions (English and French) 1998. North Atlantic Treaty Organization Military Agency for Standardization.
- Afanasjev, Ainar** 2011. Kaitsevää pioneeriterminoloogia korrastamine. Magistritöö. Juhendajad Reet Hendrikson ja mjr Raul Kütt. Tartu: Kaitsevää Ühendatud Õppeasutused.
- Arquilla, John; Ronfeldt, David** 2000. *Swarming and the Future of Conflict*. National Defence Research Institute.
- ATP-3.2.1** = Allied Land Tactics ATP-3.2.1. 2009. NATO Standardization Agency.
- Barcelona, Antonio** 2000. Introduction. The cognitive theory of metaphor and metonymy. – *Metaphor and Metonymy at the Crossroads*. Ed. by Antonio Barcelona. Berlin–New York: Mouton de Gruyter, pp. 1–28.
- Black, Max** 1962. *Models and Metaphors*. Ithaca: Cornell University Press.
- Bowker, Lynne; Hawkins, Shane** 2006. Variation in the organization of medical terms. Exploring some motivations for term choice. – *Terminology*, No. 12 (1), pp. 79–110. <http://dx.doi.org/10.1075/term.12.1.05bow> (10.09.2013).
- Boyd, Richard** 1998. Metaphor and theory change: What is “metaphor” a metaphor for? – *Metaphor and Thought*. Ed. by Andrew Ortony. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 481–532.
- Burns, Nancy; Grove, Susan K.** 2001. *Study Guide for the Practice of Nursing Research: Conduct, Critique, and Utilization*. Fifth edition. St. Louis (Mo.): Elsevier/Saunders.
- Cabrè, Maria Teresa** 1999. *Terminology theory, methods and applications*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Charteris-Black, Jonathan** 2005. *Politicians and Rhetoric: The Persuasive Power of Metaphor*. Palgrave Macmillan.
- Clausewitz, Carl** 1993. *On War*. Everyman's Library. New York, London, Toronto: Alfred A. Knopf.
- Eesti Kamandu sõnad jalaväele**. 1918. Tartu: H. Laakmanni trükk.
- EKK** 2007 = Erelt, Mati; Erelt, Tiiu; Ross, Kristiina 2007. *Eesti keele käsiraamat*. Kolmas, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. <http://www.eki.ee/books/ekk09/> (15.01.2018).
- EKSS** 2009 = Eesti keele seletav sõnaraamat. <https://www.eki.ee/dict/ekss/> (15.01.2018).
- Erelt, Tiiu** 2007. *Terminiõpetus*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Faber, Pamela Benítez** 2009. The cognitive shift in terminology and specialized translation. – Ed. by Ifrica Vidal, Javier Franco. *A (Self-)Critical Perspective of Translation Theories*. Monografías de Traducción e Interpretación, 1. Alicante: University of Alicante, pp. 107–134. http://rua.ua.es/dspace/bitstream/10045/13039/1/MonTI_01_10 (10.09.2013).
- Faber, Pamela** 2011. The dynamics of specialized knowledge representation. Simulational reconstruction or the perception-action interface. – *Terminology*, No. 17 (1), pp. 9–29. <http://dx.doi.org/10.1075/term.17.1.02fab> (10.09.2017).
- Felber, Helmut** 1984. *Terminology manual*. Paris, Unesco, Infoterm, XXI.
- Fernández-Silva jt** 2011 = Fernández-Silva, Sabela; Freixa, Judit; Cabré, M. Teresa 2011. A proposed method for analysing the dynamics of cognition through term variation. – *Terminology*, No. 17 (1), pp. 49–73. <http://dx.doi.org/10.1075/term.17.1.04fer> (10.09.2013).

- Gaudin, François** 1993. Pour une socioterminologie: Des problèmes pratiques aux pratiques institutionnelles. Rouen: Publications de l'Université de Rouen.
- Gentner, Dedre; Jeziorski, Michael** 1998. The shift from metaphor to analogy in Western science. – Metaphor and Thought. Ed. by Andrew Ortony. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 447–480.
- Gibbs, Raymond W.** 1994. The Poetics of Mind. Figurative Thought, Language, and Understanding. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grenzstein, Ado** 1996. Kauni keele kaitsmiseks. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. [Grenzstein, Ado 1899. Politika Kirjawara Nr. 10. A. Grenzsteini trükk Jurjewis.]
- Hendrikson, Reet** 2002. Keeleteaduse teooriate metafoorikäsitusi. – Keel ja Kirjandus, nr 11, lk 764–776.
- Hendrikson, Reet** 2003. Ilukirjanduslikud liitsõnalised metafoorid eesti keeles kognitiivistliku metafooriteooria perspektiivist. Magistritöö. Juhendaja Haldur Õim. Tartu: Tartu Ülikooli eesti keele õppetool.
- Hendrikson, Reet** 2012. Keelesõjas sõjakeel? Ohvitseride oskuskeelevaadetest. – Kaitseväe Ühendatud Õppeasutuste toimetised, nr 16, lk 15–39.
http://www.ksk.edu.ee/wp-content/uploads/2013/05/KVUOA_Toimetised_16_1_Hendrikson.pdf (01.01.2018).
- Hendrikson, Reet** 2013. Sõjanduskeele ja kujundkeele ristteel ehk Kas kujund (oskus)keelt pigistab? – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat, nr 9, lk 61–73.
<http://arhiiv.rakenduslingvistika.ee/ajakirjad/index.php/aastaraamat/article/view/ERYa9.04/207> (01.01.2018).
- Hendrikson, Reet** 2014a. Tõhususe tahud sõjandusterminoloogia näitel: ülediferentsimine või erinev tunnetusväärtus? – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat, nr 10, lk 107–124.
<http://arhiiv.rakenduslingvistika.ee/ajakirjad/index.php/aastaraamat/article/view/ERYa10.07/251> (01.01.2018).
- Hendrikson, Reet** 2014b. Sõjanduskeele loovusest, haritusest ja tõhususest. – Sõdur, nr 4, lk 48–50.
[file:///C:/Users/reet.hendrikson/Downloads/Fail_S%C3%B5dur_2014_4_Hendrikson%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/reet.hendrikson/Downloads/Fail_S%C3%B5dur_2014_4_Hendrikson%20(3).pdf) (01.01.2018).
- Hendrikson, Reet** 2014c. Sõjakeel. – Keelesaade, Vikerraadio, 26. jaanuar.
<http://vikerraadio.err.ee/saade/keesaade/5785> (26.01.2014).
- Hendrikson, Reet** 2017. Mõist(mis)est terminini: erialakeele tõhususest sõjandusterminoloogia näitel. – Sõjateadlane, nr 5, lk 11–86.
<http://www.ksk.edu.ee/wp-content/uploads/2017/12/M%C3%B5istmisest-terminini.pdf> (01.01.2018).
- Hendrikson, Reet; Sihver, Ülle** 2017. Mõist(mis)est terminini: erialakeele tõhususest sõjandusterminoloogia näitel. – Sõjateadlane, nr 5, lk 321–330.
- Hiio, Toomas** 2013. Kuidas Eesti sõjaväes eesti keeles asju ajama hakati. – Sõdur, nr 6, lk 24–28.
- Hiio, Toomas** 2014. Sõjandussõnausest. – Postimehe lisaleht Riigikaitse, 24. september.
<https://riigikaitse.postimees.ee/2931723/sojandussõnausest> (01.05.2018).
- Hirsijärvi jt** 2005 = Hirsjärvi, Sirkka; Remes, Pirkko; Sajavaara, Paula 2005. Uuri ja kirjuta. Tallinn: Medicina.
- Hoy, Waiyne K.** 2010. Quantitative research in education: A primer. Los Angeles: Sage.
- ISO** 1999 = Terminology work – Principles and methods. 1999. ISO/TC 37/SC 1 N. 185. Sweden: The International Organization for Standardization.

- ISO 2002** = Terminoloogiatöö. Sõnastik. Osa 1. Teooria ja rakendus. Eesti standard EVS-ISO 1087-1:2002. Eesti Standardikeskus.
- ISO 2015** = Kvaliteedijuhtimissüsteemid: alused ja sõnavara. Quality management systems. Fundamentals and vocabulary. Eesti standard EVS-EN ISO 9000:2015. Eesti Standardikeskus.
- Jakobson, Roman** 1960. Closing Statement: Linguistics and Poetics. – Style in Language. Cambridge, pp. 350–357.
- Jürnas, Kaimo** 2013. Eesti õhukaitseterminoloogia korrastamine. Magistritöö. Juhendajad Reet Hendrikson ja kpt Tanel Lelov. Tartu: Kaitseväge Ühendatud Õppeasutused, Kaitseväge keelekeskus.
- Karlsson, Fred** 2002. Üldkeeleteadus. Tõlkinud ja kohandanud R. Pajusalu, J. Valge, I. Tragel. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Kask, Aldo** 1997. Sõjandusallane terminoloogia muutuvast Eestis. – Kaitse Kodu!, III aastakäik, II number, lk 44–45.
- Kittay, Eva F.** 1987. Metaphor: Its cognitive force and linguistic structure. Oxford: Clarendon Press.
- Kolga, Margus** 2006. Eesti sõjandusterminoloogia käekäik. <http://www.eki.ee/knab/konv2006/kolga.htm> (16.05.2017).
- Kull, Rein** 2000. Kirjakeel, oskuskeel ja üldkeel. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- KV MLA 2009** = Eesti kaitseväge maavägede lahingutegevuse alused. Maaväge ohvitseride ja staabitöö väljaõppeks. 2009. Tartu: Kaitseväge Ühendatud Õppeasutused. Tööversioon.
- KV MLA 2010** = Eesti kaitseväge maaväge lahingutegevuse alused. Maaväge ohvitseride ja staabitöö väljaõppejuhend. 2010. Teine, parandatud ja täiendatud trükk. Kaitseväge Ühendatud Õppeasutused, taktika õppetool. http://www.ksk.edu.ee/wp-content/uploads/2011/01/maav2e-taktikaline-lahingutegevus_2010.pdf (04.01.2018).
- KVÜÖA arengukava 2015–2022.** – Kaitseväge Ühendatud Õppeasutuste koduleheküljel. <http://www.ksk.edu.ee/ulinfo-ja-kontakt/dokumendid/> (04.01.2017).
- KVÜÖA väärtused**, 2013. – Kaitseväge Ühendatud Õppeasutuste koduleheküljel. <http://www.ksk.edu.ee/wp-content/uploads/2013/07/KV%C3%9C%C3%95A-v%C3%A4%C3%A4rtused.pdf> (04.01.2017).
- Lakoff, George** 1993. The contemporary theory of metaphor. – Metaphor and Thought. Second edition. Ed. by Anrdey Ortony. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 202–251.
- Lakoff, George; Turner, Mark** 1989. More Than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor. University of Chicago Press.
- Leete, Epp; Hendrikson, Reet** 2018. Sõjakooli Sõnastik ehk tark mees taskus. – Sõdur, nr 5. [ilmumas]
- Lind, William S.** 1985. Maneuver Warfare Handbook. New York: Westview Press.
- [**Lind, William S.** 2014. Manööversõjapidamise käsiraamat. Tõlkinud Annika Timpka, Epp Leete, toimetanud Mika Raudvassar, Rene Toomase, Reet Hendrikson. Tallinn: Aburgus.]
- Laur** 2004 = Mall Laur 2004. Euroopa Liidu õigusaktide materjalidest pärineva inglise, saksa, prantsuse, soome ja eesti finantsterminoloogia võrdlus. – Oskuskeel, lk 193–202.
- Luttwak, Edward N.** 2006. Strateegia. Sõja ja rahu loogika. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

- Lotte, Dmitri** 1961 = Д. Лотте 1961. Основы построения научно-технической терминологии. Вопросы теории и методики. Москва: Наука.
- MacDonald, Maryellen C.** 2013. How language production shapes language form and comprehension. – *Frontiers in Psychology*, Vol. 4, Apr. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3636467/> (14.10.2016).
- Mereste, Uno** 2000. Oskuskeel ja seaduste keeleline rüü. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Mõts, Enno** 2014. Terminiidid ja sipelgad. – *Sõdur*, nr 2, lk 8. <https://issuu.com/sodur/docs/sodur0214/3> (01.02.2018).
- NATO Terminology Guidance** 2007 = Guidance for the Development and Publication of NATO Terminology. North Atlantic Council. C-M 0023.
- Nemvalts, Peep** 2013. Eesti keel kõrghariduse ja teaduse keelena. – *Sirp*, 3. jaanuar.
- Ortony, Andrew** 1993. Metaphor, language, and thought. – *Metaphor and Thought*. Second edition. Ed. by Andrew Ortony. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 1–18.
- Paimla, Raigo** 2007. Jalaväetaktika terminoloogia ühtlustamine. Magistritöö. Juhendajad Reet Pungar-Hendrikson ja mjr Martin Herem. Tartu: Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused, taktika õppetool.
- Pöder, Vesse** 2010. Pettetegevus ja selle rakendamine Kaitseväes. Magistritöö. Juhendajad Tõnu Tomberg ja Reet Hendrikson. Tartu: Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused, taktika õppetool.
- Raag, Raimo** 2008. Talurahva keelest riigikeeleks. Tartu: Atlex.
- Ramscar, Michael; Baayen, Harald** 2013. Production, comprehension, and synthesis: a communicative perspective on language. – *Frontiers in Language Sciences*, Art. 233, Vol. 4, May. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3641426/> (14.10.2016).
- Rey, Alain** 1995. Essays on Terminology. Translated by Juan C. Sager. Amsterdam: John Benjamins. <http://dx.doi.org/10.1075/btl.9> (01.09.2013).
- Riigikaitsekomisjon** 2017 = Riigikaitsekomisjon: sõjalised terminid peavad olema üheselt mõistetavad. – *Postimees*, 3. jaanuar. <http://www.postimees.ee/3944057/riigikaitsekomisjon-sojalised-terminid-peavad-olema-ueheselt-moistetavad> (03.01.2017).
- Riigikontrolli auditikäsiraamat** 2008. <http://www.riigikontroll.ee/LinkClick.aspx?fileticket=VolfAiO3mOM%3D&tabid=112&mid=706&> (17.07.2017).
- Rohult, Elo** 2008. Conceptualizing the World. – Selected papers from the 2006 and 2007 Stockholm Metaphor Festivals. Ed. by N.-L. Johannesson, D. C. Minugh. Stockholm: Stockholm University, pp. 151–164.
- Rosch, Eleanor; Mervis, Carolyn B.** 1975. Family Resemblances: Studies in the Internal Structure of Categories. – *Cognitive Psychology*, Vol. 7, No. 4, pp. 573–605.
- Saari, Henn** 1980. Omasõna ja võõrsõna paarid eesti oskussõnavaras (1). Eelduste loomine. – *Keel ja Kirjandus*, nr 11, lk 654–666.
- Saari, Henn** 1981. Omasõna ja võõrsõna paarid eesti oskussõnavaras (2). Omast vaatenurgast. – *Keel ja Kirjandus*, nr 4, lk 201–210; nr 5, lk 282–288.
- Saari, Henn** 1983. Mida nimetada terminiks. Terminoloogilisi mistselle (II). – *Keel ja Kirjandus*, nr 5, lk 249–252.

- Saari, Henn** 2004. Keelehääling. Eesti Raadio „Keeleminutid” 1975–1999. Koostanud ja toimetanud Sirje Mäearu. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Shannon, Claude Elwood** 1948. A mathematical theory of communication. – *Bell System Technical Journal*, No. 27 (3), pp. 379–423.
- Spolsky, Bernard** 2009. Language management. Cambridge: Cambridge University Press.
- Šklovski, Viktor** 1993. Kunst kui võte. – *Vikerkaar*, nr 8, lk 55–64.
- Soon, Tiina** 2010. Mõni ääremärkus terminoloogi töölaualt. – *Õiguskeel*, nr 4. https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/tiina_soon_moni_aaremarkus_terminologi_toolaualt.pdf (01.04.2018).
- Tameri, Tarmo** 2009. Eesti kaitseväe logistikaterminoloogia korrastamine. Magistritöö. Juhendajad Reet Hendrikson ja kpt Erlend Zirk. Tartu: Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused, taktika õppetool.
- Tauli, Valter** 1968. Keelekorralduse alused. Stockholm: Vaba Eesti.
- Tavast, Arvi** 2008. The Translator is Human Too: A Case for Instrumentalism in Multilingual Specialised Communication. *Dissertationes philologiae estonicae Universitas Tartuensis* 21. Tartu: Tartu University Press.
- Tavast, Arvi** 2012. Keelehoolde teoreetiliste aluste otsinguil: naabervaldkonnad appi. – *Sõnaga mõeldud mõte*. Pühendusteos Tiinu Ereltile 20. aprillil 2012. Koostanud ja toimetanud Maire Raadik ja Tiina Leemets. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 224–234.
- Tavast, Arvi; Taukar, Marju** 2013. Mitmekeelne oskussuhtlus. Tallinn: Valgus.
- Temmerman, Rita** 2000. Towards New Ways of Terminology Description: the Socio-cognitive Approach. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- Temmerman, Rita** 2002. Metaphorical Models and the Translation of Scientific Texts. – *Linguistica Antverpiensia*, No. 1, pp. 211–226.
- Temmerman, Rita** 2009. Why special language translators need insights in the mechanisms of metaphorical models and figurative denominations. – *The Meaning of Translation*. Ed. by B. Lewandowska, M. Thelen. Bern: Peter Lang, pp. 351–369.
- Temmerman, Rita** 2011a. Stars, problem children, dogs and cash cows: evocative terminology in multilingual business communication. – *SYNAPS – A Journal of Professional Communication*, No. 26, pp. 48–61.
- Temmerman, Rita** 2011b. Ways of managing the dynamics of terminology in multilingual communication. – *SCOLIA*, No. 25, pp. 105–122.
- Tulemusauditi teooria ja praktika käsiraamat** 2001. Tõlge eesti keelde: riigikontroll. Tallinn.
- Turner, Mark; Fauconnier, Gilles** 2000. Metaphor, metonymy, and binding. – *Metaphor and Metonymy at the Crossroads*. Ed. by Antonio Barcelona. Berlin–New York: Mouton de Gruyter, pp. 133–145.
- Ventsel, Ragnar** 2017. Taktikatasandi terminite mõistmine ja selle mõju olukorrateadlikkuse kujunemisele. Magistritöö. Tartu: Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused. [koostamisel]
- Veskimägi, Enn** 1990. Sada aastat eesti sõjanduse sõnaraamatuid. – *Keel ja Kirjandus*, nr 12, lk 739–745.
- Wimmer, Roger D.; Dominick, Joseph R.** 2006. Mass media research. 8th edition. Holly J. Allen.
- Wüster, Eugen** 1970. Internationale Sprachnormung in der Technik, besonders in der Elektrotechnik. Dritte Auflage. Bonn: Bouvier.

- Wüster, Eugen** 1979. Einführung in die allgemeine Terminologielehre und terminologische Lexikographie. Wien – New York.
- ÕS** 2013 = Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2013. Toimetanud Maire Raadik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. <http://www.eki.ee/dict/qs/> (05.02.2018).
- Õunapuu, Lembit** 2014. Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes. Tartu: Tartu Ülikool.
http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/36419/ounapuu_kvalitatiivne.pdf
(15.05.2017).

LISA 1. Küsimustik

SÕJANDUSTERMINOLOOGIA TÕHUSUSE UURING

Palun Teil osaleda sõjandusterminoloogia tõhususe uuringus ja vastata alljärgnevale küsimustikule. Uuringu plaanitav kestus on 2014. aasta maist kuni 2015. aasta novembrini.

Küsimustiku eesmärk on uurida, kuidas tõlgendavad kaitseväelased allüksuste käskudes kasutatavaid sõjandustermineid ning kuidas mõjutab terminikasutus mõistmist ja erialasuhtlust. Teie panus on oluline, kuna tõhus juhtimine eeldab funktsionaalset terminoloogiat. Küsimustikku täites aitate otseselt kaasa nii sõjaväelise juhtimise tõhustamisele kui sõjaterminoloogia arendamisele.

Uuring on oluline kogu Kaitseväele, kuna sisuliselt on tegemist sõjateaduse ühe aspekti, nimelt sõjaväelise juhtimise tõhususe uurimisega, mis on Kaitseväe teadus- ja arendustegevuse üks eelisarendatavaid valdkondi. Käsuandmisel on põhivahend keel ja kitsamalt terminikasutus, seega eeldab tõhus juhtimine funktsionaalset terminoloogiat. Uuringus osaledes annate oma panuse Eesti kaitsevõime suurendamisse. Doktoritöö osana valmiva uuringu tulemusi arvestatakse sõjandusterminoloogia edasisel arendamisel ning kasutatakse KVÜÖA õppetöös ja Kaitseväe doktriiniloomes.

Tegevusjuhised

Lugege läbi alljärgnevad tekstikatked (I–III) ja vastake nende lõpus olevatele küsimustele. Valikvastuste puhul tõmmake sobivale variandile ring ümber. Uuritavad terminid on alla joonitud ja neile viitavad ka sulgudes olevad numbrid. Küsimustele vastamiseks pole vaja üksuste tegevuskäiku graafiliselt kujutada. Tähtis on, et vastaksite kõigile küsimustele ja selgitaksite oma seisukohta igal pool, kus seda on küsitud.

IV osas palun kirja panna kõik terminoloogilised probleemkohad, mis tekkisid tekstikatkete I–III lugemisel.

I OSA

Brigaad on pealetungil. Brigaadi raskuspunktis (1) oleva 2. jalaväepataljoni ülesanne on vallutada (2) eesmärk FOSFOR.

1. jalaväepataljoni B-kompanii ülesanne on karpida (3) vastase jalaväerühm ATEENA alal eesmärgiga luua tingimused 2. jalaväepataljoni pealetungiks objektile FOSFOR.

Pärast seda, kui 2. jalaväepataljon on vallutanud ründeobjekti FOSFOR, jätkab brigaadi pealetungi põhipingutusüksusena 1. jalaväepataljon.

1. Mida on mõeldud terminiga (1)?
  - a. Kohta, millest tuleneb üksuste võitlustahe ja tegutsemisvabadus (ingl k *centre of gravity*)
  - b. Kohta, mis on brigaadi ülesande täitmise seisukohast olulisim (ingl k *main effort*)
  - c. Kohta, kuhu on koondatud brigaadi peamised manööverüksused

2. Kas lahingutoiming (2) eeldab, et maa-alal on vastase üksused?
  - a. Jah
  - b. Ei

Mille põhjal otsustasite?

- a. Teadsite termini *vallutama* tähendust
- b. Järeldasite teksti põhjal
- c. Midagi muud .....

3. Milline on lahingutoimingu (3) tulemus? .....

Mille põhjal otsustasite?

- a. Teadsite termini *karpima* tähendust
- b. Järeldasite teksti põhjal
- c. Tuletasite sõna arvatava tähenduse põhjal
- d. Midagi muud .....

II OSA

Olete jalaväebrigaadi 2. pataljoni A-kompanii ülem. 2. ja 3. pataljon on pealetungil BERNI alale. Põhirõhk (4) on 3. pataljonil. Pärast eesmärgi täitmist ja brigaadi rünnaku põhirõhu ümbersuunamist saab 2. pataljonist brigaadi peamine edundav üksus (5). Pärast seda, kui brigaad on pealetungiülesande täitnud, on pataljoni ülesanne hõivata (6) uue koondumisalana OSLO ala ning asuda kaitsesele. A-kompanii peab ülema tahtest lähtudes oma vastutusosal lagundama (7) vasturünnakul olevad vastase reservüksused. A-kompanii tegevust toetab B-kompanii, kelle ülesanne on kanaliseerida (8) vastase üksused pataljoni löögialasse (9) NIKKEL

4. Mille poolest erinevad *põhirõhk* (4) ja I osas esinenud *raskuspunkt* (1)? .....

Palun lisage selgitus, miks nii arvate! Selgituses võite kasutada vasteid teistes keeletes.

5. Millist tegevust eeldatakse edundavalt üksuselt (5)? .....

Mille põhjal otsustasite?

- a. Teadsite termini *edundama* tähendust
  - b. Järeldasite teksti põhjal
  - c. Tuletasite sõna arvatava tähenduse põhjal
  - d. Midagi muud .....
6. Kas lahingutoimingu (6) puhul
- a. on alal vastase oht;
  - b. pole alal vastase ohtu?

Mille põhjal otsustasite?

- a. Teadsite termini *hõivama* tähendust
  - b. Järeldasite teksti põhjal
  - c. Midagi muud .....
7. Mis on lahingutoimingu (7) eesmärk?
- .....
- .....
- .....

Mille põhjal otsustasite?

- a. Teadsite termini *lagundama* tähendust
  - b. Järeldasite teksti põhjal
  - c. Tuletasite sõna arvatava tähenduse põhjal
  - d. Midagi muud.....
8. Mida saab lahingutoimingust (8) järeldada maastikutingimuste kohta?
- .....
- .....

Kuidas peaks lahingutoiming (8) mõjutama vastase lahingurivistust?

.....

.....

9. Milline on oma üksuste eelduspärane tegevus alal (9)?
- .....
- .....

III OSA

Olete 1. pataljoni C-kompanii ülem. Brigaadiülemah lahinguidee on minna üle kaitselahingult vastupealetungile.

Pataljoni ülesanne on nihustada (10) vastase reservüksuste abilööki KAIRO asulale eesmärgiga takistada vastasel tema pealöögi toetamist.

A-kompanii ülesanne on tegutseda pataljoni manööverüksusena.

Teie kompanii peab julgestama (11) pataljoni põhikaitsepositsioone KAIRO asula suunal mööda KOPRAJÕE vasakut kallast.

Teie tegevust toetab B-kompanii, kelle ülesanne on siduda (12) vastase tiibüksused teisel pool KOPRAJÕGE, et takistada nende jõeületust. Samal ajal peab B-kompanii hoidma (13) pataljoni liikumistee kõrval asuvat, metsaga kaetud kõrgendikku, et luua tingimused hädamaandumise teinud liitlaste UAV naastamiseks (14).

10. Kuidas saavutab pataljon lahingutoiminguga (10) oma eesmärgi?

.....
.....
.....

Mille põhjal otsustasite?

- a. Teadsite termini *nihustama* tähendust
- b. Järeldasite teksti põhjal
- c. Tuletasite sõna arvatava tähenduse põhjal
- d. Midagi muud .....

11. Millist tegevust eeldate kompaniilt, kui käsitate julgestada pataljoni põhikaitsepositsioone (11)?

.....
.....
.....

12. Millist tegevust tähistab lahingutoiming (12)?

- a. Vastase üksuse liikumise ärahoidmist määratud maa-alal määratud aja vältel, selleks et vastane ei saaks tegutseda oma lahinguplaani järgi
- b. Vastase üksuse liikumise ärahoidmist määratud maa-alale või suunas
- c. Vastase üksuse liikumise piiramist kindla maa-alaga, kusjuures ala piires võib vastane liikuda

Mille põhjal otsustasite?

- a. Teadsite termini *siduma* tähendust
- b. Järeldasite teksti põhjal
- c. Tuletasite sõna arvatava tähenduse põhjal
- d. Midagi muud .....

13. Milline peab olema B-kompanii tegevuse (13) tulemus?

.....
.....
.....

14. Millist tegevust on mõeldud terminiga (14)?

.....
.....
.....

Mille põhjal otsustasite?

- a. Teadsite termini *naastama* tähendust
- b. Järeldasite teksti põhjal
- c. Tuletasite sõna arvatava tähenduse põhjal
- d. Midagi muud .....

IV OSA

Järgnevad küsimused puudutavad eelnenud tekstikatkete üldist terminikasutust. Palun vastake kindlasti kõigile küsimustele! Vastustes olge võimalikult täpne: nimetage konkreetsed terminid ja lisage igale poole lühiselgitus!

1. Kas tekstikatkete I–III lugemisel oli midagi, mis **terminikasutuse tõttu Teid häiris, kuid ei raskendanud mõistmist**? Palun lisage kommentaar!

.....

.....

.....

.....

2. Kas tekstikatkete I–III lugemisel oli midagi, mis **terminikasutuse tõttu raskendas mõistmist**? Palun lisage kommentaar!

.....

.....

.....

.....

3. Kas tekstikatkete I–III lugemisel oli midagi, mis oli **terminikasutuse tõttu arusaamatu**? Palun lisage kommentaar!

.....

.....

Tänan Teid koostöö ja panuse eest!

LISA 2. Isikuandmete leht

Lugupeetud kaitseväelane!

Palun Teil osaleda **sõjandusterminoloogia tõhususe uuringus** ning vastata küsimustikule, mille leiате lehe pöördele.

Uuring on oluline kogu Kaitseväele, kuna sisuliselt on tegemist sõjateaduse ühe aspekti, nimelt sõjaväelise juhtimise tõhususe uurimisega, mis on Kaitseväe teadus- ja arendustegevuse üks eelisarendatavaid valdkondi. Käsuandmisel on põhivahend keel ja kitsamalt terminikasutus, seega eeldab tõhus juhtimine funktsionaalset terminoloogiat. Uuringus osaledes annate niisiis oma panuse Eesti kaitsevõime suurendamisse. Doktoritöö osana valmiva uuringu tulemusi arvestatakse sõjandusterminoloogia edasisel arendamisel ning kasutatakse KVÜÕA õppetöös ja Kaitseväe doktriiniloomes.

Kõik küsitavad isikuandmed jäävad konfidentsiaalseks: neid ei avalikustata ei doktoritöö lisades ega muus kontekstis. Igale uuringus osalejale määratakse kood, mida kasutatakse nime asemel kogutud andmete töötlemisel ja analüüsil. Teenistuskäiku puudutava info kirjapanek on oluline, kuna andmeanalüüsil on üks aspekte ka eriala ja väljaõppetaust.

Uuringus osalemine on vabatahtlik ja osalemisest loobumine ei too küsimustiku täitjale kaasa mingeid negatiivseid tagajärgi.

Osalen sõjandusterminoloogia tõhususe uuringus ja olen nõus, et minu vastuseid kasutatakse andmetöötluses ja -analüüsis.

Isikuandmed

Nimi: .....

Auaste: .....

Teenistusstaaz: .....

Praegune teenistuskohat: .....

Väeliik: .....

Eriala/relvaliik: .....

Haridustase:

- (1) magistrikraad
  - (a) KVÜÕA keskastmekursus
  - (b) muu kõrgkool .....
- (2) kõrgharidus
  - (a) KVÜÕA põhikursus
  - (b) muu kõrgkool .....
- (3) keskharidus
- (4) põhiharidus
- (5) olulisemad läbitud täienduskursused

- (a) Balti Kaitsekolledž
- (b) nooremstaabiohvitseride kursus
- (c) nooremallohvitseride kursus
- (d) erialaohvitseride baaskursus
- (e) reservohvitseride kursus
- (f) mõni välisriigi kursus .....

ARTIKLID

ELULOOKIRJELDUS

Nimi: Reet Hendrikson
Kodakondsus: Eesti
Sünniaeg: 10.04.1978
Aadress: Kaitseväge Ühendatud Õppeasutused, Riia 12, 51013 Tartu
Telefon: +372 5805 5361
E-post: reet.hendrikson@gmail.com

Haridus

2011–2018	Tartu Ülikooli eesti keele ja üldkeeleteaduse instituudi doktorant
2000–2003	Tartu Ülikool, <i>magister artium</i> ’i kraad eesti keele erialal
2000–2001	Tartu Ülikool, gümnaasiumi eesti keele ja kirjanduse õpetaja kutse
1996–2000	Tartu Ülikool, filosoofiateaduskonna eesti ja soome-ugri filoloogia <i>baccalaureus artium</i> ’i kraad eesti keele erialal (<i>cum laude</i>)
1985–1996	Viljandi Paalalinna Gümnaasium (hõbemedal)

Teenistuskäik

2018–	Sõjandusterminoloogia töörühma juht
2015–	Kaitseväge Ühendatud Õppeasutuste rakendusuuringute keskuse terminoloog-keeletoiimetaja, keskastmekursuse terminoloogia- ja erialakeele lektor
2005–2017	Kaitseministeeriumi sõjanduse ning julgeoleku- ja kaitsepoliitika terminoloogiakomisjoni püsiliige, Kaitseväge Ühendatud Õppeasutuste esindaja
2005–2015	Kaitseväge Ühendatud Õppeasutuste keelekeskus, keeletoiimetaja-terminoloog, keskastmekursuse terminoloogialektor
2004–2005	Tartu Kivilinna Gümnaasium, eesti keele ja kirjanduse õpetaja
2003–2004	Tartu Kesklinna Kool, eesti keele ja kirjanduse õpetaja

CURRICULUM VITAE

Name: Reet Hendrikson
Date of birth: 10.04.1978
Citizenship: Estonian
Address: Estonian National Defence College, Riia 12, 51013 Tartu
Telephone: +372 5805 5361
E-mail: reet.hendrikson@gmail.com

Education

2011–2018 University of Tartu, Ph.D. student
2000–2003 University of Tartu, M.A. degree
2000–2001 University of Tartu, teacher training of Estonian language and literature
1996–2000 University of Tartu, B.A. degree, Estonian language (*cum laude*)
1985–1996 Viljandi Paalalinna Secondary School (silver medal)

Professional experience

2018– Head of Military Terminology Working Group
2005– Terminologist and editor, lecturer of terminology and specialised language, Estonian National Defence College
2005–2017 Member of Military Terminology Committee, Estonian Ministry of Defence
2004–2005 Teacher of Estonian Language and Literature (basic level), Tartu Kivilinna Secondary School
2003–2004 Teacher of Estonian Language and Literature (basic level), Tartu Kesklinna Comprehensive School

DISSERTATIONES PHILOLOGIAE ESTONICAE UNIVERSITATIS TARTUENSIS

1. **Ülle Viks.** Eesti keele klassifikatoorne morfoloogia. Tartu, 1994.
2. **Helmi Neetar.** Deverbaalne nominaaltuletus eesti murretes. Tartu, 1994.
3. **Ülo Valk.** Eesti rahvausu kuradi-kujutelm. Tartu, 1994.
4. **Arvo Eek.** Studies on quantity and stress in Estonian. Tartu, 1994.
5. **Reet Kasik.** Verbid ja verbaalsubstantiivid tänapäeva eesti keeles. Tartu, 1994.
6. **Silvi Vare.** Nimi- ja omadussõnatuletus tänapäeva eesti kirjakeeles. Tartu, 1994.
7. **Heiki-Jaan Kaalep.** Eesti keele ressursside loomine ja kasutamine keele- tehnoloogilises arendustöös. Tartu, 1998.
8. **Renate Pajusalu.** Deiktikud eesti keeles. Tartu, 1999.
9. **Vilja Oja.** Linguistic studies of Estonian colour terminology. Tartu, 2001.
10. **Külli Habicht.** Eesti vanema kirjakeele leksikaalsest ja morfosüntaktilisest arengust ning Heinrich Stahli keele eripärast selle taustal. Tartu, 2001.
11. **Pire Teras.** Lõunaeesti vokaalisüsteem: Võru pikkade vokaalide kvaliteedi muutumine. Tartu, 2003.
12. **Merike Parve.** Välited lõunaeesti murretes. Tartu, 2003.
13. **Toomas Help.** Sõnakeskne keelemudel: Eesti regulaarne ja irregulaarne verb. Tartu, 2004.
14. **Heli Laanekask.** Eesti kirjakeele kujunemine ja kujundamine 16.–19. sajandil. Tartu, 2004.
15. **Peeter Päll.** Võõrnimed eestikeelses tekstis. Tartu, 2005.
16. **Liina Lindström.** Finiitverbi asend lauses. Sõnajärg ja seda mõjutavad tegurid suulises eesti keeles. Tartu, 2005.
17. **Kadri Muischnek.** Verbi ja noomeni püsiühendid eesti keeles. Tartu, 2006.
18. **Kanni Labi.** Eesti regilaulude verbisemantika. Tartu, 2006.
19. **Raili Pool.** Eesti keele teise keelena omandamise seaduspärasusi täis- ja osasihitise näitel. Tartu, 2007.
20. **Sulev Iva.** Võru kirjakeele sõnamuutmissüsteem. Tartu, 2007.
21. **Arvi Tavast.** The translator is human too: a case for instrumentalism in multilingual specialised communication. Tartu, 2008.
22. **Evar Saar.** Võrumaa kohanimede analüüs enamlevinud nimeosade põhjal ja traditsioonilise kogukonna nimesüsteem. Tartu, 2008.
23. **Pille Penjam.** Eesti kirjakeele *da-* ja *ma-*infinitiiviga konstruktsioonid. Tartu, 2008.
24. **Kristiina Praakli.** Esimese põlvkonna Soome eestlaste kakskeelne keelekasutus ja koodikopeerimine. Tartu, 2009.
25. **Mari Mets.** Suhtlusvõrgustikud reaalajas: võru kõnekeele varieerumine kahes Võrumaa külas. Tartu, 2010.

26. **Karen Kuldnohk.** Militaarne retoorika. Argumentatsioon ja keeleline mõjutamine Eesti kaitsepoliitilises diskursuses. Tartu, 2011.
27. **Kai Tafenau.** Uue Testamendi tõlkimisest Rootsi ajal: käsikirjad, tõlkijad ja eesti kirjakeel. Tartu, 2011.
28. **Küllil Prillop.** Optimaalsusteoreetiline käsitus eesti keele fonoloogilisest kujunemisest. Tartu, 2011, 261 lk.
29. **Pärtel Lippus.** The acoustic features and perception of the Estonian quantity system, Tartu, 2011, 146 p.
30. **Lya Meister.** Eesti vokaali- ja kestuskategooriad vene emakeelega keelejuhtide tajus ja häälduses. Eksperimentaalfoneetiline uurimus. Tartu, 2011, 145 lk.
31. **Kersti Lepajõe.** Kirjand kui tekstiliik. Riigieksamikirjandite tekstuaalsed, retoorilised ja diskursiivsed omadused. Tartu, 2011, 141 lk.
32. **Tiit Hennoste.** Grammatiliste vormide seoseid suhtlustegevustega eesti keelses suulises vestluses. Tartu, 2013, 236 lk.
33. **Helena Metslang.** Grammatical relations in Estonian: subject, object and beyond. Tartu, 2013, 443 p.
34. **Kristel Uihoaed.** Verbiühendid eesti murretes. Tartu, 2013, 227 lk.
35. **Helen Plado.** Kausaalsuhete adverbiallaused eesti keeles. Tartu, 2013, 244 lk.
36. **Annika Küngas.** Pragmatiliste markerite kujunemine ja funktsioonid eesti keeles *lt*-sõnade näitel. Tartu, 2014, 200 lk.
37. **Maarika Teral.** Arvutipõhine eesti keele õpe: vahendid ja hinnangud nende efektiivsusele Tartu ülikooli keelekursuste näitel. Tartu, 2015, 175 lk.
38. **Anni Jürine.** The development of complex postpositions in Estonian: a case of grammaticalization via lexicalization. Tartu, 2016, 315 p.
39. **Kairi Tamuri.** Basic emotions in read Estonian speech: acoustic analysis and modelling. Tartu, 2017, 238 p.
40. **Sven-Erik Soosaar.** Eesti keele kultuursõnavara arenguhooni – eesti keel kui piirikeel. Tartu, 2017, 157 lk.
41. **David Ogren.** Object case variation in Estonian *da*-infinitive constructions. Tartu, 2018, 212 p.